

ISSN 1849-2584

BR013/2014

NEPOKORENI GRAD

“U glavnom pogonu Vesne na Novoj cesti 1987. bilo je oko tisuću radnika. Kada su nas 2003. poslali na burzu - bilo nas je manje od 200. Tada su se počeli otkrivati i pravi igrači. Prije svega, začudilo nas je što su nam nakon gašenja Vesne ulaz u tvrtku priječili zaštitari koje je angažirala Hypo banka” radnica u Vesni, Nevenka Gajski.

NEPOKORENI GRAD

SADRŽAJ

6	<i>Reinhard Kühnl, Oblici građanske vladavine - liberalizam, fašizam</i> Filip Drača	48	<i>Ako u Turskoj spremate štrajk, morate se oglušiti na zakone</i> Razgovor s Kivanç Eliaçikom
10	<i>Nepokorene zagrebačke gimnazije</i> Marko Faber	58	<i>Vukovi u vučjem krznu. Hegemonija turskog neofašizma</i> Emre Arslan
14	<i>Naša borba je borba na svim frontama</i> Razgovor s Roddyjem Morenom, The Oppressed	63	<i>Obucite se</i> Škart
19	<i>Nahranite se</i> Škart	64	<i>Realne brojke Hrvatske u turizmu</i> Razgovor s Marinom Cvitić
20	<i>Zakon o radu tiče se svih nas!</i> Andrea Jovanović	76	<i>Samoorganizacija na radnom mjestu</i> Razgovor s Tomislavom Cerovcem
26	<i>O iskustvima saradnje levice i sindikata</i> Aleksandar Stojanović	80	<i>Nemamo mi ništa zajedničko! Odnos njemačkih sindikata i vojske</i> Marius Treffer
30	<i>Zakon o radu u vreme evropskih integracija</i> Aleksandar Matković	90	<i>Manifesti neuspjeha</i> Razgovor s Dinom Rončević
34	<i>Novi zakon o radu u Bosni i Hercegovini: socioekonomska analiza</i> Mirza Huskić	94	<i>Hip-hop, antifa, punk, Cigani, gde to ima?</i> Razgovor s Gipsy Mafiom
38	<i>Makedonija, socijalna distopija</i> Kire Vasilev	99	<i>Djetinjasta pjesma Rijeci (Kakvu Rijeku sanjam)</i> Izvor iz Kastva
41	<i>Ogrejte se</i> Škart	102	<i>1939 - 1945: Edelweiss pirati</i> Steven
42	<i>Priča o ribama</i> Bojan Mrđenović	108	<i>Govor pred sudom, 5. lipnja 1919. godine</i> Eugen Leviné
		116	<i>Husinska buna</i> Odabrao Luka Čuljak

Glavni pogon tekstilne tvornice Vesna preseljen je krajem 80-ih u tadašnju Lenjingradsku ulicu na Trešnjevci. Zgrada novog pogona uklopljena je u stambeni trešnjevčki blok, a pogon opremljen najnovijom tehnologijom uz zavidnu razinu zaštite na radu sa klimatiziranim radnim prostorom i tuševima u svlačionicama za radnice.

Treći broj Nepokorenog grada u fokus stavlja temu – nepokoreni rad. Kao i u svakom broju do sad, autorskim tekstovima, intervjuima, osvrtima i analizama nastojimo obuhvatiti djelovanje udruge, znanje i akcije koje zajednički proizvodimo i iskustva koja u tom procesu stičemo, te ih povezati sa sličnim problemima i iskustvima zemalja u regiji u povijesnom kontinuitetu antifašističkog nasljeđa. Tako u broju možete pronaći iskustva otpora novom Zakonu o radu u Srbiji i kako je uspostavljena suradnja sindikata i lijevih kolektiva, potom što utjecaj internacionalnih financijskih institucija u sprezi sa specifično kalibriranim upravljačkim strukturama Bosne i Hercegovine znači za svakodnevni život u toj republici, kako se Makedonija nosi sa strukturalnim prilagodbama i od čega u takvim društvenim i političko-ekonomskim uvjetima ljudi danas žive.

Iako je prošlo više od dvadeset godina od konstituiranja nacionalnih država na prostorima bivše Jugoslavije i stvaranja zasebnih ekonomija, možemo primijetiti da je danas, kad se ubrzano donose novi zakoni o radu te se rekalibrira odnos rada i kapitala, udar na cijenu i sigurnost rada zajednički svim ovim nezavisnim entitetima. Čini se da tek pregledom cijele regije možemo staviti u kontekst probleme s kojima se suočavamo kod kuće i uvidjeti kako je upravo smanjivanjem radnih prava i uporedo ograničavanjem mehanizama otpora stvorena dinamika konkurencije između bivših jugoslovenskih republika, a sve u odnosu na europski centar.

U broju možete pročitati tri teksta koji opisuju i kontekstualiziraju kampanju "Šta donosi novi Zakon o radu?" koju su članovi kolektiva Gerusija iz Srbije organizirali zajedno s vođovanskim sindikatima i drugim srodnim kolektivima poput S.T.R.I.K.E.-a. Uz tekst Aleksandra Stojanovića nalazi se pojmovnik o Zakonu o reprezentativnosti u Hrvatskoj koji pojašnjava implikacije ovog zakona na mogućnost da se izborimo za kolektivna radna prava.

Izborom središnje teme broja, kojom smo rad nazvali nepokorenim, nastojali smo ukazati na paralelne napade na uvjete, cijenu i prava rada u zemljama europske periferije, ali i na činjenicu da ovakvi napadi nikad ne nastaju u povijesnom vakuumu, kao niti u vakuumu otpora.

Pored pregleda stanja u regiji, otišli smo i do Istanbula gdje se oko pitanja privatizacije prostora grada razvio ustrajan i jak otpor koji je povezao pitanja života u gradu s pitanjima rada, što u intervjuu opisuju predstavnici konfederacija progresivnih sindikata Turske DISK. Za kontekstualiziranje stanja u Turskoj preveli smo i tekst koji u fokus stavlja temu hegemonije neofašizma u toj republici.

Nadamo se da paralelnim iščitavanjem različitih primjera možemo ponuditi što koherentniju sliku zamršenih veza napada na rad i otpora tim napadima, uzimajući u obzir posebnosti konteksta svake od ovih regija, kao i njihove nezanemarive uvezanosti.

Analizu odnosa rada i kapitala kroz promjene radnog zakonodavstva, utjecaj financijskih institucija i europskih integracija pokušali smo prevesti na razinu stvarnih uvjeta života i rada. Razgovori sa samoorganiziranim radnicima u zdravstvu, sindikalnim povjerenicima i/ili umjetnicama tematiziraju strukturalna pitanja kroz probleme s kojima se svakodnevno suočavamo. Dina Rončević objašnjava što znači biti automehaničarka, Marina Cvitić govori o stvarnim uvjetima rada u "maloj zemlji za velike odmore", a plakati beogradskog kolektiva Škart potenciraju osnovne uvjete preživljavanja – "Obucite se", "Nahranite se", "Ogrejte se".

Ispreplitanjem razgovora, osvrtu, analiza i umjetnosti koja se bavi temom rada, rodne ravnopravnosti u radu, te bilježenjem protoka kapitala fotografskim filmom, uredili smo broj kao proizvod udruženog rada članica i članova MAZa. Medijem časopisa otvaramo svoje djelovanje široj publici i simpatizerima u namjeri mapiranja nužnih pitanja s kojima se antifašizam danas mora suočiti.

Hvala svima koji su sudjelovali u stvaranju još jednog Nepokorenog grada.

Do sljedećeg broja,

Uredništvo

REINHARD KÜHNL, OBLICI GRAĐANSKE VLADAVINE – LIBERALIZAM, FAŠIZAM

FILIP DRAČA

* Filip Drača, član MAZ-a koji neće previše govoriti o samome sebi jer smatra da je neke gladi bolje zatomiti nego utažiti.

UVOD; HISTORIJSKI KONTEKST

1971. godine, kada je ova knjiga prvi put objavljena u Zapadnoj Njemačkoj, naš je ideološki horizont bio radikalno drugačiji. Prije svega, Hobsbawmovo “kratko dvadeseto stoljeće” još nije bilo završeno i svjetska politička scena imala je više različitih polova, politička i ekonomska budućnost svijeta još nije bila izvjesna te su rasprave o tome hoće li budućnost biti socijalistička, kapitalistička, fašistička ili sasvim drugačija još bile u naponu snage. Nakon Reaganove obnove američke vojne sile početkom osamdesetih, i sovjetskog prestizanja SAD-a u količini nuklearnog naoružanja, mnogi su na Zapadu vjerovali da će se jednog dana između dvaju polova političke, ekonomske i vojne moći dogoditi i još uvijek nedočekani Treći svjetski rat.

Knjiga Reinharda Kühnla, *Oblici građanske vladavine: liberalizam – fašizam*, nastoji pronaći historijsku genezu fašizma i nacizma referirajući se na ideologiju građanskog društva. Nakon što je fašizam u Drugom svjetskom ratu doživio vojni poraz, i kada su se оформirali blokovi liberalnog kapitalizma i realnog socijalizma, oba su bloka pokušavala poistovjetiti pobijedenog neprijatelja (fašizam) s postojećim neprijateljem (kapitalizam ili socijalizam). Dok je socijalistička inteligencija bila potpuno suglasna sa svojim režimima i jednostavno tvrdila da su i kapitalizam i fašizam vladavine kapitala nad radom, intelektualci zapada razilazili su se u tome gdje fašizam stoji u odnosu na ostala dva politička modela dvadesetog stoljeća.

Glavna je ideološka struja bila liberalna i njezini su predstavnici, od Poppera i Arendtove do Brzezinskog i Friedricha, nastojali argumentirati da fašizam, nacizam i sovjetski socijalizam pripadaju istoj povijesnoj paradigmi – Brzezinski i Friedrich su proširili i definirali pojam totalitarizma kako bi njime zajedno označili nacističku Njemačku i Sovjetski Savez, zajedno s Hannom Arendt koja je, osim teorijskog rada na totalitarizmu, kritizirala i projekt politike podređene istini, tvrdeći da istina kao apolitična kategorija ne stoji ni u kakvom odnosu moći s politikom. Konačno, Popper je svoje promišljanje fašizma i socijalizma utemeljio više u svojoj kritici historicizma kao i u kritici Platona kao izumitelja “zatvorenog društva”.

Sporodna je ideološka struja u ovoj raspravi bila ona zapadne ljevice. Tražeći historijsku genezu fašizma i totalitarizma ona je dala neke poprilično radikalne odgovore. Kada su liberali pokušali odgonetnuti genezu istih njihove su se analize uglavnom svodile na subjektivizam – sve je počelo s Lenjinom, ako ne s njim onda s jakobincima, ako ne s njima onda s Rousseauom, a ako ne s njim onda možda s kršćanstvom i konačno Platonom. Herbert Marcuse, Max Horkheimer, Erich Fromm i mnogi drugi pripadnici kritičke teorije tvrdili su: totalitarizam je utkan u samim temeljima klasno stratificirane ljudske civilizacije, njegovo porijeklo leži u vladavini rada, instrumentalnom umu itd.

Teze Reinharda Kühnla vezane za ovu problematiku su, kao što je poznato, marksističke, i one ga svrstavaju u kritički tabor političke misli Zapada. Neke od najosnovnijih teza knjige *Oblici građanske vladavine su sljedeće*:

1. Politička je ideologija liberalizma inherentno protuslovnna, jer ne uspijeva ostvariti svoje vlastite demokratske ideale u potpunosti.
2. Ta se antagonistička simbioza liberalizma očituje u razdvajanju političkog i ekonomskog; demokracija je ostvarena na političkoj razini društva, s pravom glasa, redovito biranim dužnosnicima, slobodom osnivanja političkih stranaka, itd. S druge strane, liberalizam dozvoljava (legalizira) autoritarne strukture moći unutar ekonomskih odnosa, posredovanjem zaštite vlasništva i podjele rada.
3. Povijesno gledano, tri su se odgovora našla na ovaj antagonizam demokratske politike i autoritarne ekonomije, fašizam je jedan od njih.
4. Prema tome, između fašizma i liberalizma postoji klasni kontinuitet.

Djelo *Oblici građanske vladavine* stoga je podijeljeno na dva dijela: jedan od njih izlaže, u nekoliko osnovnih crta, političku teoriju liberalizma, kao i povijest istog. Drugi se dio bavi porijeklom fašizma i njegovim definitivnim odrednicama, koje treba tražiti u protuslovljima građanskog društva.

LIBERALIZAM I NJEGOVE MRTVOUZICE

Svima poznato državno geslo Prve Republike glasilo je: Sloboda, jednakost, bratstvo ili smrt! Slogan zvuči veoma jasno, i dok je grmio Europom 1790-ih godina nikome još nije padalo na pamet da bi se unutar dvaju njegovih riječi mogla zavući jedna aporija liberalne političke teorije. Radi se o prva dva pojma tog slogana: sloboda i jednakost. Premda su isprva bili mišljeni zajedno, u smislu da bez jednakosti nema slobode, još mnogo prije Francuske revolucije filozofi prosvjetiteljstva stvorili su teorijske sustave unutar kojih su ta dva pojma direktno antagonizirana.

U tim teorijskim sustavima, sustavima Hobbesa, Lockeja, Rousseaua i Kanta, čovjek je prvenstveno vlasnik. Premda su ovi mislioci bili u velikom raskoraku u svojim tumačenjima prirodnog stanja, slagali su se oko jedne stvari: glavna je svrha države zaštita vlasništva. Ovaj truizam vrijedi za svakog liberalnog teoretičara, on ima suštinsku ulogu u liberalnom shvaćanju čovjeka; *čovjek je prvenstveno vlasnik*. Glavni problem sa slobodom i jednakošću, naravno, u tome je što sloboda čovjeka da posjeduje nije podudarna s idejom da su svi ljudi jednaki.

Liberalizam je naime učinio mnogo više od toga da čovjeka naprosto označi kao vlasnika. On je ujedno i obznanio progres koji bi trebao koristiti svima, progres u ime svih ljudi. Liberalizam je prvi progovorio o ljudima kao takvima, o univerzalnim i intrinzičnim pravima i slobodama svih ljudi. On je, u sklopu toga, dao i prve pravno-političke okvire demokracije: zalagao se za podjelu vlasti, ograničavanje ovlasti izvršnog vladara, pravo glasa, slobodu govora i tiska, pravnu državu – ali i za zaštitu privatnog vlasništva. U toj se klasnoj odredbi liberalizma nalazi ujedno i najveća kočnica njegove demokratske prirode.

To je naposljetku dovelo do toga da će sve od navedenih političkih sloboda biti namijenjene jednom jako uskom postotku stanovništva. Pravo glasa za sve – ali ne za robove, jer je robovlasništvo dopušteno; ne za žene, jer je žena ionako muškarčeva svojina. To je značilo da je, prema Kühnlovim

LIBERALIZAM

Skupina političkih principa utemeljenih na ekonomskoj i osobnoj slobodi pojedinca, te pravu privatnog vlasništva. Kao ideologija populariziran je u doba Prosvjetiteljstva u smislu reakcije na monolitnost i autoritarnost feudalnog poretka primarno u Europi, da bi se kasnije proširio i na druge krajeve svijeta. Iako postoji mnogo škola liberalne

misli, od polovice 20. stoljeća prevladava neoliberalna. Ona zagovara radikalno slabljenje državnog regulatornog aparata, privatizaciju javnih službi, deregulaciju tržišta te ukidanje zabrane monopola što je u većini zemalja svijeta dovelo do masovnog osiromašenja širih slojeva stanovništva i uništenja okoliša.

podacima, tek 2% stanovništva u Velikoj Britaniji imalo pravo glasa nakon revolucije 1688. godine, što se popelo na neimpresivnih 5% nakon izbornih reformi 1832. Druga se izborna reforma dogodila uz veliki pritisak radništva 1884, ali čak je i onda pravo glasa bilo ograničeno na dvije trećine muškaraca i nijednu ženu. U Sjedinjenim Američkim Državama situacija je bila ista sve do 20. stoljeća. Također, neprijateljstvo između buržoazije i aristokracije starog društva trebalo je biti premošćeno dvodomnim parlamentom.

To je, konkretno rečeno, bio način na koji su klasne privilegije, koje je liberalizam pravno uokvirio, gušile demokraciju koju je on izvojevao za jednu manjinsku skupinu ljudi. Vođa jakobinaca, Maximillien Robespierre, tu je situaciju predvidio još 1792. godine, kada je u svojem govoru u Narodnoj Skupštini razgraničio žirondince od jakobinaca: “Oni žele konstituirati republiku za sebe, ovi za narod. Oni će se potruditi da oblik vlade isprave prema aristokratskim načelima i u interesu bogatih, ovi će pokušati načiniti vladu na načelu jednakosti i zajedničke dobrobiti.” ⁽¹⁾

Odakle iz ovakve protuslovne konstelacije izranja fašizam? Kühnl identificira tri odgovora na antagonizme građanskog društva: prvi je *socijalizam*, koji nastoji demokratizirati čitavo društvo, od baze do nadgradnje – dakle, ne zaustaviti se na demokraciji na političkoj razini već otići do kraja i predati sve procese proizvodnje u ruke radnika. Zatim imamo projekt *socijalne države* koji nastoji pomiriti slobodno tržište s određenim minimumom socijalne pravde. Konačno, imamo *fašizam*, čiji su ciljevi izravna suprotnost socijalizmu – potpuna autoritarizacija društva, ukidanje političke jednakosti i sloboda radi očuvanja položaja vladajućih klasa itd.

FAŠIZAM I NJEGOVA “RJEŠENJA”

Vidjeli smo dakle genezu fašizma iz liberalne demokracije. Fašizam ne možemo nazvati filozofijom, pošto on ne postavlja pitanja. Naprotiv, njemu je liberalno društvo postavilo pitanja a on je jedan sustav odgovora na njih. Fašisti su, prije svega, nudili rješenja isfrustriranim srednjim klasama svojih društava, rješenja koja su veoma jednostavna, što se slaže s fašističkom

autoritarnošću.

Taj politički sustav stoga možemo definirati ovako: fašizam je pokušaj vladajućih klasa da sačuvaju svoje privilegirane položaje u trenucima kada liberalno razdvajanje političkog od ekonomskog dovede društvo do krajnjih antagonizama. On teži tome da te antagonizme umiri ukidanjem političkih sloboda i jednakosti sviju građana.

Ideološka matrica koju fašizam konstruira kako bi ovo postigao sastoji se od sljedećih elemenata:

1. Zajednica: “Ideologija o zajednici ima u klasnom društvu uvijek funkciju da zamagli socijalne suprotnosti, da interese vladajućih prikaže kao interese cjeline i da time osigura društveni *status quo*.”
2. Načelo vođe: “Ideologija vodstva i jake države neposredno se nadovezuje na ideologiju o zajednici i naciji. (...) Dapače, bilo je potrebno oblikovati cijelo društvo po načelu zapovijedanja i poslušnosti.”
3. Privatno vlasništvo: “Upravo je moć raspolaganja privatnim vlasništvom ono što razlikuje samostalnoga od najamno ovisnoga, ono što mu u njegovoj svijesti jamči privredu nezavisnost i stoga čini sav njegov ponos. Zato je privatno vlasništvo moralo u ideologiji malograđanskog prosvjednog pokreta zauzeti središnje mjesto.”
4. Antikapitalizam: “Uviđajući da su beznadno podlegli u konkurenciji s krupnim kapitalom, oni (obrtnik i sitni trgovac) su slijedili neke antikapitalističke zahtjeve koji su jasno razlikovali fašizam od drugih građanskih grupacija.”
5. Filozofija grešnog jarca: “Neprozirnost visokorazvijenog društva (...) nisu pobudili samo čežnju za spasavajućim vođom i jakom državom nego i za jednostavnijim i uvjerljivijim objašnjenjem svijeta i njegovih nedostataka.”

6. Militarizam i imperijalizam: “Za fašizam vojska nije samo uzor za političke i društvene oblike organizacije, nego vojnik predstavlja idealnu sliku čovjeka, a rat vrhunsku točku ljudskoga samoostvarenja.”
7. Bilanca: “Poput svih konzervativnih ideologija i fašistički pogled na svijet počiva na tomu da se povijesno nastali i prema tomu promjenjivi društveni odnosi prikazuju kao nepromjenjivi.”
8. Teror i iracionalizam: “Gušenje je opozicije od strane fašističke države totalno: svako se opozicijsko gibanje rigorozno guši sredstvima državnog terora.” ⁽²⁾

Osim analiziranja fašističkog političkog svjetonazora Kühnl obraća pažnju i na društvene uvjete za uspon i pobjedu fašizma. Radi se o konstelaciji triju faktora: prvi je već navedena društveno-ekonomska kriza, koja generira ljutite mase koje u fašističkom vođi čekaju mesiju; drugi je politika vladajuće klase, faktor koji se mora uzeti u obzir uz činjenicu da su vladajuće klase spremno dočekale fašizam kao spas od nadirućeg komunističkog pokreta. Treći je, naravno, politika ljevice, jer radi se o tome da je fašistički pokret bio rezultat konstelacije snaga u kojem su radničke organizacije bile važan sudionik.

Ono što je kod ovakvih društvenih uvjeta za razvoj fašizma najvažnije za zapamtiti, i ono što Kühnlova knjiga ostavlja nama za budućnost, je to da su oni u potpunosti ponovljivi. Znamo da je društveno-ekonomska kriza ponovljiva, jer joj upravo svjedočimo, od 2008. do danas; znamo da je permisivna politika vladajućih klasa prema fašizmu ponovljiva, jer i tome svjedočimo, sada kada stranke poput Jobbika sjede u Europskom parlamentu i kada Ukrajinom nelegitimno vladaju pro-europski deklarirani fašisti. Ostaje nam samo – politika ljevice prema ovoj situaciji. I potrebno nam je, kao ljevičarima, početi otuda.

⁽¹⁾ Kühnl, Reinhard (1978). *Oblici građanske vladavine: liberalizam – fašizam*; Beograd: Komunist

⁽²⁾ Isto.

NEPOKORENE ZAGREBAČKE GIMNAZIJE

MARKO FABER

*Marko Faber je učenik drugog razreda Klasične gimnazije u Zagrebu
i član MAZa*

Unatoč tomu što se taj dio gradske povijesti danas često prešućuje, Zagreb se aktivno odupirao fašizmu tijekom Drugog svjetskog rata. Grad se međutim nije branio sam, već su ga branili njegovi stanovnici, većinom organizirani putem Komunističke partije Hrvatske i SKOJ-a. Upravo su SKOJ i njegove omladinske udarne grupe bili oslonac zagrebačkog antifašističkog otpora i izveli neke od najspektakularnijih akcija na prostoru okupirane Jugoslavije. Svoju su ulogu u tim i drugim manje poznatim akcijama imali i učenici triju gimnazija koje su početak okupacije dočekale u Križanićevoj ulici – Druge muške realne, Druge ženske realne i Prve klasične gimnazije.

Današnja II. gimnazija osnovana je 6. prosinca 1912. pod imenom Kraljevska II. realna gimnazija u Zagrebu, kako bi se rasteretila za tadašnje standarde prevelika I. realna gimnazija. Škola je promijenila nekoliko adresa dok se 1933. nije konačno preselila u zapadno krilo nove zgrade u Križanićevoj, odnosno Domagojevoj ulici. Iako nema previše izvora o mogućim aktivnostima SKOJ-a u Drugoj muškoj gimnaziji između dva svjetska rata, sa sigurnošću se može ustvrditi da su tamo već školske godine 1939/1940. postojale manje-više organizirane omladinske grupe ljevičarskog usmjerenja. Najutjecajnija grupa takvog karaktera bio je marksistički kružok stvoren na poticaj tadašnjeg učenika VII. razreda gimnazije, skojevca Aleksandra-Alela Savića. Kružok je u početku bio čisto akademske naravi, uz proučavanje djela Maxa Beera, Segala, Engelsa, Freuda, pa čak i tada već smaknutog Buharina, ali s vremenom prerasta u ozbiljnu grupu koja osim filozofskih rasprava i izleta organizira i polu-vojničke vježbe poput planinarenja po Medvednici s ruksacima punim knjiga kao pripremom za nadolazeće ratne nevolje. Iz tog je marksističkog kružoka kasnije nastala prava skojevska ćelija čiji su članovi sudjelovali u brojnim diverzantskim i propagandnim akcijama po Zagrebu. Dobar ih se dio tijekom rata pridružio partizanima, ali mnogi su postali žrtvama ustaškog terora. Tako je Aleksandar Savić, kao Židov, uhićen već početkom okupacije i poslan najprije u logor Danica kod Koprivnice, a kasnije u logor Jadovno, gdje je i pogubljen.

Osim spomenutog neformalnog kružoka u Drugoj muškoj realnoj gimnaziji postojala je, također u jednom od sedmih razreda, skupina od tri skojevca iz Slavenskog Broda koji su se u nju upisali nakon izbacivanja iz brodske gimnazije zbog sudjelovanja

u organizaciji tamošnjeg školskog štrajka. Iako su zbog svoje prijašnje političke aktivnosti bili pod stalnom paskom direktora škole, HSS-ovca Novljana, čini se da s upravom škole nisu imali većih problema. S profesorima su bili u dobrim odnosima, uz izuzetak katehete koji ih je zbog inzistiranja na ispravnosti Darwinove teorije evolucije nazivao “kugom na svijet kršćanski”. Uspostavom NDH, 10. travnja 1941, brodski se učenici vraćaju svojim kućama, ali jedan od njih, Ivo Lovinčić, još će dolaziti u grad kao sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Zagreb. Odlaskom Brođana teret otpora fašistima ostao je na leđima Savićeva marksističkog kružoka.

Skojevci iz Druge gimnazije prisustvovali su pokušaju razdvajanja zagrebačkih srednjoškolaca na sokolskom stadionu u Maksimiru 26. svibnja 1941. godine. Iako su se i prije “akcije stadion” omladinci na razne načine solidarizirali sa stigmatiziranim manjinama, odbijanje razvrstavanja po etničkom ključu na maksimirskom stadionu s pravom je ostalo upamćeno kao najjasniji iskaz te solidarnosti. Dva mjeseca kasnije, učenici Druge muške gimnazije sudjeluju i u paljenju stadiona, što je ujedno bila i posljednja velika diverzantska akcija u kojoj su sudjelovali. Skojevska ćelija na Drugoj muškoj realnoj gimnaziji podijelila je krajem 1941. sudbinu ostatka zagrebačkog pokreta otpora – bila je provaljena i efektivno uništena, a njeni su članovi završili u ustaškim logorima ili se spasili bijegom u partizane.

Druga ženska realna gimnazija osnovana je 12. listopada 1918. godine na Gornjem gradu, a 1932. seli se u prostorije nove zgrade u Križanićevoj ulici u kojoj se, kao VII. gimnazija, nalazi i danas . Proces nastanka skojevske ćelije na ovoj školi sličan je onom na Drugoj muškoj gimnaziji. Prve ljevičarske skupine nastale su 1940. godine u obliku komunističke čitalačke grupe koja je kasnije organizirala i izlete i susrete sa sudionicima tadašnjeg radničkog pokreta. Početkom okupacije u travnju 1941. ta grupa postaje formalna skojevska ćelija i počinje s manjim propagandnim akcijama, poput dijeljenja letaka, skupljanja Crvene pomoći i ispisivanja antifašističkih parola po školi i njenoj okolini. Nakon jedne takve akcije ujesen 1941, prilikom koje su podijeljeni letci s pozivom na bojkot organizacije Ustaške mladeži, došlo je do uhićenja nekoliko omladinki i provaljivanja ćelije u školi. Nekoliko je uhićenih skojevki bilo mučeno po ustaškim zatvorima u Zagrebu, a neke su poslone i u

logore. Od ove se provale skojevska organizacija u gimnaziji duže vrijeme nije oporavila, pa podataka o njenim aktivnostima nema do 1944. kada su učenice navodno pripremale štrajk koji se ipak nije realizirao.

Razvoju pokreta otpora u školi nije pomoglo ni smjenjivanje “nepodobnih” profesora i imenovanje članice ustaškog pokreta Mire Ile za ravnateljicu. Iako u Zagrebu nisu ostavile prevelik trag mnogo se učenica Druge gimnazije istaknulo u NOB-u, a jedna je od njih, Nada Radosavljević, sudjelovala u organiziranju ustanka u Slavoniji.

Klasična gimnazija, osnovana 1607. godine, najstarija je gimnazija u Zagrebu i Hrvatskoj. U početku pod kontrolom Isusovačkog reda s vremenom dolazi pod vlast Habsburške Monarhije i do 19. stoljeća ostaje jedinom gimnazijom u Zagrebu i široj okolini. 1895. biva podijeljena na dvije škole, a 1932. godine Prva se klasična gimnazija seli s Rooseveltova trga u Križanićevu ulicu, u kojoj se i danas nalazi. Prve naznake naprednog učeničkog pokreta u gimnaziji nalazimo još 1919. godine kada su po školi osnivana *đačka vijeća* koja su često dolazila u sukob s nastavnicima. No, nakon propasti tog pokreta dolazi do dugogodišnje stanke u *neslužbenim* učeničkim djelatnostima, a Klasična gimnazija dobiva epitet režimske građanske škole. Taj se status počeo mijenjati tek sredinom 1930-ih kada je jedan maturant izbačen iz škole zbog raspačavanja pro-komunističkog letka uz pomoć bivšeg klasičara, tada studenta medicine. U letku se sljedećim riječima napadao postojeći školski sustav: “Nećemo sa katedara slušati pretpotopne mudrosti! Nećemo školu katekizma i policijskog terora! Hoćemo savremenu školu slobodne misli i slobodnog rada!” Bio je to prevelik zalogaj za ondašnjeg direktora škole Stjepana Musulina, koji je spomenutog maturanta predao kraljevskoj policiji. Epilog priče bilo je izdavanje još jednog letka u kojem se napadalo školsko rukovodstvo zbog sprege s policijom.

Do početka Drugog svjetskog rata Prva je klasična gimnazija već bila poznata po svom naprednom omladinskom pokretu. Tome je zasigurno pridonosila prisutnost profesora ljevičarskih stavova, uključujući prof. Ivu Frola, poslijeratnog ministra prosvjete Narodne Republike Hrvatske. Frol, očigledno komunist, organizirao je političke kružoke s učenicima pod izlikom odlaska na izlete. Dio učenika Prve klasične gimnazije sudjelovao je i u

marksističkom kružoku Druge muške realne gimnazije s kojom je, uostalom, dijelila zgradu. Ipak, čini se da je i Klasična gimnazija ušla u rat bez prave skojevske ćelije. Tako neorganizirani, klasičari su 26. svibnja 1941. došli na maksimirski stadion i pridružili se većini srednjoškolaca u odbijanju etničke segregacije koju su im htjeli nametnuti novi vlastodršci. Kasnije se na Prvoj klasičnoj razvila snažna skojevska grupa koja je opstala do samog oslobođenja. Usprkos tome, ni skojevci niti itko drugi nije mogao pomoći 1200 zagrebačkih Židova zatvorenih u istočnom krilu škole u Križanićevoj tijekom kolovoza 1941. Većina je tih zatočenih Židova mjesec dana kasnije pod jakom stražom odvedena na Glavni kolodvor, a odanle u neki od logora smrti diljem okupirane Europe.

Od početka nove školske godine 1941/1942. skojevska grupa na Prvoj klasičnoj gimnaziji započinje s aktivnostima. U početku ograničena na dijeljenje propagandnog materijala, Vjesnika radnog naroda i skupljanje Crvene, odnosno Narodne pomoći, s vremenom povećava obim operacija. Krajem 1942. i početkom 1943. godine, u doba kroničnih provala ilegalne organizacije otpora, klasičari postaju sve smioniji i utjecajniiji. Klasičarska grupa zadužena je za osiguranje jednog od kanala za odlazak u partizane, a opskrbljivala je i Zagorski partizanski odred raznim potrepštinama. Zbog toga su siječnja 1943. pod vodstvom sekretara grupe Ante Kalogjere provalili u Domobransku vojnu bolnicu u Vlaškoj 87 i odnijeli velike količine lijekova i sanitetskog materijala. Kanal za bijeg su tijekom rata iskoristili i mnogi klasičari, uključujući samog Kalogjera koji je poginuo 1944. u Moslavini.

Posljednja akcija skojevaca s Prve klasične gimnazije odvila se posljednjeg dana okupacije – 7. svibnja 1945. Tada su tri klasičara predvođena Frankom Padovanom otišla pomoći u zauzimanju radio-stanice u Vlaškoj ulici, iste one u kojoj je Slavko Kvaternik četiri godine ranije pročitao proglas o uspostavljanju NDH, čime je pokrenuta spirala nasilja koja će završiti toga dana. Nijedan se od trojice omladinaca nije vratio živ – vjerojatno su ih ubili ostaci ustaške vojnice koji se još nisu povukli iz grada. Tako su učenici Klasične gimnazije bili među posljednjim žrtvama ustaškog terora na prostoru grada Zagreba.

Što je ostalo iza ovih i mnogih drugih omladinaca koji su često davali i svoje živote u borbi protiv fašizma? Odaje li im se još nekakvo priznanje za njihova djela? Nažalost, većinom su prepušteni zaboravu kao pripadnici jednog “politički nekorektnog” pokreta čak i u školama koje su svojevremeno pohađali. U predvorju Klasične gimnazije i danas stoji spomen-ploča s uklesanim imenima dvadeset petorice učitelja i učenika ove škole koji su poginuli u NOB-u, ali se osim toga tom dijelu inače bogate školske povijesti ne pridaje nikakva pozornost. U

Drugoj se gimnaziji prilikom obilježavanja 100. obljetnice škole spominjalo razdoblje socijalističke Jugoslavije kada je škola nosila ime braće Ribar, ali se o ulozi njenih učenika u NOP-u nije raspravljalo. Ne postoje nikakve naznake da se u današnjoj VII. gimnaziji govori o njenim bivšim učenicama koje su poginule u borbi za slobodu. Je li razlog tomu nepoznavanje situacije u školama tog vremena (što je lako moguće zbog nedostatka povijesnih izvora) ili nešto drugo, nije mi poznato, ali sigurno je da se takva politika zaborava mora što prije prekinuti.

NAŠA BORBA JE BORBA NA SVIM FRONTAMA

RAZGOVOR S RODDY MORENOM, THE OPPRESSED

* RAZGOVOR VODILA LIDIJA ČULO
U SVIBNJU 2014.

10. svibnja ove godine Mlade antifašistkinje Zagreba organizirale su peti po redu Antifa Night, koncertnu večer u kojoj svake godine ugostimo nekoliko antifašistički orijentiranih i progresivnih bendova s lokalne ili svjetske scene. Ove godine zvijezde večeri bili su The Oppressed, kultni Oi! punk bend iz Cardiffa koji već 30 godina, koliko postoji na sceni, inzistira na beskompromisnom antifašističkom djelovanju. Tom nam je prilikom njihov pjevač Roddy Moreno pristao dati intervju te nam prikazati svoje viđenje antifašizma, aktivizma i glazbene scene, smisla i načina cjelokupne naše borbe te svoju viziju budućnosti.

Roddy, za početak ti se zahvaljujem u ime Mladih antifašistkinja Zagreba na dolasku na Antifa night te na intervjuu za koji si odvojio vrijeme.

Hvala vama na pozivu i nema problema, dobra je stvar za koju se borite, moramo širiti ideju antifašizma.

Kad već spominješ antifašizam, što je on za tebe?

Za mene je to borba protiv kukavica i kukavičluka.

Povezuješ li antifašizam s antikapitalizmom?

Razumijem argumente koji povezuju fašizam i izrabljivanje ljudi i zatiranje radničkih prava – nije imigrant kriv za situaciju u državi, već šef. Šef je taj koji će ga zaposliti i platiti manje nego tebe. Ali da budem iskren, bend nikad nije bio političan. Kad smo započeli sa svirkom, bili smo samo četvorica *skinheads* koji se zabavljaju. Tek kad su Skrewdriver i ekipa došli na scenu, mi smo ustali i počeli se boriti jer nismo htjeli biti povezani s tim kukavicama. Tako da je uglavnom to bila naša borba, a nismo se bavili Politikom s velikim P, razumiješ?

Na koji se način odvija ta vaša borba? Što postižete svojim glazbenim angažmanom?

Koristimo svoju glazbu i utjecaj koji imamo među publikom da proširimo riječ o antifašizmu, da poručimo ljudima da ne budu jebeni fašisti i kukavice. Nekada, u ranijim danima, klicima su bile dane dvije opcije: s jedne strane imali su *white power skinheadse* kojima su se mogli priključiti, a s druge strane

studente koji su na ulici sa zastavama prosvjedovali protiv rasista. A budimo realni, dijete iz radničke obitelji otići će tamo gdje je nasilje. Ono što smo mi onda napravili jest to da smo predstavili naše viđenje *skinheada* kakav bi trebao biti i rekli: još uvijek možete biti nasilni i pritom se zabavljati, ali usmjerite nasilje ispravno, borite se protiv fašizma. Budite nasilni, ali činite to ponosno i dostojanstveno. Jer boriti se protiv imigranata kukavički je čin, ali boriti se protiv fašista je jebeno čovječan čin.

Zašto je desnica imala toliko uspjeha baš među *skinheadsima*, a ne nekom drugom supkulturom? Čak je otišlo toliko daleko da se danas pod samom riječju *skinhead* podrazumijeva nazi *skinhead*.

Mislim da je glavni razlog taj što su *skinheadsi* bili djeca radničke klase, ona prava ulična djeca, dok su ostali bili više srednja klasa. Ne svi naravno, ali generalno govoreći, djeca iz radničkih obitelji bila su ta koja su prelazila u *skinheadse*, išli na utakmice... A jebene fašističke organizacije poput britanske Nacionalne fronte vide ih kao mete koje bi mogli pridobiti na svoju stranu. Kao što sam rekao, tad nije bilo drugog izbora, osim desnice imao si srednjeklasni *Rock Against Racism* gdje su ljudi bili sretni što mogu prosvjedovati i nositi zastave, no bojali su se otvorenog sukoba. To su bili obrazovaniji ljudi, studenti, ti koji su marširali po ulicama, no fašisti su im se na to smijali u facu jer su znali da im neće ništa učiniti.

Klinci koji su s 13-14 godina išli na utakmice voljeli su nasilje, a mi smo im rekli: kukavice napadaju jadnička koji radi u azijskom restoranu, a pravi muškarcii napadaju jebene *boneheadse* koji ti sramote glazbenu scenu. To je postepeno polučilo rezultate, huligani su shvatili: jebeš ti fašizam. I tada se rodila Antifašistička akcija. To je bila prava opozicija! Huliganska radnička klasa koja je rekla: ne, odjebite, ovo više nećete raditi! Kad sam se s njima počeo mlatiti na ulici – a ako nisam spomenuo, fašisti su sami po sebi kukavice, jer da nisu kukavice ne bi ni bili fašisti – to je dalo rezultata. S vremenom su se povukli. Postaloo je opasno dolaziti na njihove koncerte, pa su ih počeli održavati izvan gradova, na tajnim lokacijama, bez najava i reklama i sl.

Već si prilično jasno rekao da ih smatraš kukavicama, no jesi li se unatoč tome ikad osjetio ugroženim od desničara ili imao negativna iskustva s njima? Jesi li se npr. ikad pobjao da će uletjeti na vaš koncert i napraviti probleme?

Pa mi smo imali sreće jer smo iz Cardiffa, lučkog grada u kojem već stotinama godina postoje imigrantske zajednice. Tako da ja ne poznajem nijednog Velšana! Svi koje poznajem su ili španjolskog ili talijanskog ili jamajkanskog podrijetla. Ja sam pola Irac i pola Španjolac. Svi smo odrasli u neakvoj mješovitoj, kozmopolitskoj atmosferi.

Dakle desnica nema uspjeha u Cardiffu?

Ma nema šanse. Zato mi imamo sreće. Puno je teže boriti se u Londonu naprimjer. Ali nismo mi krivi za to (smijeh).

Kako ste onda uočili prijetnju i shvatili da morate početi djelovati antifašistički? Koja je to bila prekretnica u karijeri benda?

Oko 1982/83, onda kad je Nacionalna fronta počela regrutirati *skinheadse*. U gradu Swansea, koji je drugi najveći velški grad, imali smo koncert. Inače, Swansea i Cardiff su se uvijek mrzili zbog nogometa, znaš. Uglavnom, sviramo na koncertu i dva tipa počnu dizati desnicu i vikati: “Sieg Heil!” Zaustavio sam cijelu svirku i rekao: *gledaj, mi nismo u tome, ne zanimaju nas ta sranja, prestanite*. No nakon druge pjesme opet su počeli dizati desnice, tako da smo opet zaustavili koncert, sišli s pozornice i prebili ih na mrtvo ime. Tada smo shvatili da ne želimo da nas se poistovječuje s tim sranjem. Zato smo počeli koristiti onaj logo s bijelim i crnim *skinheadom* koji plešu, to je bio naš mali način da poručimo ljudima da ne želimo imati ikakve jebene veze s desničarima. Nama to ne treba, nama treba rasna ujedinenost kakvu smo imali u Cardiffu. Kako je vrijeme prolazilo, mi smo – a i ljudi oko nas – postajali sve čvršći antifašisti.

Koja je razlika između situacije na glazbenoj sceni u Cardiffu nekada, 1980-ih, i danas?

Oh, a nema glazbene scene u Cardiffu. Čak kažemo: jedini *skinheadsi* u Cardiffu su ili oni koji su u Oppressedu ili oni koji

su nekad u njemu bili (smijeh).

A na razini UK-a?

Hm, pa na nekim lokacijama je scena dobra, ali puno mi je bolja europska scena, jača je.

Tko je na tebe/bend najviše utjecao?

Dok sam odrastao, najviše sam slušao jamajkanski *reggae*. Sve mi se vrti oko toga. Nitko na nas nije posebno utjecao, nastali smo samo kao reakcija na desničare koji su se pojavili, bili smo primorani ograditi se od njih. Inače ne bismo bili bend kakav smo danas. Sviramo *Oi!*, ali ja čak doma ni ne slušam *Oi!*, prebučan mi je (smijeh).

Što misliš o bendovima koji za sebe tvrde da su apolitični, grey-zone bendovima koji se ne žele izjasniti o svojim stavovima?

To je komplicirano. Postoje neki bendovi koji se ne žele baviti politikom, ne zanima ih to. No većina bendova koji tvrde da ih politika ne zanima zapravo su desničari koji koriste “apolitičnost” kako bi to prikrili. Oni su *boneheadi* koji znaju da ne smiju javno priznati što misle jer će biti maknuti sa scene, tako da je vrhunac njihovog političkog angažmana toleriranje publike koja diže desnice u zrak na njihovim koncertima. I zato što se prave blesavi, dopušteno im je da nastupaju i time su opasniji su od *boneheads*a. Rekao sam i ranije, čak mogu poštovati Skrewdriver iako jebeno mrzim to što rade. No oni barem stoje iza toga, dok su ovi prejadni da bi priznali svoje stavove, skrivaju se iza tzv. apolitičnosti.

Misliš li da je uopće moguće biti apolitičan?

Cijeli život je politika, život je političan. Cijena kruha je politika, škola u koju će ti djeca ići – sve je politika. Možeš ti glumiti apolitičnost koliko hoćeš, no to je pizdarija iza koje skrivaš svoj kukavičluk.

Kakvu ulogu su žene imale u skinhead kulturi? Jesu li se neki patrijarhalni obrasci toga vremena odrazili i na nju?

Jesu i ja kao čovjek od 57 godina to također priznajem. Morate shvatiti da smo odrastali u drukčijem dobu, žene su se tek

počinjale probijati u politici, imamo za primjer Margaret Thatcher – ali ona nije žena. No ja svejedno vjerujem da u *skinhead* kulturi i društvu općenito nema mjesta za žene kao ni za muškarce, već samo za ljude. Ako žena želi biti antifašistkinja i zajedno se s muškarcima boriti na ulici, nema razloga da to ne bude tako. Ne znam kako da to objasnim jer je komplicirano, no problem 80-ih bio je taj da je većina *skinhead* cura na sebe gledala kao na žene *skinhead* muškaraca. Gradile su svoj identitet u odnosu na muškarca, bile su *skinhead* jer su njihovi dečki to bili. No takvo je i društvo bilo na kraju krajeva. Mislim da je danas drukčije.

Kakva je situacija danas?

Većina cura, a isto se odnosi i na dečke, apatična je i nezainteresirana za politiku. Ako vide da netko nekome razbija glavu, neće se htjeti umiješati. Glupi su, ne shvaćaju i ne vide širu sliku i zahvaljujući njima ove političke stranke ostaju na vlasti. Iako i dalje smatram da su danas mladi politički osvješteniji nego 80-ih, no samo zbog pojave interneta – ljudi dobivaju informacije, uočavaju što se događa u svijetu.

Što misliš koji je glavni uzrok nezainteresiranosti za politiku? Ili barem manjeg povjerenja u institucije i stranke?

Pa s britanskog stajališta... Recimo ovako: kad sam ja bio mlad, imali smo 3 velike partije. Laburiste, koji su bili za radničku klasu; liberale, koji su zastupali srednju klasu; i torijevce, koji su bili za bogate. I znao si na čemu si. Moji roditelji i svi radnici glasali su za laburiste.

Ti isto?

Da, jesam, glasao sam za njih, no sad više ne glasam. Više ne vidim razliku između tih stranaka, tako da nema smisla. Dok sam bio mlađi, laburisti su brinuli za interese radničke klase. Danas se razlikuju samo u formalnom smislu. Tu i tamo kažu nešto o radnicima, ali ne čine ništa. Stranke koje su na vlasti uglavnom samo žele zadržati *status quo* jer moraju zadovoljiti one koji su ih na vlast i postavili, a to su bankari, biznismeni i svi ostali koji doista kreiraju politiku. To se nažalost neće promijeniti jer ljude nije briga.

To je vrlo pesimistična slika. Imaš li ti ikakvu alternativu ili prijedlog, kako se ponašati, čemu stremiti, što poduzeti?

Ne znam. Ja sam također pomalo apatičan prema Politici, mislim da nam je potrebna revolucija, no danas su drukčija vremena. Ovo što mi radimo politika je s malim p, razumiješ, borba protiv fašista na ulici, agitacija i sl. Oni na vlasti imaju za cilj podijeliti radničku klasu međusobno kako ne bismo pogledali prema gore i shvatili tko nas to zapravo zajebava. Pa su desničari sretni što postoje Židovi i Cigani jer imaju na koga uperiti prstom, dok s druge strane imigrant misli kako je bijelac kriv jer mu ne želi pružiti šansu. A političari nas gledaju i smiju nam se jer igramo njihovu igru. A onda će reći: *hej, gle ove nasilnike, trebamo više policije i veće ovlasti*. I zato sad imamo hrpu policije, kontrole i naoružanja, tako da ako ikad dođe do revolucije, oni je imaju načina zaustaviti.

Kako to da policija pristaje na takvu ulogu? Radi li ona uistinu “samo svoj posao”?

Mislim da je policija kao i sav ostatak naroda. Nezainteresirani su i rezignirani jer su uostalom i oni narod. Većina policajaca dolazi iz siromašnih radničkih obitelji i rade ono što im je naređeno, kao što to radi i vojska. Vojnik misli da mora ići u rat, da ne može ništa učiniti po tom pitanju. Svi misle da ne mogu ništa učiniti i da moraju slušati naredbe, no tako je nacizam i započeo – ljudi su samo pratili zapovijedi. Mora nastupiti razdoblje kada ljudi neće slušati naređenja. No zato svatko može djelovati u svom krugu, promijeniti svoju scenu. Kad sam rekao ono na početku za *Rock Against Racism*, nisam htio omalovažiti njihovu borbu jer, na kraju krajeva, glas će se proširiti, danas-sutra u novinama će pisati: pet tisuća antifašista na ulici. Nema veze što se neće potući i što će im se fašisti smijati, to barem znači da postoje ljudi kojima je stalo. Naša borba je borba na svim frontama.

Nacisti danas svoje koncerte drže skriveni po poljima, a za koncert ne znaš do dana kad se treba održati. Jer znaju da ćemo im razbiti glave. A mi s druge strane sviramo usred grada s publicitetom izgrađenim mjesecima ranije. Mislim da se danas borba preselila u Istočnu Europu i da ondje imaju

drukčije poimanje antifašizma.

U kojem smislu?

Mislim da tamo nacizam privlači one koji se na neki način žele inatiti komunističkoj prošlosti, tj. represiji u kojoj su živjeli. Tamo je trenutno opasna situacija, slična Zapadnoj Europi prije 30-ak godina. Desno krilo je snažno, pogledaj samo Ukrajinu. Bit će potrebne čitave generacije da se stvari poslože. Vi iz Jugoslavije to dobro znate.

Spomenuo si nam ranije da ste čuli mnogo o Jugoslaviji u medijima kad je došlo do rata 90-ih.

Bila je to prokleta tužna situacija, no danas ovdje u Hrvatskoj vidim mlade ljude koji su ni 20 godina nakon rata spremni staviti mržnju na stranu i živjeti život. Činjenica da ste 50 godina živjeli svi zajedno i da je to prekinuto takvim brutalnim ratom nema nikakvog jebenog smisla, no život je takav. Sve što možemo jest nastojati učiniti život što je moguće boljim i utjecati na druge, pomoći im da i oni žive bolje.

Ako promijeniš mišljenje samo jedne osobe, a ona potom djeluje na treću osobu, polagano ali sigurno doći ćemo negdje. Ljudi još uče, potrebno je vremena. To je borba koja uvijek traje i ne završava, no treba stremiti boljem. Nikad ne odustaj jer to znači da si predao svoju moć i glas nekom drugom, a ne znaš tko taj drugi može biti. Zadrži svoju moć i potakni druge na isto.

Na sljedećoj stranici: Škart, “Nahranite se” (plakati, 1999). Škart je kolektiv osnovan 1990. u Beogradu. Praksu Škarta obilježava eksperiment između poezije i dizajna, a svoj rad opisuju kao arhitekturu ljudskih odnosa što implicira društveni angažman. Nisu vezani uz jedan medij, već u svojim radovima koriste plakate, objekte, organiziraju radionice i različite prakse u koje uključuju zajednicu.

ZAKON O RADU TIČE SE SVIH NAS!

Pokušaj da se u Srbiji donesu nove izmene Zakona o radu naišao je na veliki otpor. Protiv njega najglasniji su bili sindikati, ali su im se u tome pridružile i različite leve inicijative, studentske grupe, različita udruženja radnika/ca i deo intelektualne scene. Pored protesta na ulicama, najava štrajka, borbe u medijima i na konferencijama koje su se pravile na tu temu, počelo je da se postavlja pitanje kako prići što većem broju ljudi, pogotovo onima koji nisu već neposredno zainteresovani za ovu temu. Tada se iz novoformirane saradnje NVO-a Gerusija (Novi Sad, Beograd) i jednog dela reprezentativnog sindikata SSSS-a (SSSNS, ogranak u Novom Sadu) javila ideja da se ovom problemu priđe na do tada nesvakidašnji način. Naime, uz tehničku podršku i svesrdnu pomoć ekipe iz CK 13 (kulturne organizacije iz NS-a), odlučili smo da snimimo set kratkih video-klipova o izmenama Zakona o radu. Ideja je bila da se na jednostavan i pregledan način javnosti i različitim društvenim grupama približi ova tematika i moguće posledice koje predložene izmene nose sa sobom.

U ovom tekstu biće reči o procesu pripreme, organizacije i izvedbe tih video-klipova, o problemima na koje smo nailazili u njihovoj pripremi, ali i o posledicama i reakcijama koje su oni na kraju svega toga izazvali. Ovo je iskustvo za nas, članice i članove Gerusije, bilo veoma značajno, jer smo tokom njega i na osnovu njega mnogo stvari naučili o različitim taktikama razvijanja saradnje sa sindikatima i o preprekama i novim mogućnostima koje otvara korišćenje takvog medijskog formata.

NASTANAK I CILJEVI KAMPANJE „ŠTA DONOSI NOVI ZAKON O RADU“

Prva odluka na početku kampanje bila je da će forma snimaka biti “jedan klip – jedan član Zakona”. U prvom trenutku nismo bili sigurni koliki broj snimaka ćemo napraviti. Već na ovom koraku saradnja između nas kao dela pretežno teorijski orijentisane leve scene i sindikata kao onih koji se pretežno bave praksom u pogledu radničkih pitanja pokazala se izuzetno plodonosnom. Nakon što smo napravili zajednički spisak izmena koje su nam delovale najproblematičnije, pokušali smo da odaberemo one članove koji bi, s jedne strane, jasno potcrtali antiradnički karakter celog Zakona, a s druge, bili dovoljno univerzalnog karaktera da bi mogli da zainteresuju što veći broj ljudi. Iako se nekoliko nas do tada već duže vreme bavio analizom Zakona

o radu, pravna pomoć koju smo dobili od sindikata bila je od neprocenjive važnosti. S druge strane, kako ovaj sindikat ima dugogodišnje iskustvo u sudskim parnicama, mogli smo da uzmemo u obzir i najčešće malverzalije koje su poslodavci činili u radnim procesima. Ispostavilo se da bi se uvođenjem mnogih izmena dobar deo tih trenutno nelegalnih praksi zapravo legalizovao. Takođe, sam novi predlog Zakona je takav da su mnoge stvari bile dvosmislene i da uopšte nije bilo jasno na osnovu čega bi, u nekom budućem sporu između radnika/ce i poslodavca, sud mogao da donese odluku.

Udruženim iskustvom sindikalista/kinja i teorijskog znanja nas samih vodili smo računa da objašnjenje svakog klipa podrazumeva sve ove elemente iz prakse: objašnjenje samog člana i izmenu koja se njime donosi, ali i neki širi politički okvir. Ovaj poslednji element bio nam je veoma važan: njime smo pokušavali da približimo jednu takvu suvoparnu stvar poput pravne legislative široj populaciji. Zakon o radu nije nešto što je odvojeno od stvarnosti, kako se bilo koja legislativa najčešće može činiti nekome ko nije direktno povezan na neki način sa tim. Pravno zakonodavstvo, s jedne strane, u apstraktnom smislu postulira neke od vodećih vrednosti i usmerenja društva u kojem se donosi, ali, s druge strane, ono vrlo konkretno uređuje i menja uslove života najvećeg broja ljudi.

Smestiti nove izmene Zakona u širu političku perspektivu bilo je veoma važno učiniti: ako je vodeća ekonomska politika neke zemlje što lakše privlačenje (stranog) kapitala i bezgranično olakšavanje poslovanja privatnom sektoru, onda ne treba imati iluzije o tome da će radni uslovi, plate radnika/ca i uslovi zapošljavanja biti prvi na udaru. Kada je ovo vodeća politika neke zemlje, privlačenje investicija i podsticanje privatnog sektora radi se prvenstveno na dva načina: obaranjem cene radne snage i olakšavanjem nameta na rad. Ove procese smo takođe pokušali da obuhvatimo u kampanji: sami video-klipovi govorili su o konkretnim članovima Zakona, no u opisu svakoga od njih, stavljali smo ih u širi kontekst i pokušali da opišemo ne samo njihove razorne posledice, već i njihove konkretne uzroke.

U ZEMLJI „JEDNAKIH MOGUĆNOSTI“, JEDNI SU UVEK MALO JEDNAKIJI OD DRUGIH

Kao što je već naglašeno, cilj ove video kampanje bio je dolazak

do što većeg broja ljudi koji na osnovu zvaničnih medija nisu mogli da se upoznaju sa sadržajem Zakona o radu. Međutim, od početka je bilo jasno da, iako se tiče svih, novi Zakon o radu neće uticati na sve društvene grupe na isti način. Bilo je potrebno voditi računa i o tome da se ne pretera sa naglašavanjem njegovih univerzalnih posledica već i da se izdvoje specifičnosti. Iz ove pretpostavke su i nastali video klipovi koji se bave uticajem pojedinih njegovih članova na posebne grupe – na primer, klip koji smo mi „iza scene“ šaljivo zvali „trudnica“ obrađivao je izmenu koja sada omogućava da čak i trudnice mogu da dobiju otkaz (što je u prethodnim zakonima, još od vremena Jugoslavije, bilo strogo zabranjeno)(1). Slično je bilo i sa video klipom gde se obrađuje uvođenje tzv. „e-mail obaveštenja“ kao legitimnog načina komuniciranja između poslodavca i radnika/ca. Kada se uzme u obzir da stanovništvo u Srbiji nije u jednakoj meri kompjuterski obrazovano, kao i da veliki broj domaćinstava još uvek ne koristi internet (a to su pre svega siromašni radnički slojevi), problematičnost i mogućnost zloupotrebe (koju sam Zakon o radu ne uzima u obzir) postaje jasna. Da bismo ovo dovoljno naglasili, odlučili smo da snimimo pripadnika romske populacije, s obzirom da je u internet pismenosti ona još uvek u velikom zaostatku za prosekom u Srbiji(2).

Vodili smo računa da se snimi i poseban klip koji bi dao žensku perspektivu na celokupan novi zakon, jer su žene njime pogođene na specifičan način. U objašnjenju klipa „Žene i rad“ stoga stoji: „ (...) Dakle, sa Novim zakonom o radu žene će još lakše dobijati otkaze (jer se podrazumeva da je muškarac hranitelj porodice, pa se prvenstveno žene otpuštaju; s druge strane, žene su najčešće zaposlene na nižim radnim mestima koja se prva u vremenu krize ukidaju), imaće manje penzije (jer statistike pokazuju da je mnogo više žena koje su zaposlene sa skraćenim radnim vremenom) i biće još više opterećene i iscrpljene zbog rada u domaćinstvima (jer se ukidanjima socijalnih usluga – besplatnog zdravstva, školstva, vrtića, obdaništa, itd. – sav teret nege, brige i obrazovanja prebacuje na privatna lica, a najviše na žene). Zakon o radu će još više proizvoditi stereotip o ženama-domaćicama!“ (3) Još dva videa su posvećena „posebnim grupama“: jedan od njih se bavi prekarnim radnicima/cama kao posebno ugroženoj grupi(4), a drugi se obraća zaposlenima u kulturnom sektoru gde je ovaj tip zapošljavanja dominantan(5).

Andrea Jovanović je članica kolektiva Gerusija iz Beograda.

Takođe, prvi klip u kampanji, o članu o otpremninama, pokušao je da se obrati i starijoj populaciji.

Naravno, trebalo je da ostane jasno da, iako su neki članovi, ali i logika celog ovog zakona, takvi da određene grupe pogađaju na poseban način, radništvo usled toga ne treba da se razjedini, jer je to upravo i bila strategija onih koji su ga branili. Zato je završni klip spontano nastao kao poziv radništvu da (p)ostane ujedinjeno u borbi protiv izmena Zakona, bez obzira na razlike koje de facto postoje. Želeli smo dodatno da objasnimo da uzrok visoke nezaposlenosti među mladima, na primer, nije to što neki „nesposobni stari“ ljudi zauzimaju njihova mesta, već da radnih mesta jednostavno nije dovoljno – u situaciji potpuno devastirane privrede Srbije, nova radna mesta se ne otvaraju, a dobar deo postojećih se ubrzano gubi. U tom smislu, interes svih ovih društvenih grupa, iako su one na različite načine podeljene, trebalo je da se prikaže kao zajednički.⁽⁶⁾ Zaključak poslednjeg klipa zato glasi: „Radništvo treba da bude ujedinjeno u borbi protiv Zakona o radu koji će ostaviti loše posledice po sve nas“. Pored ovih, dva klipa su posvećena razvejavanju mitova kojima se služe branioci Zakona, ali koji su često prisutni i u uverenjima samih radnika/ca. Prvi od njih govori o mitu o „stranim investitorima“ čiji će dolazak nekako magično rešiti sve probleme u kojima se nalazimo. Cilj videa bio je da pokaže čemu vodi liberalizacija tržišta rada u kojoj kao konkurenti u privlačenju investicija učestvuju sve države ekonomske periferije. Tako u njegovom objašnjenju piše:

„(...) radnici u Srbiji u ovom trenutku nisu sposobni da se takmiče sa delom radništva koji živi u razvijenim svetskim privredama, tako što će zahtevati visoke nadnice za svoje visoko kvalifikovane veštine. Radnici u Srbiji će morati da se takmiče sa drugim radnicima da privuku potencijalne poslodavce jedino tako što će spustiti nadnicu za koju su spremni da rade. Međutim, čak i ukoliko budu pristali da rade za manji novac nego drugi i u lošijim uslovima od drugih, to i dalje ne znači da će zaposlenost u Srbiji porasti, jer bi potencijalan rast zaposlenosti podstakao radnike da počnu da traže više nadnice, a u tom slučaju investitori će pre biti skloni da odu u neku drugu zemlju u kojoj je nezaposlenost još viša, a prosečna nadnica koju radnici zahtevaju još niža.“⁽⁷⁾

Drugi klip ovog tipa odnosio se na rasprostranjenu priču o „dobrim“ i „lošim“ poslodavcima. Naime, česta odbrana izmena

Zakona temeljila se na tvrdnji da, iako je možda u novom obliku podložan različitim interpretacijama i manipulacijama koje lako mogu odvesti zloupotrebi, to se neće desiti u slučajevima kada imamo „savesnog“ poslodavca. Jedan „milosrdan“ poslodavac je navodno svestan toga da i njegov posao zavisi od zadovoljstva radnika/ca i ugleda koji među njima gaji, stoga će on gledati da bude „pošten“ u obavljanju svojih delatnosti. Ovaj mit posebno je problematičan jer često ume da bude dobro primljen među radništvom: s obzirom da obični ljudi uglavnom prosuđuju ad hominem o stvarima koje im se događaju, nije iznenađujuća činjenica da često prilikom različitih radničkih protesta i štrajkova nailazimo na zahteve za smenom rukovodstva ili upravnika nekog preduzeća, i slično. Bilo je potrebno objasniti da stvari kao što su teški uslovi rada (gotovo neograničeno radno vreme, neplaćeni prekovremeni rad, smanjivanje/nepostojanje godišnjih odmora) i niske nadnice nemaju mnogo veze sa time da li je vaš poslodavac dobar ili loš čovek. Zapravo, i on sam se nalazi pod uticajem istog mehanizma koji utiče i na radnike/ce: ukoliko ne uspe da bude konkurentan na tržištu, njegovo preduzeće će propasti. Zato u tom klipu stoji:

„Plate koje on [poslodavac] daje radnicima (i ostale beneficije - plaćeni godišnji odmor, bolovanje, minuli rad) predstavljaju troškove (što su one veće, to je njemu manji profit), i u tom smislu svaki poslodavac prirodno gleda da što više smanji te troškove. To nije pitanje morala, pitanje “dobrog” ili “lošeg” poslodavca, već je to način na koji on mora da funkcioniše da bi opstao u svom poslu, naročito za vreme krize i nestabilnosti kakve imamo u Srbiji. Da bi opstao na tržištu, on mora da ima što veću zaradu - dakle, da daje što manje plate i da izbegava plaćanje beneficija radnicima.“⁽⁸⁾

UTICAJ KAMPANJE I SMERNICE ZA DALJI RAD

Kada smo se odlučili za ovaj format kampanje, niko nije mogao da očekuje toliki odaziv na koji smo naišli. Uzroci tog proboja bili su višestruki, mada je sigurno jedan od osnovnih bio taj da u trenutku „lansiranja“ video klipova na internet, novi zakon o radu bio je glavna tema u svim medijima. Najavljeni sindikalni štrajkovi, oštre prepirke među političarima i u tom trenutku gotovo izvesni predstojeći izbori usmerili su svu pažnju javnosti na ovu problematiku. Bilo šta što se odnosilo na novi zakon privlačilo je reflektore na sebe. No, ne bi trebalo potceniti i

sindikalno učešće u kampanji: korišćenje njihove infrastrukture sigurno je uticalo na to da kampanja bude ispraćena od tolikog broja ljudi. Klipovi su izlazili jednom dnevno i prvih nekoliko imalo je preko 3000 pregleda svaki. Različiti zvanični portali prenosili su kampanju: od liberalnih do desničarskih. Mnogi intelektualci koristili su, eksplicitno ili implicitno, podatke i analize iz klipova. Čak su i dve lokalne televizije (Novi Sad, Bačka Palanka) prenele neke od video klipova za vreme Dnevnika. Popularnost kampanje naglo je opala kada je tadašnji prvi potpredsednik Vlade Aleksandar Vučić (današnji premijer) povukao Zakon iz procedure, najavio formiranje nove radne grupe za pisanje nove verzije izmena i samo dan kasnije – potvrdio odluku o raspisivanju vanrednih parlamentarnih izbora. Fokus javnosti se prebacio na tu temu, a izmena radne legislative, iako još uvek tu i tamo prisutna u medijima, pala je u drugi plan. Nakon tog događaja, preglednost video klipova opala je petostruko, a što je vreme prolazilo, sve više. Ipak, zajedno sa sindikatima, donesena je odluka da će se kampanja izvesti do kraja, kako je planirano, dok ne budu pokriveni svi članovi i sve teme koje smo nameravali od početka.

Za kraj, trebalo bi pomenuti i neka ograničenja ovakvog formata kampanje. Iako važnost internet medija svakog dana sve više raste, važno je biti svestan da oni još uvek nisu primarni medij i da se većina stanovništva, pogotovo onog dela koji je bio ciljna grupa ove kampanje, još uvek prvenstveno oslanja na štampane medije i televiziju. Bez nekog šireg plana i kombinovane strategije, teško bi bilo postići i ovaj uspeh koji je kampanja „Šta donosi novi zakon o radu“ imala.

Druga bitna stvar odnosi se na neke smernice saradnje neparlamentarne levice sa sindikatima. Ovo iskustvo je pokazalo da saradnja može biti izuzetno produktivna na više osnova (razmena znanja, korišćenje različitih infrastruktura i politizacija sindikalnog članstva), međutim, i ona ima svoja ograničenja. Zakon o radu bio je igrom prilika stvar oko koje je bilo moguće povezati se – s obzirom da date izmene podrazumevaju i direktno zadiranje u ovlašćenja, finansiranje i rad sindikata, ovaj put bilo je moguće uspostaviti saradnju sa njima jer su već sami bili dovoljno zainteresovani za temu i militantni u borbi protiv izmena Zakona. „Konkretna analiza konkretne situacije“ bila je ulazna karta za uspostavljanje komunikacije i razvijanje saradnje.

⁽¹⁾ Kampanja “Šta donosi novi Zakon o radu?”
<https://www.youtube.com/watch?v=prmc1tT6f1c&list=PL4O55NHHW-XhOMxDN0zyvNfPUx8QeKOf2>
⁽²⁾ Isto

⁽³⁾ Isto

⁽⁴⁾ Isto

⁽⁵⁾ Isto

⁽⁶⁾ Isto

⁽⁷⁾ Isto

⁽⁸⁾ Isto

No, sa osnivanjem nove radne grupe za pisanje Zakona u koju su sindikati ušli, oštrica njihove kritike je “otupela” i za sada je otvoreno pitanje kuda će stvari otići. Čini se da bi u ovoj situaciji levica morala da pronađe novu zajedničku temu na kojoj bi i sindikati mogli da rade, a da organizacija te saradnje ponovo bude veoma konkretna u svojoj realizaciji (ovaj put je to bila konkretna kampanja, ali mogu postojati i drugi oblici, poput povezivanja u svakodnevnoj praksi i radu, što možemo videti na primeru Hrvatske i saradnje organizacije BRID i Novog sindikata).

Fotografije su isječci iz kampanje "Šta donosi novi Zakon o radu?"

O ISKUSTVIMA SARADNJE LEVICE I SINDIKATA

ALEKSANDAR STOJANOVIĆ

Danas još uvek ne znamo kakva će biti konačna sudbina izmene Zakona o radu. Posle jednogodišnje epizode zalaganja levice u Srbiji o ovom pitanju, možemo sa izvesnošću da kažemo da je ipak uklonjena određena prepreka u saradnji levih NVO-ova i sindikata. Za sada to podrazumeva aktivnu saradnju jednog ogranka jednog sindikata (omladina Saveza samostalnih sindikata Novog Sada) i tri NVO-a (Gerusija, STRIKE, CK13) koja se konkretizovala u jednoj aktivnosti, odnosno u video kampanji protiv usvajanja ponuđenih izmena ovog zakona *(1)*. Pitanje dalje i šire saradnje bi tek trebalo da se postavi. Ipak, kada uzmemo u obzir aporije u koje su zapadali svi raniji pokušaji, postaje jasno da se radi o kvalitativnom pomaku, budući da je u pitanju dvosmerna saradnja gde su se podjednako uložili i aktivisti i sindikalisti, kao i zbog toga što je iz nje proizašao trajan trag u obliku video klipova.

Zanimljivo je da je čitava dinamika oko izmene Zakona o radu dugo vremena funkcionisala dosta neprimetno. Naime, pisanje nacrt izmena je bilo delegirano Socijalno-ekonomskom savetu (u daljem tekstu: SES) i pri njemu formiranoj Radnoj grupi za izradu Izmene zakona o radu, relativno novom telu pri Vladi Republike Srbije. Ovo telo je trebalo da bude glavni medijum tripartitnog dijaloga između države (premijera zajedno sa pet državnih funkcionera), poslodavaca (šest predstavnika Unije poslodavaca Srbije) i sindikata (šest predstavnika reprezentativnih sindikata)*(2)*. Problematika reprezentativnosti nosi određenu težinu, s obzirom da se u Srbiji samo dve sindikalne organizacije nalaze na ovom nivou priznatosti (Savez samostalnih sindikata Srbije i Ujedinjeni granski sindikati Nezavisnost), najmanje jedna sindikalna organizacija ispunjava potrebne uslove, ali ostaje bez priznatosti (Udruženi sindikati Srbije Sloga), dok postoje i sindikati koji nisu deo ni jedne od ovih organizacija. Čak i ako prihvatimo da socijalni dijalog može da se odvija u ovoj formi i u ovoj proporciji, legitimnost SES-a je zbog pomenutih razloga od samog početka bila sporna. Ipak, ni reprezentativne sindikalne organizacije nisu bile spremne da prihvate način na koji je rad na izmenama ZOR-a počeo da se odvija.

Iako su odvojena velika budžetska sredstva za rad ovog tela, ono od samog početka nije uspevalo da obavi svoju funkciju. Kako su prvi nacrti predloga izmene ovog zakona počeli da pristižu i

kako su sindikati počeli da izražavaju prve prigovore, očekivalo se da će se održati sastanak SES-a na kojem bi ove nesuglasice bile prevaziđene. Međutim, premijer nije želeo da se pojavi na ovim sastancima, pa oni nisu mogli da se održe. Do jeseni 2013. rasprava o Izmenama se u velikoj meri svodila na međusobno optuživanje sindikata i Unije poslodavaca u medijima, a nikakvi formalniji koraci nisu bili preduzeti. U tom periodu, levi aktivisti i aktivistkinje su već uveliko krenuli da artikulišu sopstvenu poziciju u ovim izmenama. To je prvenstveno učinjeno delovanjem takozvane radne grupe “Rad” u kojoj su učestvovali pripadnici/ce nekoliko organizacija. Prvi javni nastup u kojem su izneli prethodno razrađivane stavove dogodio se polovinom maja na Balkan forumu Subversive festivala u Zagrebu. Izlaganje je u skladu sa formom ovog događaja podrazumevalo uključivanje aktivista/kinja iz regiona. Samim tim, pristup levice Izmenama od samog početka podrazumevao je insistiranje na učincima sličnih izmena u regionu, bilo onih koje su se već dogodile u Makedoniji, bilo u odnosu na posledice koje će doneti usvajanje ovakvih izmena u celom regionu u budućnosti. Pored toga, na junskoj tribini organizacije S.T.R.I.K.E. suočili su se aktivisti/kinje sa predstavnicima sindikata. Obe strane bile su iznenađene slaganjem u kritici postojećeg Predloga izmena. Ali, kako u ovom periodu nije bilo organizovanijih sindikalnih aktivnosti, ovo slaganje nije imalo efekta.

U međuvremenu je krenuo proces izmene Zakona o štrajku (Zakon o štrajku i Zakon o radu su u srbijanskom zakonodavstvu odvojeni). U slučaju ovog zakona stvari su se odigravale mnogo brže. Naime, već tokom leta 2013. održale su se javne rasprave na kojima su tvorci izmena raspravljali o svom predlogu sa zainteresovanim stranama u društvu, da bi posle toga mogli da uđu u završnu fazu pisanja Predloga izmene koji bi potom ušao u skupštinsku proceduru. Na ovim raspravama su zastupnici sindikata skoro jednoglasno izražavali svoje kritike. One su se pre svega odnosile na nejasnoće i podložnost manipulaciji članova novog zakona koji bi mogli da idu direktno na štetu radnika: umanjujući njihovo pravo na štrajk ili tako što će im nametnuti glomaznu proceduru ukoliko bi uopšte poželeli da krenu u štrajk. Ipak, nakon tri javne rasprave ubrzo se pojavio i konačni Predlog izmena, u velikoj meri nepromenjen u odnosu na Nacrt tog predloga o kojem se prethodno raspravljalo. Bez mogućnosti daljeg osporavanja, Predlog izmena ušao je u

skupštinsku proceduru. Levi aktivisti/kinje su i sami učestvovali u ovim raspravama i ubrzo izneli svoj stav o izmena, kombinujući kritike predstavnika sindikata sa sopstvenim razumevanjem šireg konteksta u kojem se odigrava izmena Zakona o štrajku. Oni su čak pokušali da stupe u komunikaciju sa sindikatima, ali do intenzivnije interakcije nije došlo verovatno zbog toga što sindikati nisu bili spremni na dalji pritisak da bi zaustavili usvajanje. Ubrzo zatim predstavnici sindikata su prestali da se oglašavaju o ovom zakonu. Imajući u vidu kako su se stvari odigrale u slučaju Zakona o štrajku, delovalo je da će mogućnosti za sprečavanje izmena Zakona o radu, kao i obraćanje pažnje javnosti na probleme koje one nose, završiti na isti način. Međutim, pre bilo kojeg koraka Vlade, sindikati su preuzeli inicijativu organizujući proteste u Beogradu. Naime, u septembru 2013. sindikat Nezavisnost organizuje prvi sindikalni protest na ovu temu, obrazlažući da je to početak njihove kampanje protiv postojećeg Predloga izmene Zakona o radu i da će dalje poteze povlačiti ukoliko Vlada bude nastavila da pravi korake ka usvajanju ovog predloga. Iako se očekivalo suprotno, odgovor Vlade je bilo ćutanje, odnosno nedelovanje. Oktobar je prolazio bez bilo kakvih daljih aktivnosti. Verovatno se očekivalo da će nestanak potencijalnog otpora biti posledica izmorenosti i zaborava. Međutim, reakcija je bila potpuno suprotna. U novembru sindikati prave do tada najdrastičniji potez, odlučujući da samoinicijativno napuste Socijalno-ekonomski savet, na taj način implicitno izražavajući da su, ukoliko realno postojeći tripartitni dijalog ne može da ispunji njihova očekivanja i zadovolji njihove interese, spremni u potpunosti da ga se odreknu i da svoje interese počnu da brane na duge načine. Ti drugi načini su svakako podrazumevali oštrije i češće proteste, ali i saradnju sa svim zainteresovanim stranama u sprečavanju usvajanja Izmene. Potom se dogodio i prvi veći protest 10. decembra u organizaciji sindikata USS Sloga. Ubrzo zatim, verovatno shvatajući da će dalje odlaganje samo dovesti do radikalizacije i većeg ujedinjavanja svih oponenata izmene Zakona, Vlada je najavila održavanje javnih rasprava. Međutim, stvari su već do tog trenutka otišle predaleko i sindikati su uz podršku aktivista/kinja sprečili održavanje već prve rasprave koja je trebalo da se dogodi u Novom Sadu. Druge dve rasprave su, potom, otkazane i rečeno je da će se ovaj poslednji deo komunikacije, pre nego što se predlog izmena pošalje u

▷ ZAKON O REPREZENTATIVNOSTI

Zakon o kriterijima za sudjelovanje u tripartitnim tijelima i reprezentativnosti za kolektivno pregovaranje, šire poznat kao Zakon o reprezentativnosti. u Hrvatskoj je ovaj zakon stupio na snagu u ljeto 2012. godine. Njegovi najproblematičniji dijelovi odnose se na kolektivno pregovaranje na razini poduzeća i industrijskih grana. Članak 253. Zakona o radu govorio je da na strani radnika stranke kolektivnog ugovora mogu biti sindikati koji su spremni i sposobni sredstvima pritiska štititi i promicati interese svojih članova. Međutim, zakonom o reprezentativnosti ovaj je članak, između ostalih, stavljen van snage, čime je borbenost kao kriterij za sudjelovanje u kolektivnim pregovorima izostavljena, a kao jedini kriterij nametnula se brojnost članstva. Ovaj zakon značajno otežava djelovanje sindikatima koji tek ulaze u neko poduzeće u kojem već djeluje jedan ili više sindikata. Takav manjinski sindikat kolektivnim pregovorima može pristupiti samo u slučaju da ima najmanje 20% od ukupnog broja

sindikarno organiziranih radnika zaposlenih u poduzeću ili da svi sindikati koji djeluju u poduzeću potpišu sporazum kojim formiraju zajednički pregovarački odbor. Budući da je kolektivno pregovaranje i sklapanje kolektivnih ugovora jedna od važnijih funkcija sindikata, zakonsko oduzimanje te funkcije velikom broju sindikata, predstavlja grubo zatiranje sindikalnog djelovanja. U ovako postavljenim pravnim okvirima, manjinski sindikati vrlo teško mogu sudjelovati u kolektivnom pregovaranju što posljedično znači da se ne mogu dokazati svojim radom i ne mogu organizirati novo članstvo, dok su radnici, iako nominalno imaju pravo birati sindikat, ovim zakonom prisiljeni birati reprezentativne sindikate neovisno o kvaliteti njihovog rada. Namjera Zakona o reprezentativnosti očito je da se sindikatima, posebno onim malim i borbenim, maksimalno zakomplicira procedura i uspori proces započinjanja kolektivnog pregovaranja te da im se u što većoj mjeri onemogući sindikalno djelovanje.

Skupštinu, odigrati tako što će zainteresovane strane poslati svoje ideje na adresu Vlade i da će ih radna grupa razmotriti i, ukoliko nađe za shodno, usvojiti.

U tom trenutku, očigledno je da je svim stranama postalo jasno da se vremenski raspon u kojem će se odrediti sudbina ovih izmena u velikoj meri skratio. Trebalo bi naglasiti da je spektar aktivnosti koje su sindikati preduzeli u pokušaju da spreče da dođe do izmene bio iznenađujuć kada se uzme u obzir njihova pasivnost i spremnost na kompromise u prethodnim godinama. Nakon što je postalo jasno da se njihov glas neće uzeti u obzir uprkos napuštanju SES-a i održanim protestima, reprezentativni sindikati najavljuju jednočasovni štrajk upozorenja. Ukoliko i posle ovog štrajka vlast ne bi reagovala na njihove zahteve, obećano je da će se, prvi put posle mnogo godina, stupiti u generalni štrajk do potpunog povlačenja ovih izmena iz svake procedure. Istovremeno dolazi do konkretne saradnje NVO-ova i sindikata i počinje kampanja sa klipovima usmerenim na kritiku najproblematičnijih članova novog ZOR-a.

S druge strane, mogli smo da primetimo da se snaga vlasti u ovoj situaciji pokazala daleko manjom nego što se pretpostavljalo, s obzirom da se najveća stranka u parlamentu u tom trenutku veoma visoko kotirala po popularnosti. Vlada je napravila nekoliko koraka u pokušaju da konstruiše privid konsenzusa o ovim izmenama. Predlog je poslat na adresu svih relevantnih ministarstava koja su izrazila podršku i slaganje, među kojima se najviše istaklo Ministarstvo privrede. Isto tako, stigla je i podrška tzv. međunarodnih institucija, na čelu sa ambasadorom SAD-a. Tako su ove izmene povezane sa putem evropskih integracija, koji je u to vreme već prestao da bude osporavan u srbijanskoj javnosti. Ipak, ispostavilo se da to nije dovoljno i u javnosti je već bila prepoznata velika popularnost otpora izmenama.

Ubrzo zatim su se i dominantne figure srbijanske političke scene, prvi potpredsednik Vlade Aleksandar Vučić i premijer Ivica Dačić, osetili prozvanim i počeli da se izjašnjavaju ovome. Ako uzmemo u obzir visok nivo popularnosti Aleksandra Vučića i njegove stranke posle anti-korupcijskih i drugih mera koje su prethodno sproveli, možemo da pretpostavimo kako bi se Zakon mogao progurati i pored sveg otpora i da verovatno postoje razlozi zašto to nije učinjeno. U svakom slučaju, činjenica je da to nije rizik koji su oni želeli da preuzmu. Nalazeći se pred

prvom toliko očigledno anti-socijalnom političkom merom koju je trebalo da sprovedu u svojoj dosadašnjoj vladavini, Vučićevi naprednjaci su odlučili da uzmu još vremena. U datom trenutku to je podrazumevalo da se sam proces predlaganja i usvajanja Nacrta predloga izmena Zakona o radu zaustavi. Iako su se čelnici vlasti postavili kao da nikakav formalan proces nije ni otpočeo i da oni zapravo ništa ni ne zaustavljaju, sve ovo nije moglo da prođe bez nus-efekata, pa je tako jedan od najviđenijih članova Vlade, tada još uvek nepartijska ličnost, ministar privrede Saša Radulović, podneo ostavku i kritikovao Vladu kako nije spremna da principijelno sprovede reforme. Bilo kako bilo, neposredno po obustavljanju daljeg rada na Zakonu, došlo je do prevremenog raspisivanja parlamentarnih izbora, tako da se i razvoj situacije povodom Zakona o radu može očekivati tek nakon što se nova vlada, na čelu s Aleksandrom Vučićem formirala. Međutim, već pre formiranja Vlade imali smo prilike videti da se i pored kritika koje su pravne službe sindikata iznosile tokom poslednjih meseci u vezi sa izmenama pojedinačnih članova Zakona, u novoj etapi pregovora između poslodavaca i sindikata, počelo sa pravljenjem ustupaka oko nekih od tih članova. Utoliko možemo očekivati da će se, nakon što se formirala nova vlada, obnoviti tripartitni dijalog koji će se odvijati bez otvorenog ignorisanja i ekscesa viđenih na početku godine i da ćemo uskoro u skupštinskoj proceduri imati novi predlog izmena koji će biti samo donekle ublažen kada je reč o ukidanju prava radnika.

Šta, napokon, možemo da kažemo o saradnji levih aktivista/kinja i sindikata koja se u međuvremenu dogodila? Koji će biti njeni dometi i da li će moći da se nastavi i proširi? Odgovor na ovo pitanje moramo potražiti uzimajući u obzir uslove u kojima je do saradnje došlo. Naime, kao što smo videli, do ovog oblika uske saradnje je moglo da dođe tek kada je u sindikatima shvaćeno da im predstoji izmena zakona koji se direktno tiče podjednako njihove sopstvene uloge u društvu i pozicije samih radnika i kada je shvaćeno da ukoliko ne bude direktnog aktivnog otpora, ova reforma će biti sprovedena uz potpuno ignorisanje njihove volje. Ne samo da tripartini dijalog i institucionalizovani oblici pregovaranja nisu zbog ovoga postali strani sindikatima, već bi

se moglo reći da su sindikati bili spremni da odreaguju na način na koji su odreagovali zato što su osetili da će ova izmena Zakona o radu u velikoj meri odlučivati o njihovoj budućoj poziciji u tom dijalogu, oko sklapanja ugovora o radu i sličnih procedura. Ipak, s druge strane, ove ublažene izmene, koje će na kraju verovatno biti usvojene, možda su mogle da budu usvojene i bez ove količine trvenja i bez dovođenja sindikata u situaciju da moraju da se aktiviraju u ovoj meri. Iako bi sve moglo da se vrati u rutinski način funkcionisanja, činjenica da je došlo do ovog aktiviranja i da se saradnja sa levim NVO-ovima dogodila, u određenoj meri menja samu situaciju. Čak i ako nadalje ne bude pritiska urgentnosti koji je postojao tokom prethodnih godinu dana, kanali saradnje su uspostavljeni i moguće je da će se pojaviti novi razlozi da se oni iskoriste.

S jedne strane, sindikati su već u prethodnom periodu pokazali interes da se suprotstave sve nepopularnijoj slici o njima kao o zastareloj instituciji koja koči reformske procese i ima malo šta da ponudi današnjem radniku. Uspeh u ovom suprotstavljanju će, naravno, u velikoj meri zavisiti i od stvarne prakse i artikulacije unutar sindikata čija odbrana radničkih prava postaje sve teži zadatak sa daljim nastupanjem neoliberalnog legislativnog okvira i ideološkog konsenzusa. Napokon, upravo bi saradnjom sa levim NVO-ovima orijentisanim na sindikalne aktivnosti, mogla da se razvije artikulacija koja bi sindikalne zahteve i praksu prezentovala kao deo jedne drugačije perspektive u društvu i drugačijeg predloga o tome kako bi ga trebalo organizovati. U toj saradnji bi mogli takođe da se pronađu i drugačiji načini pritiska na vlast od onih za kojima su sindikati do sada posezali. Napokon, iako sve ovo podrazumeva dug i istrajan rad sa mnogo prepreka na putu, ne bi trebalo zaboraviti da se danas, usled zaduženosti, vlast sve manje nalazi u prilici da kupuje socijalni mir novcem iz kredita, kao što je to činjeno tokom prve decenije posle poraza Miloševića, a partije više ne mogu dugo da opstanu ukoliko pokušavaju da istovremeno sprovedu rigorozne anti-socijalne mere. Čini se da se u tom prostoru ukazuje prilika koju bi trebalo iskoristiti.

(1) <http://www.youtube.com/watch?v=6PQJsFIQ5Pg&list=PL4O55NHHW-XhOMxDNOzyvNfPUx8QeKOf2>

(2) http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_socijalno-ekonomskom_savetu.html

ZAKON O RADU U VREME EVROPSKIH INTEGRACIJA

ALEKSANDAR MATKOVIĆ

Aleksandar Matković je član kolektiva Gerusija iz Novog Sada.

Kada je reč o daljim ekonomsko-političkim okvirima u kojima se borba protiv ZOR-a kreće, s obzirom da se on sprovodi i kao deo aspekta evrointegracija, i s obzirom na sve bliži problem ulaska u EU, valjalo bi javno napasti i ekonomsku idealizaciju EU i liberalnu predstavu o Srbiji kao „divljem kapitalizmu“ kojem nedostaje dalja liberalizacija. U pitanju su problemi koji tek treba da počnu da se javno spominju. Reforma ZOR-a se, prema vladajućoj ideologiji, pravda liberalnom predstavom srpske tranzicije kao puta čiji se kraj nalazi u nesumnjivoj sigurnosti evropskog ekonomskog prostora, zamišljenog kao idealnotipska ekonomija. Prema toj predstavi, ovakvu ekonomiju bi se moglo dostići samo ukoliko se preduzmu „adekvatni“ koraci, u koje spada i reforma radnog zakonodavstva. Suprotstavljajući se takvoj političkoj retorici, jedno od rešenja je da se javno govori o odnosu centra i periferije, uzimajući u obzir da ovde nije reč o odnosu između „dominantnih“ i „potlačenih“. Govoriti o tom odnosu znači govoriti o položaju koji jedna zemlja zauzima u međunarodnoj podeli rada i pratiti načine na koji se razvija eksploatacija u odnosu na taj položaj. Nasuprot teorijama zavisnosti – tj. ideji da periferija izdržava centar od kojeg je sama zavisna – te govora o „Europe of two speeds“, ili tzv. „catch-up“ industrijalizaciji periferije, analiza mora uzeti u obzir i zaoštravanje klasnih razlika u tom odnosu. Kad je reč o Srbiji, bila bi to kritika tranzicije i idealizacije evropske ekonomije i analiza onih aspekata politike i ekonomije koji Srbiju čine perifernom zemljom.

U tom kontekstu treba analizirati pomenute reforme. Jer, iako novi ZOR faktički legalizuje postojeće stanje na tržištu rada, on će otvoriti prostor za još veću eksploataciju koja neće ništa doprineti ekonomskom poboljšanju srpske privrede. Kako u javnosti ovo nije sasvim razumljivo, mora se u odgovoru na ovu argumentaciju uzeti u obzir ne samo domaća ekonomija nego i evropski kontekst koji je određuje u odnosu centar-periferija. Tome se u srpskoj javnosti ne pridaje nikakva pažnja. Ovo je korak koji tek valja preduzeti, s obzirom da je nužno razgraditi sliku Evrope „ka kojoj se ide“, te time i teleološki opterećen pojam tranzicije. Iako je održavanje ove slike postalo teže od izbijanja finansijske krize 2008., dugoročni sporazumi i ugovori koje domaće političke stranke grade sa Unijom utićuće i na buduće domaće ekonomske prilike, pa samim tim će i činiti nužnim ideološki aparat koji ih podržava.

Trebalo bi početi od činjenice da će jeftina radna snaga, daleko

od automatskog privlačenja toliko priželjkivanih investitora, samo smanjiti i ovako malu potražnju usled i ovako niskih plata. Čak će i oni koji prihvataju argument da će „fleksibilizacija“ radnog sektora i smanjivanje cene rada biti nešto dobro samo po sebi (čak i da zanemare sve moguće očigledne probleme) imati problema da objasne kako će to dovesti do poboljšanja domaće ekonomije, budući da se slični zakoni uvode takođe u drugim zemljama regiona (primera radi – upravo u Hrvatskoj). Struktura srpskih kredita i sporazuma sa EU vlastima ostavlja malo prostora da učine privredu „konkurentnijom“, te se pod izgovorom konkurentnosti kroz ZoR zapravo smanjuje cena rada. To je, naravno, opcija za kojom se najlakše poteže. Međutim, upravo zbog tih problema srpski proizvodi ne mogu bitno pojeftiniti čak ni da se drastično smanji cena radne snage.

Srbija je 2006. potpisala CEFTA sporazum, kojim su ukinute carine na uvoz određenih roba, posebno industrijskih proizvoda. Potom je 2008. potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju kojim se obavezuje na ukidanje carina do 2014., uključujući i to da će osloboditi tržište nepokretnosti za strance (čime je Srbija postala jedina zemlja koja je to uradila pre stupanja u EU). Zato bi valjalo ove ugovore proučiti, te kritički i javno ispitati. Potonji sporazum je bitan dokument kojim se ujedno garantuje usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa onim iz EU. Dakle, to je dokument „prelaznog“ perioda koji država uvažava dok se u potpunosti ne priključi Uniji. Isti sporazum je važio, odnosno važi i u drugim zemljama vanevropske periferije: Crnoj Gori, Makedoniji, Albaniji, dok je Kosovo tek započelo pregovore za taj sporazum. Zbog ukidanja carina koje se garantuju ovim dokumentom u okviru petogodišnjeg vremenskog perioda, uopšteno rečeno, strani proizvođači će moći uvoziti svoje proizvode u Srbiju i zbog ukidanja carina mogu biti konkurentniji od domaćih proizvoda. Time se obara potražnja proizvoda ono malo domaćih proizvođača koji postoje u već deinudistrijalizovanom okruženju. Tu nastupa obaranje cene rada kao „nužna“ kontra-mera radi povećavanja konkurentnosti. Jer, u takvoj situaciji vladajuća ideologija pravda obaranje cene rada izgovorom da je ona nužna kako bi se povratila konkurentnost proizvoda ili privukli investitori.

Drugo, krediti i dužništvo je takođe bitan faktor, jer opravdavaju uvođenje mera štednje u čijem se okviru razvija sadržaj ZoR-a. Otuda valja analizirati razloge zbog kojih se uvode mere štednje

i ispratiti njihovu vezu sa ZoR-om, te pogledati da li ikakav pozitivan efekat uopšte može nastati iz izmene ZOR-a u ovom kontekstu. Najpre, struktura srpskih kredita je takva da je 3/4 denominovano ili indeksirano u stranim valutama, i to većinom u evrima, što znači da je faktički nemoguće izvršiti devaluaciju. Zbog velike evroizacije kredita, srpski krediti su zavisni od fluktuacije evra. Ovo dakako ima velike posledice po domaću ekonomiju, te monetarnu i fiskalnu politiku. Zavisnost od kredita pojačana je periferizacijom Srbije nakon raspada Jugoslavije. Deo tog procesa periferizacije predstavljalo je istovremeno oslanjanje na različite modele privatizacija nekadašnjih društvenih preduzeća (prebacivanje najpre na državno vlasništvo, te potom „insajderske“ privatizacije) uz sve veću zavisnost privrede od inostranih kreditora, pre svega aranžmana sa Međunarodnim monetarnim fondom, Lajons klubom, itd. Specifičnost uloge MMF-ovih kredita ogleda se u tome što su oni uvek praćeni ekonomsko-političkim zahtevima- to je važno i u vreme socijalističke Jugoslavije⁽¹⁾ i danas za Srbiju. Ekonomski i politički programi srpskih vlasti za 2014. godinu bili su predmet sastanka sa MMF-om od 1-7. oktobra 2013. Tada je objavljen izveštaj⁽²⁾ u kojem se navode problemi Srbije: budžetski deficit od 7,5%, visok nivo nezaposlenosti od 25%, brz rast učešća javnog duga u BDP-u (prema podacima Ministarstva finansija, krajem septembra 2013. taj procenat je bio 58,1%⁽³⁾). Prema izveštaju, rešenja leže u poznatim „zapovestima“ neoliberalizma: ambiciozna fiskalna konsolidacija, uvođenje mera štednje pod izgovorom stvaranja poslovne klime, te obuzdavanje fonda zarada u javnom sektoru, ukidanje državnih subvencija, uvođenje drastičnih mera za naplate prihoda i, najviše od svega, rasformiranje društvenih preduzeća. Pored ukidanja onoga što je ostalo od socijalističkog nasleđa Srbije, MMF takođe insistira i na reformi radnog zakonodavstva.

Međutim, periferna pozicija Srbije podrazumeva da ona nema pristup mehanizmima relaksacije dugova koje imaju zemlje unutar EU, uprkos svojim sporazumima sa Unijom. Za razliku od perifernih zemalja koje jesu deo EU, one koje nisu u Uniji ne podupire nijedan od bail-out fondova poput Evropskog mehanizma za stabilnost ili programa kupovine obveznica Evropske centralne banke. Ovde je poenta da dalje zaduživanje nema pokriće u domaćoj ekonomiji u kojoj je krajem 2013.

spoljni dug bio 59,1%. Pritom u okviru postojeće političke konstelacije ove dugove ne čeka ni otplata ni otpis, nego su ih različite vladajuće partije u prošlosti (kao i danas) pokrivale daljim zaduživanjem i obaranjem cena rada kao dela uvođenja mera štednje, zamrzavanjem plata, te smanjivanjem javnog sektora (deo te politike je bila zabrana zapošljavanja u javnom sektoru do 2016. koja je trenutno na snazi). Pored pomenutog smanjivanja potrošnje, ovakvo stanje je, u spoju sa pomenutom zabranom zapošljavanja u javnom sektoru, stvaralo sve veći pritisak na radnike koji su već zaposleni, dok su se u različite JKP-ove dovodili partijski kadrovi pre nego što je zabrana izglasana. Zato iz ovog ugla svaka izmena ZOR-a ne samo da nije nužna niti će doprineti poboljšanju privrede, nego po nju može biti samo pogubna.

Trebalo bi imati u vidu da se kritika ZOR-a mora postaviti iz ugla koji će imati svoju ekonomsku i političku stranu: iako je dosadašnji rad različitih levih organizacija povodom ovog zakona predstavljao pre svega konkretan rad na njegovoj analizi i raspravama o njegovim efektima, sledeći korak će morati da se suoči sa novom izmenom predloga, i da se razvije dalje u skladu sa situacijom. To znači da će morati da dovede u pitanje bilo kakvu politiku kompromisa. Jer, u datim uslovima – ona ne može da traje dugo. Ono što je bitno nisu pojedinačne izmene Zakona, nego princip na kojem se one donose i njegov okvir. Taj okvir podrazumeva da se pod okriljem „fleksibilizacije“ i „stvaranja poslovne atmosfere“ sprovodi legalizovani napad na osnovnu socijalnu sigurnost radnika. Na osnovu toga se koristi činjenica da Srbija ima visoku stopu nezaposlenosti te samim tim i ogromnu rezervnu armiju rada koju poslodavci mogu iskoristiti u svakom trenutku. Uzevši u obzir i politički okvir u kojem će se novi predlog Zakona donositi, pomenuti problemi dalje kampanje nikako se ne čine izlišnim, već apsolutno nužnim za buduću neparlamentarnu borbu povodom novog zakona o radu.

- (1) *Ovo je deo promene politike MMF-a. On je stvoren početkom dvadesetog veka kao deo Svetske banke i bretonvudskog sistema deviznih kurseva. Nakon njihovog raspada sedamdesetih on prestaje da bude nemi regulator opstanka sistema svetskih valuta i poprima jaču ulogu. Ukratko, pošto se bretonvudski sistem fiksnih deviznih kurseva raspao, svetske valute više nisu bile fiksirane prema dolaru, nego jedne prema drugima. Pošto je MMF nadživio sistem u okviru koga je nastao, on je promenio vlastitu politiku prema različitim zemljama. U slučaju jugoslovenskog socijalizma, MMF je tek prestankom američke bespovratne pomoći Jugoslaviji tokom pedesetih mogao zauzeti aktivniju ulogu i uslovljavao centralizaciju privrede Srbije unutar Jugoslavije putem kreditiranja. Prema rečima Mišel Kamdesua, jednog od direktora tadašnjeg fonda, posle pada Bretonvudsa MMF je „sprovodio svoju tihu revoluciju“ i postepenu ekspanziju na socijalistički Balkan.*
- (2) <http://www.imf.org/external/lang/serbian/np/sec/pr/2013/pr13395s.pdf>
- (3) <http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/bilten%20javne%20finansije/bilten-109-web.pdf>, str. 25.

NOVI ZAKON O RADU U BOSNI I HERCEGOVINI: SOCIO-EKONOMSKA ANALIZA

MIRZA HUSKIĆ

Mirza Huskić (1982) je ekonomist, živi i radi u Tuzli. Trenutno je član partije Lijevi BiH, kao i Centra za slobodarska istraživanja.

U samoj je prirodi kapitalističkog načina proizvodnje da prezaopoli neke radnike dok ostale drži kao rezervnu armiju nezaposlene sirotinje.

Karl Marx, “Teorija o višku vrijednosti” (1863)

STRUKTURNE REFORME TRŽIŠTA RADA

Nakon predloženih izmjena Zakona o radu u Hrvatskoj i Srbiji, izvjesno je da će i novi zakoni o radu u BiH⁽¹⁾ u potpunosti biti skrojeni po mjerama neoliberalne ortodoksije jer se donose pod pritiskom i ucjenama MMF-a, najveće i svakako najuticajnije svjetske ekonomske institucije. Predložene izmjene Zakona o radu u BiH podrazumijevaju ukidanje opštih kolektivnih ugovora, snižavanje minimalne nadnice, liberalizaciju otpuštanja radnika, ukidanje rada na neodređeno, ukidanje ili smanjenje određenih naknada u vidu otpremnina ili minulog rada, odnosno, liberalizaciju i fleksibilizaciju tržišta rada. Osnovna pretpostavka neoliberalne ortodoksije koja se provodi kroz tzv. “strukturne reforme” kaže da će navedene izmjene dovesti do porasta zaposlenosti,⁽²⁾ međutim, kako ćemo vidjeti u nastavku članka, empirijski podaci ne potvrđuju navedenu pretpostavku.

Još od početka 1980-tih MMF širom svijeta provodi “strukturne reforme” tržišta rada, koje polaze od pretpostavke da samo niži troškovi rada, veća fleksibilnost tržišta rada (postignuta deregulacijom) i ukidanje beneficija u slučaju nezaposlenosti mogu proizvesti približno “potpunu zaposlenost”. Na nivou ekonomske analize zanima nas koje se teorije nalaze u osnovi ovakvih predviđanja. MMF-ove “strukturne reforme” baziraju se na osnovnim (neo)liberalnim konceptima slobodnog tržišta i pretpostavke o savršenoj konkurenciji. Teoretska linija argumentacije ide u sljedećem smjeru: visoke minimalne nadnice i široko zastupljeno kolektivno pregovaranje mora povećati nadnice i dovesti do povećanja nezaposlenosti; socijalna izdavanja u slučaju nezaposlenosti reduciraju poticaje nezaposlenih da prihvate dostupne poslove; na ovaj način raste isplaćena minimalna nadnica, ali i minimalna nadnica za koju bi radnici pristali da rade; ovako udruženi efekti dovode do smanjenja potražnje za radom, dakle do povećanja nezaposlenosti. Na osnovu navedenog, proponenti ovakvih teorija zaključuju: veću zaposlenost je (jedino) moguće postići pomoću smanjenja minimalne nadnice, liberaliziranjem otpuštanja radnika i ukidanjem beneficija u slučaju

nezaposlenosti. ⁽³⁾ Na ovaj način je ukupna teoretska baza koju koriste ekonomisti MMF-a izdignuta na nivo dogme. Neoliberalno viđenje problema nezaposlenosti je utemeljeno na nizu pogrešnih pretpostavki iz kojih nužno slijede i pogrešni zaključci. Pretpostavka o “savršenoj konkurenciji” je jedna od najčešće korištenih, ali istovremeno i najnerealnijih pretpostavki u ekonomiji. Prema definiciji, savršena konkurencija podrazumijeva da niko od aktera na određenom tržištu ne može uticati na cijenu. Na tržištu rada to znači da se nadnica određuje slobodno na tržištu, bez mogućnosti uticanja aktera. Međutim, u stvarnosti su tržišta daleko od “savršenih”, odnosno karakterišu ih mnoge nesavršenosti kao što su monopoli, nejednaka pregovaračka moć, asimetričnost informacija između kapitalista i radnika itd. Upravo su zbog ovih tržišnih ograničenja mnoge zemlje sredinom 20. vijeka uvele programe koji su sada na udaru MMF-a, a to su kolektivno pregovaranje i socijalne pomoći kao kompenzaciju za slabu pregovaračku moć i informiranost radnika.

Druga pogrešna pretpostavka kaže da svako ko želi posao, može ga pronaći uz nadnicu koja je jednaka njegovom doprinosu društvu. Drugim riječima, nezaposlenost je u većini slučajeva rezultat “dobrovoljnog” neprihvatanja posla, pa se stoga radi o “dobrovoljnoj nezaposlenosti”. Ukoliko je ova pretpostavka tačna, dakle, ako je nezaposlenost visoka zato što ljudi ne žele da rade, što po sebi dovodi do smanjenja ukupne ponude rada, zašto onda nadnice u takvim društvima ne rastu? Ne treba nam neko posebno istraživanje pa da utvrdimo kako se radi o očitoj besmislici. Svakodnevno smo svjedoci da porast nezaposlenosti prati stalni pritisak na daljnje smanjenje nadnica. Ovo se dešava kao posljedica slabljenja pregovaračke moći radnika, jer kapitalisti imaju na raspolaganju neograničenu ponudu rada u vidu “armije nezaposlene sirotinje.” Zapravo se, posmatrano u ideološkom kontekstu, radi o još jednom “argumentu” kojim se opravdava izrabljivanje i marginalizacija radnika.

Kako smo ranije utvrdili, čitava teoretska osnova na kojoj se baziraju MMF-ove “strukturne reforme” ima malo veze sa stvarnom situacijom na tržištima rada. Zato i ne čudi činjenica da empirijska istraživanja sprovedenih mjera odbacuju bilo kakvu pozitivnu vezu između deregulacije, odnosno veće fleksibilnosti tržišta rada i veće zaposlenosti. Uzećemo za primjer dvije razvijene zemlje, Irsku i Novi Zeland.⁽⁴⁾ Irska je u periodu

1990-2001. godine smanjila nezaposlenost sa preko 15% na oko 3.8%. Ovakav uspjeh u smanjenju nezaposlenosti je u potpunosti postignut bez prilagođavanja mjerama neoliberalne politike. U navedenom periodu nije bilo značajnijih promjena sistema beneficija u slučaju nezaposlenosti, niti promjena propisa koji se odnose na zaštitu radničkih prava. Posebno treba naglasiti da u navedenom periodu nije došlo do povećanja nejednakosti u distribuciji dohotka. S druge strane, Novi Zeland je bio predan u provođenju “strukturnih reformi” u periodu 1990-2001. godine. Iako je postignut ograničen uspjeh u smanjenju nezaposlenosti sa 7.8% na 5.3%, to je postignuto uz visoku cijenu koju su platili stanovnici Novog Zelanda u vidu povećane nejednakosti u distribuciji dohotka. Ginijev koeficijent je porastao sa 28 na oko 34 u navedenom periodu, što znači da je došlo do značajne redistribucije dohotka od siromašnih prema bogatim članovima društva.

REFORME TRŽIŠTA RADA I UDAR NA MINIMALNE NADNICE U BiH

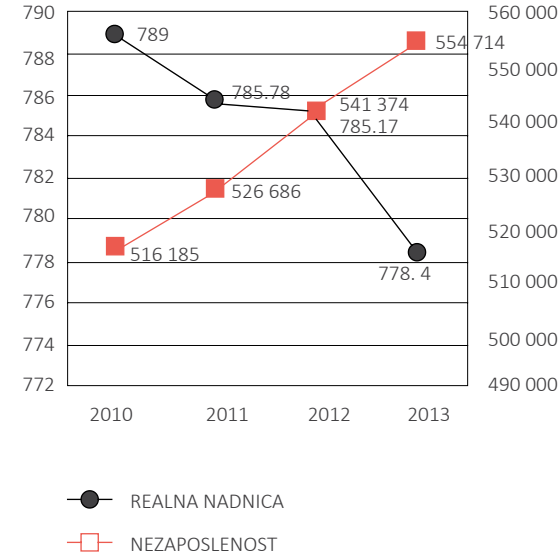
Efekte “strukturnih reformi” u kontekstu BiH, kao i analizusocio-ekonomskog stanja, nemoguće je provesti bez uzimanja u obzir dešavanja s početka 1990-tih godina. “Tranzicija” privrede iz socijalističke u kapitalističku dovela je do značajnog povećanja nejednakosti u distribuciji dohotka. Izraženo Ginijevim koeficijentima, nejednakost je porasla sa 32.9, koliko je iznosila 1991. godine, na 35.9 Ginijevih poena 2005. godine.⁽⁵⁾ Uzrok ovako dramatičnog porasta nejednakosti leži u činjenici da su nacionalistička elita i novopečeni bogataši u navedenom periodu otuđili društvenu imovinu, privatizacijom svega što su radnici stvarali tokom pola vijeka. Kao prateći efekat ovakvog pljačkanja društvene imovine došlo je i do dramatičnog porasta nezaposlenosti. Mnoge fabrike su nakon privatizacije planski zatvorene, postrojenja su razmontirana i prodana, a radnici, koji su izgradili te fabrike, ostali su bez posla. Prema podacima Agencije za statistiku BiH, stopa nezaposlenosti se kretala oko 30% u posljednjih 10 godina. Ova stopa je jedna od najviših u Evropi, ali postoji opravdana sumnja da ona ne odražava realnu situaciju na tržištu rada.⁽⁶⁾

Na *Slici 1* nalazi se prikaz podataka koji svjedoči o linearnom trendu povećanja nezaposlenosti u periodu 2010-2013. godina. Uzimajući u obzir to da na desnoj vertikalnoj osi mjerimo visinu nezaposlenosti, možemo primijetiti da je nezaposlenost

- (1) Zbog dobro poznate kompleksnosti državnog uređenja ne postoji jedinstven Zakon o radu na nivou Bosne i Hercegovine. Umjesto toga, svaki entitet ima vlastiti zakon kojim su regulisana prava i obaveze radnika. Međutim, izmjene o kojima govorimo u ovom članku se odnose na oba zakona, odnosno na Zakon o radu RS i Zakon o radu F BiH.
- (2) Predložene izmjene Zakona o radu u znatnoj mjeri umanjuju prava radnika i kvalitet njihovog života kroz povećanje broja radnih sati, produženje rada “na određeno”, smanjenje otpremnina i drugih beneficija u slučaju nezaposlenosti itd. Sva ta pravna, etička, psihološka, pa i filozofska pitanja, iako veoma bitna, ostavljam po strani u ovom članku. Konkretno, želim dati jednu kratku analizu efekata navedenih mjera na osnovne socio-ekonomske pokazatelje, kao što su: nezaposlenost, nejednakost i siromaštvo.
- (3) U ovom kontekstu pod proponentima navedenih teoretskih pretpostavki podrazumijevam sve pristalice ekonomskog liberalizma, uključujući teoretičare Čikaške i Austrijske škole, ali i ekonomiste zaposlene u međunarodnim institucijama, poput MMF-a, koji takođe baštine ideje ekonomskog liberalizma.
- (4) Primjeri su preuzeti iz uticajnog empirijskog istraživanja koje je sproveo Andrew Glyn sa Univerziteta u Oxfordu. Glyn je bio marksistički ekonomista koji se bavio pitanjima nezaposlenosti i nejednakosti. O navedenim primjerima vidjeti više u Glyn, Andrew. 2005. Labor Market Success and Labor Market Reform: Lessons from Ireland and New Zealand. Oxford University Press.
- (5) UN University-World Institute for Development Economics Research (WIDER). Baza podataka dostupna na http://www.wider.unu.edu/research/Database/en_GB/database/.
- (6) Postoje dva metodološka problema. Prvo, stopa nezaposlenosti je izračunata na osnovu podataka iz Ankete o radnoj snazi, odnosno na bazi uzorka, pri čemu, naravno, nisu obuhvaćeni svi stanovnici u BiH. Drugi problem je povezan sa samom definicijom nezaposlenosti, prema kojoj se nezaposlenim smatraju samo osobe koje su u posljednje četiri sedmice aktivno tražile posao. Sve ostale osobe se smatraju neaktivnim i ne ulaze u stopu nezaposlenosti. Oko 50% anketiranih spada u ovu kategoriju, čime se znatno potcjenjuje stvarna stopa nezaposlenosti..
- (7) Nominalna nadnica porasla je u navedenom periodu, ali količina roba koje se mogu dobiti za plaću ne prati ovaj rast. Ta količina predstavlja realnu nadnicu koja se izračunava tako što se nominalna nadnica koriguje za Indeks potrošačkih cijena, što koji predstavlja mjeru inflacije u jednoj privredi.
- (8) Agencija za statistiku BiH na <http://www.bhas.ba/>.
- (9) <http://www.vecernji.ba/svaki-treci-radnik-u-bih-prijavljen-na-minimalac-918821>
- (10) Agencija za statistiku BiH. Linija relativnog siromaštva se izračunava na bazi određenog procenta od medijana ukupnih izdataka na potrošnju u zemlji i za 2011. godinu iznosi 60%.
- (11) Postoji nekoliko uticajnih istraživanja koja su pokazala statistički signifikantnu vezu između više nejednakosti i nižeg ekonomskog razvoja. Kada su u pitanju zemlje u razvoju, ova veza je posebno izražena.

porasla sa 516.185 u 2010. godini, na 554.714 osoba u 2013. U aposlutnom iznosu došlo je do porasta nezaposlenosti za 38.529 osoba ili relativno za 7.46%. U istom periodu realna nadnica je opala sa 789 KM na 778,4 KM, a što mjerimo na lijevoj vertikalnoj osi.(7) Na ovaj način dobijamo praktičnu potvrdu nerealnosti pretpostavke o “dobrovoljnoj nezaposlenosti”. Naime, kao što jasno vidimo na slici, iako je nezaposlenost konstantno rasla u navedenom periodu, realne nadnice su opadale, a što je u direktnoj suprotnosti s logikom koja se nalazi iza pretpostake o “dobrovoljnoj nezaposlenosti”. S druge strane, ova slika otkriva neke od uzroka povećanja nejednakosti i siromaštva u BiH. Kombinacija povećane nezaposlenosti i opadanja realne nadnice dovodi i do povećanja broja osoba koje se nalaze na samom pragu siromaštva. Insistiranje na zakonskom regulisanju smanjenja minimalne nadnice, u ovakvim uslovima, ima smisla kao i to kada biste osobi koja umire od pothranjenosti savjetovali da drži dijeteu.

Slika 1

Šta u praksi znači reforma kojom se želi uticati na snižavanje minimalne nadnice najbolje će nam dočarati analiza podataka o prosječnim i minimalnim nadnicama u BiH. Prema dosadašnjem

Zakonu o radu minimalna plaća (nadnica) iznosi 45% od prosječne plaće. Kako je u januaru 2014. godine prosječna (nominalna) plaća iznosila 838 KM, minimalnu nadnica za taj mjesec iznosi oko 377 KM.(8) Prema nekim nezvaničnim podacima svaki treći radnik u BiH je prijavljen na minimalac.(9) Dakle, nešto više od 200 000 radnika primaju minimalnu plaću i samim time su prinuđeni da žive s 13 KM dnevno. Treba napomenuti i da je relativna linija siromaštva u 2011. godini iznosila oko 416 KM, te je 18% od ukupnog stanovništva BiH živjelo u relativnom siromaštvu.(10) Snižavanje minimalne nadnice u ovakvim uslovima doslovno gura u siromaštvo više od jedne trećine radnika. Kada uzmemo u obzir i to da većina od ovih radnika izdržava višečlana domaćinstva, ovakve reforme dovode na rub siromaštva znatno veći broj stanovnika.

UKIDANJEM KOLEKTIVNIH UGOVORA SLABI PREGOVARAČKA MOĆ RADNIKA

Kako bi se navedeni procesi dodatno pojednostavili, glavna meta predloženih izmjena Zakona o radu u BiH su kolektivni ugovori, koji se potpisuju tripartitno između Vlada entiteta, udruženja poslodavaca i udruženja sindikata entiteta. Naime, prema dosadašnjim zakonima kolektivni ugovori su osnovni akti kojima se reguliše većina prava i obaveza radnika, a koja nisu regulisana samim Zakonom o radu. Predloženim izmjenama regulisanje prava i obaveza se prenosi na interni akt pojedine organizacije, odnosno na Pravilnik o radu, čak i bez mogućnosti da udruženje sindikata da svoje mišljenje na prijedlog Pravilnika. Na taj način su radnici, odnosno sindikati kao zastupnici njihovih interesa, isključeni iz samog procesa ugovaranja osnovnih prava i obaveza iz radnog odnosa.

Postoji nekoliko posljedica ovakvog prenosa ovlasti. Poslodavcima je omogućeno da samostalno određuju visinu plate za prekovremeni rad, rad noću, rad na državne praznike i sl. Pored toga, poslodavcu je omogućeno da ugovor o radu otkaže bez provođenja disciplinskog postupka, kako je to do sada bio slučaj, ali i da unajmljuje radnike od Agencije za privremeno zapošljavanje čime se indirektno ostavlja mogućnost za izbjegavanjæ ugovora na neodređeno vrijeme. Najznačajnije posljedice ovakvog prenosa ovlasti su, ipak, one koje se odnose na plate i ostala primanja radnika. Kolektivnim ugovorima su propisane, između ostalog, plate i naknade plata radnicima.

Osnovna plata može biti uvećana po raznim osnovama, i to: za svaku navršenu godinu radnog staža za 0,5% u RS i za 0,6% u F BiH, za prekovremeni rad 30% u oba entiteta, za noćni rad 35% u RS i 30% u F BiH i za rad na dane državnih praznika za 50% u oba entiteta. Pored navedenog, kolektivnim ugovorom su regulisane otpremnine, regresi, naknade za topli obrok i dr. Ukoliko se usvoje izmjene Zakona o radu, sva navedena prava bi bila ukinuta, jer stupanjem na snagu novog Zakona prestaju da važe svi Opšti kolektivni ugovori.

STRUKTURNIM REFORMAMA DO POVEĆANJA NEJEDNAKOSTI I SIROMAŠTVA

Da na kraju sumiramo: sa ekonomskog aspekta teško je pronaći argumente u korist “strukturnih reformi”. Teoretske postavke na kojima se baziraju reforme radnog zakonodavstva nemaju nikakvog dodira sa realnom situacijom na tržištu rada. Na osnovu empirijskih podataka možemo zaključiti da “tržišne reforme”, odnosno deregulacija tržišta rada nije potreban niti dovoljan uslov za povećanje zaposlenosti u jednom društvu. Jedino u šta možemo biti sigurni je da ove reforme dovode do povećanja dohodovne nejednakosti u zemljama koje ih provode. Jasno je da se iza “strukturnih reformi” krije ideja pojeftinjenja rada, odnosno eksploatisanja radnika do nivoa egzistencijalne neodrživosti, jer se za rješenje jednog tako kompleksnog problema, kao što je problem nezaposlenosti, nudi jedna jedina solucija: smanjenje isplata i sigurnosti posla onih koji se već nalaze na dnu piramide distribucije dohotka. Povećanje nejednakosti u distribuciji dohotka je jedna od neizbježnih posljedica “strukturnih reformi”. Do veće nejednakosti dolazi direktno kroz smanjenje minimalne nadnice, ali i indirektno kao posljedica gubljenja pregovaračke moći radnika, a time i moći da se ugovore nadnice na nivou koji je bio aktuelan prije sprovođenja reformi. Udruženi, ovi efekti dovode ne samo do povećanja nejednakosti, nego i do povećanja siromaštva u društvu, a čemu dodatno doprinosi i ukidanje pomoći za slučaj nezaposlenosti. Kada na kraju uzmemo u obzir činjenicu da postoje izuzetno jaki empirijski dokazi prema kojima veća nejednakost u društvu dovodi i do sporijeg ukupnog ekonomskog razvoja zemlje, možemo zaključiti da “strukturne reforme” negativno utiču na ukupno blagostanje u jednom društvu.(11)

MAKEDONIJA, SOCIJALNA DISTOPIJA

KIRE VASILEV

*S ENGLESKOG PREVELA LADA WEYGAND

Kire Vasilev je politički aktivist, angažiran u grassroot inicijativama i lijevim organizacijama u Makedoniji. Trenutno radi kao istraživač na European Policy Institute u Skopju.

Od raspada Jugoslavije Makedonija teži integraciji u Europsku uniju, pri čemu je bila obvezna provesti reforme kako bi zadovoljila neoliberalno europsko tržište. To se i dogodilo te se od tada nalazimo na samom socijalnom dnu Europe. U Makedoniji je razdoblje tranzicije iz jednog u drugi institucionalni sustav, osim što predstavlja jedno vrlo traumatično iskustvo, dovelo do uspostave novih institucija i nove podjele moći.

Posljednjih je godina u Makedoniji napravljen oštar rez s do tada važećim oblicima redistribucije te su drastično smanjena radna, socijalna, obrazovna i zdravstvena prava koja su ključna u zaštiti radnika i građana. Stoga se u makedonskoj javnosti kao glavni predmet rasprave nameće pitanje: tko je pobijedio, a tko izgubio u raspodjeli političke i financijske moći? Problem ove rasprave leži u tome što se glavna argumentacija temelji na stranačkim prepiranjima, a ne na ozbiljnoj analizi strukturalne pozicije makedonske ekonomije.

Danas se Makedonija suočava s problemom vlastitog pozicioniranja na neoliberalnom europskom tržištu. Ova malena i slaba država mora otvoriti granice i pripremiti se za inozemnu konkurenciju, i to na način da njen ekonomski okoliš postane pogodan za investicije. Primjerice kampanja Uložite u Makedoniju sponzorira CNN-ovu emisiju Quest Means Business, a svi znamo što to znači. Udvoravanje velikim investitorima nije apstraktna ideja. Međutim nije dovoljno biti samo uljudan prema njima; da bi zadovoljili velike igrače moramo smanjiti radnička prava, minimalizirati socijalna davanja, umanjiti poreze i ukloniti sve administrativne prepreke stranim tvrtkama (a većini čak i dati povlastice!).

Ova je ideologija već duboko ukorijenjena. Međutim ideja kapitalističke utopije krenula je drugim smjerom – prema socijalnoj regresiji, uz elemente distopije. Danas je Makedonija djelomično integrirana u tržišnu tvorbu – EU; bez mogućnosti za mobilnost radnika; i bez mogućnosti za solidarnost bogatih država koje se nalaze na najboljoj poziciji u toj nejednako strukturiranoj ekonomiji. Posljedica toga je da je Makedonija postala izrazito klasno raslojeno društvo te da nazaduje po svim mjerilima demokracije i slobode. Međutim počnimo od početka.

SOCIJALNA REGRESIJA

Siromaštvo u Republici Makedoniji nije stvoreno u vrijeme

krize. Privatizacija, smanjenje radničkih prava i uklanjanje svih mehanizama redistribucije dovelo je do toga da je u rukama 10% najbogatijih koncentrirano više bogatstva nego kod ostalih 90% zajedno. Nažalost, čini se da se te razlike umjesto da se smanjuju, postepeno povećavaju.

Fleksibilnost tržišta rada, koja je jedan od glavnih uvjeta za strana ulaganja, samo je omogućila veću zaradu velikim tvrtkama, dok su plaće i produktivnost ostali na niskoj razini. Fleksibilnost tržišta rada znači da su radnici, a ne tvrtke, ti koji moraju pristajati na kompromise. Zbog toga se legislativa o radnim odnosima (Zakon o radu) morala “prilagođavati” gotovo svaki put kada je najavljeno veće ulaganje. Najveće izmjene uključuju drastično smanjenje prava radnika koji su u vrijeme privatizacije proglašeni “viškom”; uvođenje prava poslodavca da otpusti radnike bez otkaznog roka; znatno umanjeње prava na štrajk; smanjenje trajanja zakonski garantiranog godišnjeg odmora; radnici moraju raditi što god im poslodavac naredi, čak i ako im to nije u opisu posla; razdoblje u kojem se može raditi putem honorarnih ugovora bez da je poslodavac dužan potpisati ugovor na neodređeno produženo je s jedne na pet godina itd.

Isto se dogodilo i sa socijalnim pravima, pogotovo sa socijalnom pomoći koja je posljednjih godina smanjena za 40%; ne samo da je manje kućanstava prima, nego je i sam iznos smanjen. Štoviše, 2008. i 2011. uvedene su nove izmjene u Zakon o doprinosima za obvezno socijalno osiguranje, čime je maksimalna osnovica za izračun doprinosa postavljena na šest prosječnih bruto plaća. To znači da nekolicina ljudi koji imaju najveće plaće imaju privilegiju platiti doprinose za samo mali dio njihovog dohotka, što automatski smanjuje prihod BDP-a.

Povrh toga, stope glavnih poreza za punjenje državne blagajne, poreza na dodanu vrijednost (PDV) i poreza na dohodak (PD), jednake su za sve i niske su – za PDV 18%, a za PD 10%. To znači da siromašni u državnu blagajnu uplaćuju više od bogatih. A ako plaćaju više u najmanju bi ruku trebali očekivati više zauzvrat. Međutim 2012. Vlada je zajedno s Gospodarskom komorom odlučila da minimalna mjesečna plaća iznosi 130 eura. Istovremeno je najviša prijavljena plaća u stalnom porastu – od 20.305 eura u 2008., do nevjerojatnih 92.285 eura u 2011. Ali što se može i očekivati od zemlje u kojoj stopa nezaposlenosti iznosi 30%, stopa nezaposlenosti među mladima 55%, a 24,6%

djece živi u obiteljima u kojima niti jedan roditelj nije zaposlen. Zemlja u kojoj je granica relativnog siromaštva (odnosno broja ljudi koji zarađuju, ali nedovoljno da bi mogli biti uključeni u društveni, kulturni i ekonomski život zajednice) na 30,4% te je u stalnom porastu, a stopa apsolutnog siromaštva (odnosno broj ljudi koji žive s manje od 2\$ dnevno i kojima nisu zadovoljeni osnovni životni uvjeti) iznosi 14,7%.

Podaci Svjetske banke pokazuju da je kao rezultat ovakve politike Makedonija klasno najviše raslojeno društvo na području Europe i bivšeg SSSR-a, s Gini indeksom od 43,6. Čisto za usporedbu s ostalim balkanskim zemljama – Gini indeks u Hrvatskoj iznosi 33,7, u Srbiji 29,6, Albaniji 34,5, a čak i u Bosni i Hercegovini, u kojoj zbog klasnih nejednakosti vlada veliko društveno nezadovoljstvo, Gini indeks iznosi 36,2.

Makedonska plutokracija akumulirala je toliko moći da javnost čuje samo njihove poruke, nacionalno obojane kako bi se osigurali glasovi, i depolitizirane, kako bi se izbjegle kritike. Uz to, konzervativna vlada ukinuta socijalna i demokratska prava nadomješta ad hoc populističkim mjerama koje nisu dugoročno održive te su dijelom humanitarnog javnog imidža autoritarnog premijera.

ALTERNATIVE

Mali broj ljudi svjestan je činjenice da Makedonija ima tradiciju prosvjeda protiv ovakve politike. Društveni pokreti možda su jedan od najsvidljivijih primjera otpora: 2009. makedonski aktivisti počeli su s prosvjedima protiv nacionalističkog, nedemokratskog i ekološki opasnog vladinog projekta Skopje2014; slijedili su Prosvjedi protiv policijske okrutnosti u 2010.; prosvjed protiv obnove ekološki opasne lijevaonice u Velesu u 2011.; i posljednji je AMAN, prosvjed protiv povišenja cijena električne energije, plina i grijanja u 2012. Međutim doseg tih prosvjeda ostao je malen i izoliran.

Na sindikalnoj sceni postoje četiri glavna sindikata i dva nezavisna granska sindikata. Veliki sindikati bliski su vladajućoj konzervativnoj stranci te se nikada ne suprotstavljaju vladinim politikama. Dva malena granska sindikata (Samostalni sindikat novinara i zaposlenika u medijima (SSNM) i Sindikat kliničkog centra) pružaju nadu da je barem nekome stalo do radničkih prava. Međutim oni imaju velik problem sa socijalnim dijalogom

▷ FLEKSIBILIZACIJA

Pojam fleksibilnosti može se odnositi na vanjsku, numeričku fleksibilnost, odnosno na broj radnika koji se uzima s (vanjskog) tržišta rada za obavljanje privremenih poslova na određeno vrijeme s mogućnošću lakšeg davanja otkaza. Zatim, možemo govoriti i o internoj numeričkoj fleksibilnosti koja se odnosi na radne sate, a postiže se (de)regulacijom radnog vremena i radom u nepunom radnom vremenu. Na koncu, funkcionalna fleksibilnost odnosi se na izmjene radnih zadataka, a postiže transferom radnika s jednog radnog mjesta na drugo, prvenstveno kroz outsourcing. Trenutne izmjene hrvatskog radnog zakonodavstva ukazuju na trend zagovaranja fleksibilizacije pod izgovorom da

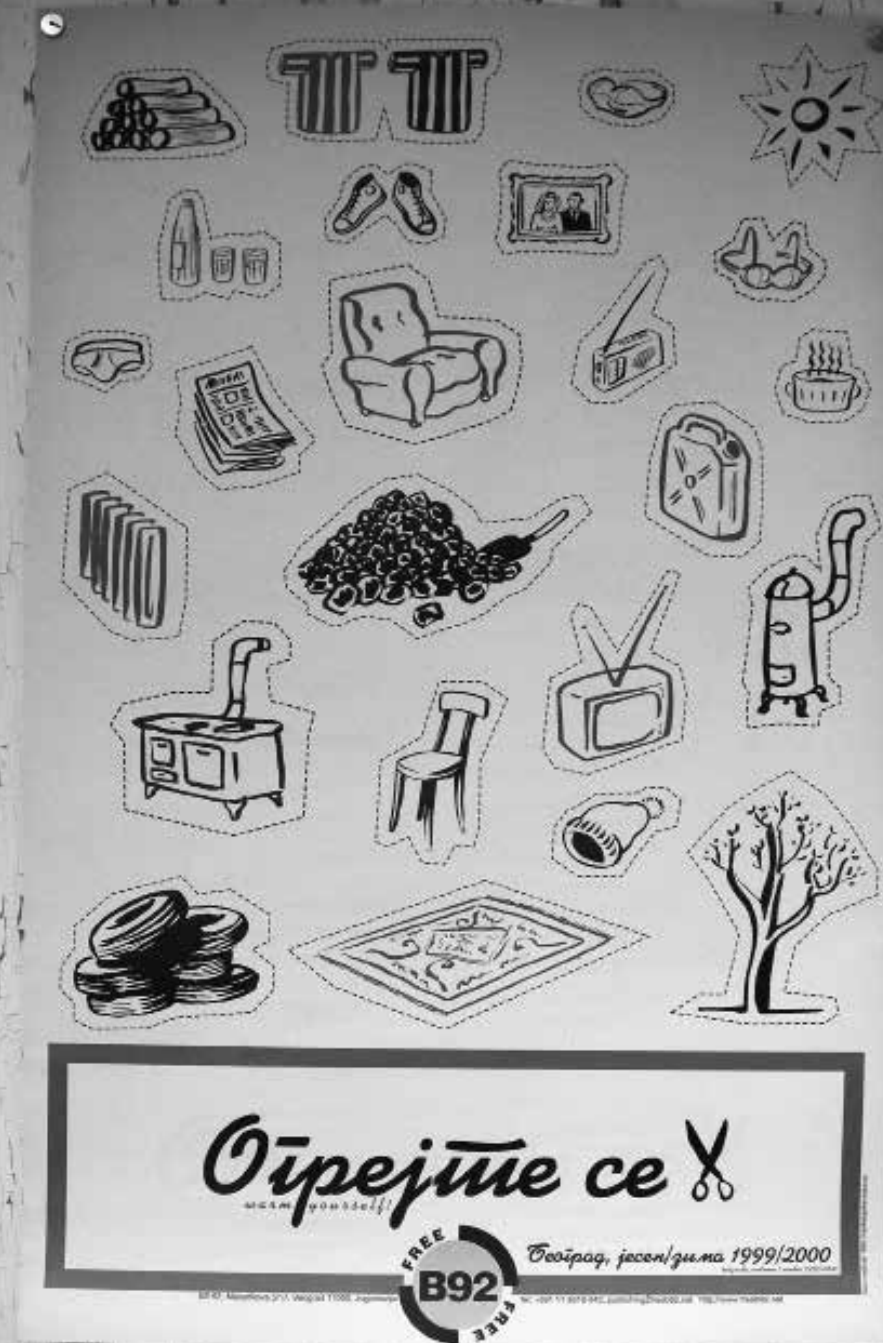
će upravo takva vrsta zapošljavanja doprinijeti smanjenju nezaposlenosti i privući investitore što bi dovelo do rasta produktivnosti. Međutim, izostaju dodatne analize i ne postoje komparativna istraživanja što te promjene doista nose. Ono što također ne postoji su mehanizmi zaštite najosjetljivijih skupina. Naprotiv, fleksibilizacijom su te skupine dodatno izložene. Zagovara se sustav kojim bi se kapitalu omogućilo održavanje profitne stope u trenutku kada ona pada, a kako znamo još od Marxa, rješenje da se to ostvari se nalazi ili u tehnološkim inovacijama ili jednostavno intenziviranju eksploatacije radne snage.

jer vlada ne uvažava njihove argumente, kao niti njihovo postojanje budući da nisu reprezentativni, pa tako ni legitimni partneri u socijalnom dijalogu.

Organizacije ljevice su malobrojne, malene i nedovoljno organizirane. I dalje nas koče rasprave o tome treba li koristiti novac zaklada ili ne; koje skupine su podobne za suradnju s nama, a koje nisu, te brojna druga pitanja koja su prema mišljenju autora ovog teksta beskorisna i iscrpljujuća. Međutim ljevičarske skupine su ključne za organizaciju popularnih pokreta kada se dogodi da neki događaj potakne mase da izađu na ulice Skopja. Očito je da se Makedonija muči s alternativom jer postoji manjak političke volje da se uspostave čak i najosnovnije egalitarne politike. Najveća oporbena stranka, Socijaldemokratska unija, ne samo da nema odgovore na klasne razlike, nego je i sudjelovala u stvaranju tih razlika u tranzicijskom razdoblju. Stoga je njihov kredibilitet davno izgubljen.

Zbog toga je možda jedina preostala opcija veliki prasak, mala revolucija, jer položaj makedonske ekonomije, bilo izvana ili iznutra, stvara nejednakosti koje proizvode razorne posljedice po životni standard i pojedinačno blagostanje. Uz loše uvjete rada ljudi koji žive na ovom području bore se i s lošom prehranom i lošom socijalnom i zdravstvenom zaštitom, što povećava stopu bolesti, samoubojstava i zatvorenika, te smanjuje očekivani životni vijek, obrazovne rezultate itd. Nije slučajno da je 230.000 uglavnom mladih i obrazovanih ljudi u razdoblju od 2008. do 2012. emigriralo iz Makedonije u potrazi za boljim životom. Iskreno, nadam se da ću jednog dana i ja biti među njima ("blue note" završetak).

Na sljedećoj stranici: Škart, "Nahranite se" (plakati, 1999).

PRIČA O RIBAMA

BOJAN MRĐENović

Bojan Mrđenović (1987.) je fotograf i snimatelj. 2011. godine diplomirao je na preddiplomskom studiju povijesti umjetnosti i informacijskih znanosti u Zagrebu. 2012. godine diplomirao je na preddiplomskom studiju filmskog i TV snimanja na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu.

“Ono što se u luci može vidjeti jest konkretno kretanje dobara. To se kretanje u cijelosti može objasniti samo ako se posegne za apstrakcijom. Marx nam to govori iako više nitko ne sluša. Ako je burza mjesto gdje vlada apstraktni karakter novca, luka je mjesto gdje se materijalna dobra pojavljuju u velikim količinama, u procesu konstantne razmjene. Arka više nije bestijarij, nego enciklopedija trgovačke industrije. Iz toga proizlazi antikno merkantilistički šarm luka. Što je kretanje dobara u luci više regulirano i doslovno kontejnerizirano, što je više racionalizirano i automatizirano, luka sve više počinje sličiti burzi. Presudna fenomenološka točka ovdje jest suzbijanje mirisa. Dobra koja su nekad smrdila – gnojivo od ptičjih izmetina, sadra, kuhana tunjevina, konoplja, melasa – sada kolaju ili su u kontejnerima. Kontejneri, promatrani u vertikalnoj elevaciji, imaju proporcije lagano izduženih novčanica. Sadržaj je anoniman: elektroničke komponente, osobne stvari vojnih službenika, kokain, komadići papira, (tko bi znao što?) – skriveni iza valovitih panela čeličnih zidova oslikanih logotipovima globalnih korporacija za prijevoz tereta.”

Ovo je jedan od uvodnih odlomaka knjige *Priča o ribama* američkog umjetnika Allana Sekule (1951–2013). Poznat je kao fotograf, pisac, filmaš, teoretičar kulture, kritičar, intelektualac posvećen širokom spektru interesa. Jednako dobar u poznavanju filma, književnosti, društvene povijesti, s jednakim je interesom raspravljao o korejskoj ekonomiji ili radnim uvjetima u kontekstu globalizacije, kao i o temama iz suvremenog umjetničkog svijeta.

Kao pisac, Sekula je s velikom jasnoćom i strašću opisivao što fotografija može i mora činiti: biti dokument društvenih odnosa, ali istovremeno otvarati više metaforičkog prostora kako bi gledatelju ponudila ideju da stvari mogu biti drugačije. *(1)* Upravo je to činio i kao fotograf. Stvorio je izložbe, knjige i filmove koji brišu granice žanrova i zahtijevaju drugačiji, cjelovit pristup pri iščitavanju.

Iako njegovi radovi imaju dokumentarne elemente, Sekula se kritički odnosio prema izvornoj formi dokumentarizma, kao i prema pozitivističkim uvjerenjima da je fotografija nepogrešivo objektivna (ono što je jednom nazvao *find-a-bum*-školom

fotografije – u kojoj je primjerice slika siromaštva osnova za utemeljenje fotografova subjektivizma). Ovaj je otpor doslovnom dokumentarizmu 80-ih godina u umjetničkom svijetu kulminirao u obliku suprotne doktrine: “Stari mit da fotografija govori istinu zamijenjen je novim mitom – da je ne govori.” *(2)* Na postmoderne je postupke u fotografiji (režiranje, citatnost, aproprijacija) Sekula gledao kao na “namigivanje” obrazovanim promatračima koji su usvojili taj novi mit. Zbog toga je odbio krenuti putem režirane fotografije koji se tada bio otvorio. Konstruirana slika je sve više dominirala u umjetničkoj fotografiji 80-ih i 90-ih, ali za Sekulu je takva forma predstavljala “teatralizaciju epistemološkog skepticizma” *(3)*. Iako kritičan prema doslovnom dokumentarizmu, kritizirao je trendovsko napuštanje realizma koje je sve dokumentarističke forme trpalo u isti koš te je nastavio vjerovati da treba afirmirati dijalektički dokumentarizam. U atmosferi opće skepse prema dokumentarizmu, on se okrenuo natrag ovom “nepoželjnom objektu suvremene umjetnosti”.

U svome se radu često bavi ekonomskim sustavima ili “imaginarnim i materijalnim geografijama razvijenog kapitalizma” *(4)*. Posebnu snagu njegovim radovima daje proučavanje ekonomske teorije s uvidom u kritičku teoriju. U radu *Photography Against the Grain* pronalazimo reference na Marxov Kapital i Sohn-Rethelovu podjelu na intelektualni i manualni rad; približava se Jakobsonu i Barthesu, ali uvodi i čitav niz drugih historijskih referenci. U eseju *Fotografija između rada i kapitala* (1983) dotiče se mnogih od tih tema: studija arhiva kanadskog komercijalnog fotografa koji je radio u rudarskom gradu navela ga je na promišljanje “novog slikovnog jezika industrijskog kapitalizma” *(5)*. Počevši od šesnaestostoljetnih litografija, preko stranica *Enciklopedije*, do studija prostora i vremena ranog 20. stoljeća Sekula promišlja konvencije reprezentacije industrijskog rada i strojeva u društvenom imaginariju.

Sve važniju ulogu u njegovu radu 90-ih zauzima more. Morski se prostor u različitim varijacijama promatra kao prostor fluktuacije kapitala u procesima globalnog kapitalizma. *Priča o ribama* (*The Fish Story*) pojavila se 1995. godine; *Lekcija iz*

zemljopisa: kanadske bilješke (*Geography Lesson: Canadian Notes*) objavljena je 1996. godine; *Polonia i ostale priče* (*Polonia and Other Fables*) 2009. godine. Rad *Lučki muzej* (*The Dockers’ Museum*) u obliku izložbe prikazan je u mnogim europskim galerijama. Video *Tsukiji* posvećen je radu na japanskoj ribljoj tržnici. Godine 2006. dovršio je rad *Lutrija mora* (*Lottery of the Sea*), videoesej koji tematizira more i tržište. Naziv dolazi od Adama Smitha, koji je izrazio divljenje prema rizičnom zanimanju pomorca, zanimanju koje kapitalističku trgovinu čini mogućom. Video započinje scenom azijskih pomoraca koji prevoze elektroničke uređaje. U svakom od tih pomoraca, kako kaže Sekula u ulozi naratora, postoji trgovačka borba za preživljavanjem. Zatim se prebacuje na atensku mesnu tržnicu. Sekula ovdje govori o dvjema vrstama ljudi: onima koji vole apstraktnu ideju tržnice, ali ne mogu podnijeti njihovu (materijalnu) realnost; i onima koje fasciniraju stvarne tržnice, ali preziru ideju Tržišta. Godine 2010. premijerno je prikazan film *Zaboravljeni prostor* (*The Forgotten Space*) koji je napravio u suradnji s Noëlom Burchom. Film nudi pogled na morski prostor kao na teritorij globalne razmjene materijalnih dobara, prostor koji se nalazi izvan pogleda, izvan misli, a koji povezuje svijet kroz čin trgovanja. Kad se svi ovi radovi, koji su nastajali u periodu od dvadesetak godina, promotre zajedno, dobiva se impresivna cjelina iz koje se iščitava neizmjerena dosljednost i predanost temi.

Priča o ribama nastajala je šest godina, a postoji kao izložba i kao knjiga. Nastajala je i bila izlagana kroz puno faza u vremenskom periodu od desetak godina. Obuhvaća fotografije u boji, tekstualne panele, eseje i projekcije. To je jedan od prvih ali i najboljih umjetničkih projekata temeljenih na istraživanju (*research-based-project*). Njegov teorijski rad neodvojiv je od praktičnog, što se manifestira i u načinu na koji konstruira narative. Fotografije su organizirane u poglavlja-sekvence, a u postavu izložbe (odnosno u knjizi) isprepletene su s tekstualnim panelima. Tekst i slika (kao i slike međusobno) čine integralnu cjelinu, nisu zamišljeni da se promatraju pojedinačno, nego kroz pažljivo strukturirane narativne sekvence.

Fotografije: *Boy Looking at His Mother. Staten Island Ferry. New York Harbor. February 1990., from Fish Story 1989–95;* Courtesy Christopher Grimes Gallery, Santa Monica © Allan Sekula

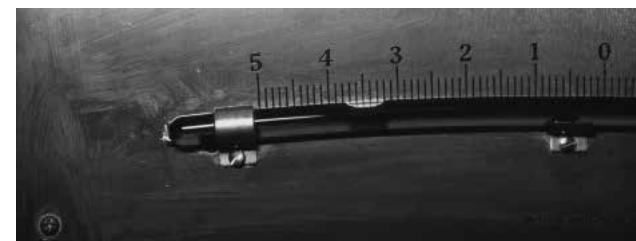
Ideja sekvencijalne montaže u središtu je Sekulina djelovanja – kao svojevrsni odgovor na Brechtovu ideju da realizam zahtijeva aktivnu izgradnju. Za njega je revizija socijalnog dokumentarizma uključivala njegovo kanaliziranje kroz politički modernizam: Brecht i Benjamin, Vertov i Eisenstein; Godard, Marker, Straub-Huillet. Njegova verzija političkog modernizma inzistira na kognitivnom karakteru umjetničkog djela (koji je bio važan Brechtu, Benjaminu i sovjetskim avangardnim umjetnicima), za razliku od idealističke koncepcije koja je dominirala drugim valom modernizma.

Sekula opisuje *Priču o ribama* kao “groteskni trostruki pogreb: kao memorijalnu ceremoniju za slikarstvo, socijalizam i more”. Kroz eseje u knjizi, Sekula obuhvaća reprezentacije mora od nizozemskog pejzažnog slikarstva do minimalizma i Hollywooda. U ovom procesu uranja u širok raspon tema: transformacija nizozemskog prikaza koji povezuje more i kopno, motiv lutajućeg broda kod Turnera i Conrada, lik mornara i tema pobune u modernističkom filmu, fotografija i književnost; Holivudske površne fantazije o moru, brod kao stroj; mornar Popaj, ocean u kulturnom imaginariju lijevih mislilaca i vojnih planera... Ovakav je niz karakterističan za aditivnu imaginaciju, svojstvenu njegovu radu, koja je uspostavljena s modernističkom montažom i fotokolažom. Uvijek postoji još jedna poveznica, još jedna referenca koju treba dodati. Često mu je teško obuzdati dijalektičku snagu vlastitih misli.

Sekula je jednom rekao da se *Priča o ribama* “može opisati kao hibrid, paralelna revizija socijalne dokumentarne fotografije” koja pokušava ujediniti esejističko pisanje, poetike fotografskih sekvenci i istraživanja na području kulturalne, ekonomske i društvene povijesti. Ta se definicija može primijeniti na sve njegove radove. Priča o ribama ujedno je i sjajan modernistički dokument koji pokušava sumirati globalne odnose razvijenog kapitalizma mapirajući globalnu ekonomiju kroz reprezentaciju pomorske trgovine i svjetskih lučkih gradova. U vrijeme kada kulturalnim debatama dominiraju ideje o dematerijalizaciji, spektaklu i virtualnosti, simulakrumu i sl. Sekula inzistira na poimanju kapitalizma i globalizacije kroz njihovu konkretnu, materijalnu manifestaciju.

Neke od tema koje čine pozadinu Priče jesu: raspad SSSR-a, industrijska ekspanzija Istočne Azije, oslabljivanje uloge nacionalnih granica u globalnoj razmjeni kapitala, globalna konsolidacija korporativne moći, povezanost između deindustrijaliziranih ekonomija globalnog Sjevera s industrijskim Jugom i Istokom. Priča o ribama dotiče se raznih lokalnih aspekata i efekata ove globalne slike koncentrirajući se na tranziciju Europe i SAD-a iz industrijskih u postindustrijska društva i na paralelnu industrijalizaciju Istočne Azije.

U jednoj od instanci Priče, Sekula prati propala brodogradilišta u Glasgowu i Gdanjsku, dok u Americi u pomorskim lukama snima prizore koji svjedoče o komodifikaciji kroz pružanje turističkih usluga (dječak koji stoji pored dalekozora, prizor napuštenog brodogradilišta koje je korišteno kao scenografija za snimanje holivudskog filma) (*Fotografije lijevo*). U istom dijelu knjige nalazi se i slika odbačenog hrđavog francuskog ključa (*Fotografija na sljedećoj stranici*) fotografiranog u San Pedru, lučkom dijelu Los Angelesa, u koji se mnogo hrvatskih radnika iz priobalja zaputilo trbuhom za kruhom tokom migrantskih valova 20. stoljeća. Odbačeni ključ ne označava samo marginalizaciju manualnog rada u automatiziranim kontejnerskim lukama nego i (zajedno s aluzijom na holivudsku fikciju) nestanak fizičkog rada i proizvodnje iz šireg društvenog imaginarija. Martinisi, Kuljiši, Mardešići, Božanići iz San Pedra prekvalificirani su iz proizvodnog u uslužni sektor. Emigracija za većinu njih nije bila stvar izbora nego nužde, no zbog globalnih promjena koje redefinišu vrijednost resursa, danas bi možda radije iznajmljivali suncobrane i apartmane u Dalmaciji.

Detalji. *Inclinometer. Mid-Atlantic, November 1993., from Fish Story 1989–95.*

Kontrapunkt postindustrijskoj i postmodernoj viziji socijalne reprodukcije koja se zasniva na trgovini uslugama, kreativnim industrijama i konzumiranju iskustva (u razvijenim društvima Sjevera) jest od pogleda udaljena materijalna proizvodnja. Seljenje proizvodnje u zemlje globalnog Juga za posljedicu ima povećavanje globalne rezerve (nezaposlenih) radnika, potplaćenog prekarijata, čija se egzistencijalna nesigurnost preslikava na “razvijeni” svijet u obliku priželjkivane “autonomije” kozmopolitskih freelancera, čija je pozicija jednako neizvjesna.

Povjesničar umjetnosti Benjamin Buchloh u eseju koji prati *Priču o ribama* na ovaj način promatra historijsku zavjeru (*collusion*) vizualne kulture, naglašavajući da je “u samoproglašenom postindustrijskom i post-*working class*-društvu, gdje je velik dio rada i proizvodnje skriven od općeg pogleda jer je preseljen na geopolitičke margine, iskustvo proizvodnje i uvjeta industrijskog rada potisnuto iz imaginarija ustrajnim reprezentacijskim prohibicijama modernističke vizualne kulture” (6). Buchloh ovdje ne sugerira samo to da je reprezentacija industrijskog rada nestala iz zapadne vizualne kulture kao prirodni efekt udaljavanja objekta od pogleda nego i to da aktivna prohibicija reprezentacije proizlazi iz investiranja vizualne kulture u vlastite fantazije o postindustrijskom i post-*working class*-svijetu. Taj se proces zorno oslikava u oglašivačkoj industriji i masovnim medijima. Ipak, velik dio umjetničkog svijeta 80-ih, uživajući u sjaju robne (*commodity*) estetike, slabo je pridonio odgovoru na ove mitove. Priča o ribama stoga nije samo artikulacija globalnih makroekonomskih odnosa nego i važna intervencija u izolirani svijet umjetnosti i institucija umjetnosti.

Priča o ribama odgovor je na dominantnu postmodernu s kraja 80-ih i početka 90-ih godina. Sekulin je rad odigrao važnu ulogu u polaganom pomicanju raširene postmoderne kulture rezignacije, cinizma, relativizacije i hiperrealizma prema obnovi realizma i angažmana u umjetničkom svijetu. Sekula najavljuje povratak realnoga u umjetnički diskurs i u institucije umjetnosti Europe i Sjeverne Amerike, a dugogodišnji rad na Priči o ribama možda je najkompleksnija artikulacija kritičkog realizma koji je

Fotografija lijevo: Allan Sekula; *Remnants of a Movie Set. Abandoned Shipyard. Los Angeles Harbor. Terminal Island, California. January 1993., from Fish Story 1989–95.*
Desno: Allan Sekula; *Welder's Booth in Bankrupt Todd Shipyard. Two Years After Closing. Los Angeles Harbor. San Pedro, California. July 1991, from Fish Story 1989–95.*

(7) Termin *bestežinska ekonomija* (*weightless economy*) koristi ekonomist Danny Quah, a odnosi se na važnost informacijskih i komunikacijskih tehnologija, koje zajedno s “proizvodnjom znanja” igraju važnu ulogu u ekonomskom napretku razvijenih društava. Vidi: Quah, Danny. *A Weightless Economy. The UNESCO Courier*. prosinac 1998. str. 18-20. <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001142/114252e.pdf>. Posjet 21. listopada 2012. Prema: Roberts (2012).

* Literatura:
Boucher, Brian. *Notice of death of artist Allan Sekula, 1951–2013*. 12. kolovoza 2013. <http://www.artinamericamagazine.com/news-features/news/allan-sekula-1951-2013/>
Buchloh, Benjamin H.D. (1995). *Allan Sekula: Photography Between Discourse and Document*. U: *Fish Story: Allan Sekula*. Düsseldorf: Richter Verlag. str. 191.
Edwards, Steve. *Socialism and the Sea; Allan Sekula, 1951–2013*. *Radical Philosophy*. br. 182. studeni/prosinac 2013.
Roberts, Bill. *Allan Sekula's Fish Story and the Thawing of Postmodernism*. *Tate Papers*. br. 18. 23. listopada 2012.

Sekula zagovarao. Zalagao se za kritičku reprezentacijsku umjetnost koja je otvoreno usmjerena na društveni svijet i na mogućnost društvene transformacije.

Ako se umjetnost zaista nalazi u žarištu kulturalne amnezije, kao standardni nositelj ideologije *bestežinske ekonomije* (7), Priča o ribama postavlja pitanje može li vizualna umjetnost također biti idealna arena za suprotstavljanje ovoj represiji, gdje bi se kroz fotografski aktivizam razbila ideologija umjetnosti Prvog svijeta o simulakralnoj (*simulacral*) samodostatnosti. U nadilaženju ovog “kognitivnog sljepila”, suprotno prorocima “informatičkog doba”, Sekula inzistira na tome da je sporo kretanje kontejnerskog tereta pomorskim putevima uvjet opstanka globalnog kapitalizma. Unatoč fantazijama o dematerijaliziranoj ekonomiji koja se kreće zračnim i virtualnim prostorom, Sekula podsjeća na činjenicu da svjetska mreža razmjene dobara počiva na fizičkom, materijalnom radu pomoraca i lučkih radnika.

Allan Sekula; *Panorama. Mid-Atlantic, November 1993., from Fish Story 1989–95.*
Courtesy Christopher Grimes Gallery, Santa Monica © Allan Sekula

AKO U TURSKOJ SPREMATE ŠTRAJK, MORATE SE OGLUŠITI NA ZAKONE

RAZGOVOR S KIVANÇ ELIAÇIKOM

*RAZGOVOR VODILE
IVA MARČETIĆ I NIKOLINA RAJKOVIĆ,
ISTANBUL, SIJEČANJ 2014.

Kivanç Eliaçık je direktor Ureda za međunarodne odnose konfederacije progresivnih sindikata Turske - DISK

Možete li nam reći nešto o povijesti DISK-a? Kada je osnovan i koja je bila motivacija za njegovo osnivanje?

Prije osnivanja DISK-a Turska je bila zemlja koja je tražila svoju poziciju u kontekstu međunarodnog kapitalizma. Postala je i članica NATO-a. U ranim godinama republike nije bilo sindikata jer je država donosila zakone koji su zabranjivali sindikalnu aktivnost. Republika je osnovana 1923. godine, ali prvi ministar rada proglašen je 1946. godine. Tursko tržište rada i industrija bili su direktno vezani za imperijalističke interese. Turska radnička klasa stvorena je odozgo, mehaničkim principom, i bilo je jako teško formirati pokret odozdo. Prva konfederacija turskih sindikata, TÜRK-İŞ, osnovana je tek 1952. To je bio jedan korporativni sindikat kojeg je osnovala turska vlada. Tih godina formirao se radnički pokret i detektirali problemi, potrebe i zahtjevi, no TÜRK-İŞ na njih nije imao odgovora. U to vrijeme desila su se dva značajna štrajka, jedan u tvornici metala Kavel i drugi u tvornici stakla Paşabahçe, a TÜRK-İŞ nije želio podržati radnike, štoviše prijetili su im da će njihove sindikate izbaciti iz konfederacije ukoliko ne prestanu štrajkati.

Tko je organizirao štrajkove ako je TÜRK-İŞ bio jedina federacija sindikata?

Osnivanje sindikata služilo je kao alat za kontrolu radničkog pokreta. TÜRK-İŞ je osnovala turska vlada uz pomoć AFL-a (American Federation of Labour – Američka federacija rada). Budući da je vlada pokušala osnivanjem sindikata kontrolirati radnike štrajkovi u Kavelu i Paşabahçe predstavljaju prijelomnu točku u radničkom pokretu. Tijekom štrajka došlo je do široke rasprave o tome treba li se štrajk nastaviti ili ne i neki od sindikata odlučili su se za nastavak, koji je ujedno značio i izdvajanje iz TÜRK-İŞ-a. Tako je nastao DISK. U DISK-u je tada bilo šest sindikata. Najveći od njih su sindikati metala, proizvođača hrane, izdavaštva, gume i petrokemije. Osnivanje DISK-a potpomogao je i Ustav iz 1968. godine. On je bio poprilično liberalan. Te godine u Turskoj podudaraju se s političkom situacijom u Europi i nastankom novih lijevih pokreta, što radničkog što studentskog. Tako su vodstvo i aktivni članovi direktno imali koristi od liberalne klime. Većina članova DISK-a u vrijeme osnivanja dolazi iz redova Komunističke partije.

Je li to razlog zbog kojeg se DISK proglasio marksističkom

organizacijom?

DISK se nikada formalno nije proglasio marksističkom organizacijom. U osnivačkoj deklaraciji stoji da je DISK revolucionaran, što je u prevedenom značenju – progresivna organizacija. Među osnivačima DISK-a bilo je i laburista, štoviše uvijek smo imali članove različitih političkih pozadina, od radikalne ljevice, tj. komunista, preko socijaldemokrata do kemalista. Mi smo ogromna organizacija koja je sastavljena od članova različite političko-stranačke orijentacije.

Nakon vojnog puča 1980, djelovanje DISK-a zabranjeno je. Što je dovelo do toga, kakve su društvene i političke borbe vodili sindikati okupljeni u DISK-u i koje ste strategije i taktike koristili u borbi za radnička prava?

Izlazak iz TÜRK-İŞ i osnivanje DISK-a bilo je motivirano radničkim štrajkovima. Četiri velika sindikata izašla su iz TÜRK-İŞ-a i spojila se u dva nezavisna sindikata. DISK se po osnivanju prozvao nezavisnim, točnije nezavisnim od poslodavaca, političkih partija, vlade i države. Kada u Turskoj kažete “država” to je nešto drugačije od “vlada”. Država je nešto što je konvencija i povijest, a vlade se mijenjaju svakim izborima. Možete predsjedavati vladom i ministrima ali to ne znači da u praksi vladate državom. Mi danas imamo tri velike zajednice sindikata, jedna je TÜRK-İŞ, koja je državno orijentirana, druga je HALK-İŞ, lojalna vladi. DISK bi bio treća zajednica, zajednica nezavisnih sindikata. TÜRK-İŞ preferira lagane pregovore i polovične kolektivne ugovore uz dobre odnose s poslodavcima u javnom sektoru, dok DISK, s druge strane, predstavlja borbene sindikate koji organiziraju štrajkove kako bi se potpisali što bolji kolektivni ugovori u korist radnika.

Kada je osnovan, 1967. godine, DISK je brojio tek deset tisuća članova, što u turskim razmjerima nije mnogo, ali za deset godina članstvo je naraslo na otprilike šesto tisuća. Za ovo je prvenstveno zaslužno dobro pregovaranje oko kolektivnih ugovora, kao i povoljna politička klima tog vremena. Ljevica je bila u sponu i razne lijeve organizacije ohrabrivale su svoje članove da se učlane baš u DISK. Dakle Ustav iz 1968, internacionalna politička klima, kao i velike migracije sa sela u gradove u kojima su se ljudi sve više suočavali s društvenim nejednakostima urbanih sredina, doprinijeli su iznimno velikom

povećanju članstva.

Ovome su naročito pomogli studenti iz ruralnih područja koji su pridošli u gradove. Oni su bili vrlo načitani i politički osviješteni i svjedočili su nejednakostima u gradskom životu. Upoznali su se s marksizmom i pridružili radničkom pokretu. Oni su organizirali male gerilske grupe koje možemo usporediti s *Rotte Armee Fraktion*. Agitirali su po sveučilištima, školama, kvartovima i tvornicama i ohrabivali ljude da se pridruže DISK-u. Svi su oni bili manje ili više bliski s Komunističkom partijom, DEV-GENÇ-om (Revolucionarna mladež), *Devrimci İşçi Partisi* (Revolucionarna radnička partija).

Možemo reći da je tijekom 60-ih i 70-ih trajalo tursko proljeće. U to je vrijeme vodstvo DISK-a bilo usko povezano s Komunističkom partijom, a kasnih 60-ih i neki kemalistički sindikati pridružuju se DISK-u. U nekim zemljama socijaldemokrati se ne smatraju ljevičarima, ali u našim okolnostima mi ih smatramo lijevima. Isto tako, ako ovdje kažete socijalizam rekli ste isto što i komunizam – budući da je u javnom diskursu komunizam poprimio loše konotacije ovdje se ljudi nazivaju socijalistima ili revolucionarima. Vlada, u nastojanju da zaustavi rast DISK-ova članstva, tada predlaže da se izglasa zakon kojim će se zaustaviti djelovanje DISK-a, što bi značilo zakonsku zabranu svih nezavisnih sindikata. Stoga je DISK, 1970 – te objavio generalni štrajk u koji su se uključili i mnogi radnici članovi TÜRK-İŞ-a. Ovaj štrajk trajao je dva dana, 16. i 17. lipnja. Radnici su marširali, demonstrirali, hodali od Izmita do Istanbula. Ova dva dana od tada se zovu danima otpora. To je bio najveći pokret otpora do Gezija.

Nakon toga nije bilo generalnih štrajkova?

Ne u tolikoj mjeri. Morate razumjeti da su generalni štrajkovi u Turskoj zakonom zabranjeni. Desilo ih se još nekoliko, ali ništa onako opsežno kao oni 1970-te. Nakon tog štrajka vlada je bila primorana da otkáže slanje zakona o zabrani nezavisnih sindikata u proceduru. Pored zaustavljanja zakona DISK je ovim štrajkom pridobio još članstva. DISK također reagira na neka politička pitanja, a ne samo na pitanja nadnice. Političke akcije uvijek su povezane s industrijskim štrajkovima, neke političke odluke uvijek su okidač radničkog bunta, kao na primjer ustavne promjene, pitanje Kurda kao i ženska prava.

Koji su proizvodni sektori bili dio DISK-a i koliko je radnika bilo

▷ PICKETING

Vrsta radničke akcije kojoj je cilj javno etiketiranje poslodavca radi nanošenja ekonomske štete poduzeću.

Picketing se javlja u formi okupacije i blokade kada se nanosi direktna šteta poduzeću. Radnici često koriste ovu vrstu akcije kada su ograničeni drugim sredstvima za djelovanje. Uzrok tomu mogu biti prekursni oblici zaposlenja, malobrojnost radnika, rasne, rodne ili neke druge subordiniranosti. Stoga, radnici koji manje ograničeni u smislu djelovanja koriste picketing kako bi se solidarizirali s

onima koji imaju više ograničenja. U slučaju štrajka, radnici koriste picketing kako bi ispred mjesta održavanja štrajka ometali ulaz štrajkbreherima. Kod ovakve taktike otpora nije presudno da oni koji protestiraju pripadaju sindikatu. Picketing može biti samoorganizirana inicijativa. Kod nas se ne koristi ovakva taktika otpora, no poznati su slučajevi kad radnici ne dopuštaju stečajnom upravitelju ili unajmljenim zaštitarima da pređu granicu protesta i uđu u tvornicu.

učlanjeno u sindikate DİSK-a prije vojnog puča 1980-te godine?

Metalna industrija, uslužni sektor, tekstil, petrokemija, transport, trgovina i bankarstvo. Zgrada u kojoj se danas nalazi DİSK pripada sindikatu radnika u bankarskom sektoru. Nekad smo bili jak sindikat, no danas to baš više nije tako. Najveći poslodavac još je uvijek država, što znači da TÜRK-İŞ kao državni sindikat ima monopol u ovom sektoru.

Zakon o sindikatima u Turskoj štiti monopol TÜRK-İŞ-a u organiziranju radnika iz javnog sektora. Nije zabranjeno ali je skoro nemoguće da DİSK organizira zaposlenike javnog sektora pa preferiramo regrutirati iz privatnog. Danas su to uglavnom manualni radnici iz stranih kompanija. U javnom sektoru TÜRK-İŞ posreduje kao nekakva anti-sindikalna struja i učinit će sve da spriječe stvarno radničko organiziranje, kako davanjem otkaza tako i ubojstvima, otmicom djece i slično. Krajnje sam ozbiljan kad ovo kažem, ovo sranje se doista događa i zato preferiramo regrutirati ljude iz multinacionalnih kompanija. Mi regrutiramo radnike iz njemačkih kompanija koje rade ovdje u Turskoj i ako imamo problem s njemačkim poslodavcima kao članovi internacionalnog sindikalnog pokreta (ITUC) mi ih napadamo u Berlinu, ukoliko se radi o Nizozemcima napad kreće od Amsterdama. Ove kompanije daleko su od sindikalnih simpatizera, iako su još uvijek bolje od turskih kompanija.

Kako je izgledala turska sindikalna scena neposredno nakon vojnog puča 1980-te?

Cjelokupno vodstvo DİSK-a bilo je uhapšeno. Dobili su po šest godina zatvora a djelovanje DİSK-a zabranjeno je na dvanaest godina. Dobro smo prošli budući da su tužitelji zahtijevali petsto godina zatvora. Ovdje taj puč zovemo Dvanaesti rujan jer je to dan kad je vojska preuzela vlast. Još jedan značajan datum povezan s pučem je 24. siječanj 1979. godine. To je dan kad je izglasan paket ekonomskih reformi koji su vodile u privatizaciju. Dakle ekonomske promjene započete u siječnju modificirale su našu ekonomiju u skladu s potrebama i naredbama MMF-a. Ove ekonomske mjere još su ranije implementirane, no u nešto manjoj mjeri. U cilju opsežne implementacije ovako skrojenog ekonomskog paketa morali su biti eliminirani i sindikati i ljevica.

Koje su sve reforme bile predložene u tom MMF-ovom paketu?

To su bile promjene u klasičnom MMF-ovom stilu. Daju ti neke pare i naredbe na koji ćeš ih način vraćati. Jedan od uvjeta bila je privatizacija javnih kompanija. Predložili su da se privatiziraju glavne strateške kompanije kao luke, energetski sektor i naftne kompanije. Kada se to isto predlagalo u Francuskoj njihova se vlada oštro usprotivila privatizaciji strateških sektora s obzirom da bi privatiziranje, primjerice luka, značilo i značajan gubitak suverenosti i kontrole. U Turskoj su, s druge strane, donijeli zakone o zabrani štrajka, predali još više ovlasti vojsci i zacementirali minimalnu nadnicu. Kreirali su nove oblike zapošljavanja, prvenstveno ugovore na kratke periode i podugovaranje. Šezdesetih i sedamdesetih imali smo pristojnu razinu zaposlenosti i sigurnost radnog mjesta, no od vojnog puča 1980, i s novim oblicima zapošljavanja, ova je sigurnost nestala. Zakon koji su htjeli donijeti 1970. i koji je spriječen generalnim štrajkom donesen je ponovno 1980. Taj je zakon neznatno promijenjen tek nedavno. Po tom izmijenjenom zakonu možete pristupiti sindikatu tako da odete kod javnog bilježnika, ispunite formular i platite bilježniku trideset eura.

S druge strane, ukoliko se želite učlaniti u političku partiju ili u nevladinu organizaciju ne morate prolaziti kroz taj proces. To važi samo za radnike koji žele postati članovi sindikata. Budući da bilježnici rade samo tijekom redovnog radnog vremena radnik mora otići s posla, tako da zamislite situaciju u kojoj neko mora reći svom šefu ili menadžeru – mogu li otići s posla kako bi postao član sindikata?! Ukoliko se pak želite iščlaniti iz sindikata morate ponovno kod javnog bilježnika i platiti još više. Znači zašto? Kako bi spriječili radnike da promjene sindikat. Dakle gdje su onih 600.000 članova DİSK-a iz 1980-e? Oni nisu nestali, nisu valjda svi otišli u Sovjetski savez? Morali su se pridružiti drugim sindikatima u vremenu u kojem je DİSK bio zabranjen.

Kad je DİSK ponovno uspostavljen bivši članovi mogli su se iznova priključiti, no da bi to učinili morali su skupo platiti prebacivanje iz jednog sindikata u drugi. Što se tiče samih članarina, one variraju od sindikata do sindikata. Na primjer, ja radim za svoj sindikat jedan dan u mjesecu. Neki sindikati računaju svoju članarinu u odnosu na minimalnu nadnicu. U DİSK-u se članarina računa u odnosu na neto plaću pojedinog radnika. No vratimo se priči o učlanjenju. Recimo da odete kod bilježnika i postanete član sindikata. Priča se ne završava tu. Ukoliko želite sudjelovati

u kolektivnom ugovoru vaš sindikat mora organizirati polovicu zaposlenih u vašoj firmi. Ako to ne uspijete nemate pravo pregovarati o kolektivnom ugovoru. Ovo je prag za pojedinačne firme. U pogledu cijelog sektora prag je još nevjerovatniji – deset posto svih radnika na nacionalnom nivou mora biti upisano u isti sindikat kako bi se moglo ući u pregovaranje o kolektivnom ugovoru. To znači da ukoliko želite potpisati kolektivni ugovor u jednoj tekstilnoj radionici sindikat tekstila mora organizirati najmanje deset posto od svih tekstilnih radnika u državi. Tako da u nekim sektorima to znači potpuno ludilo. Zamislite kako je teško organizirati deset posto radnika u trgovini na nacionalnom nivou!

Je li moguće potpisati kolektivni ugovor koji bi pokrio cijeli sektor, a ne samo neke njegove dijelove?

Ne, to nije moguće, no mi to zahtijevamo. Ako je uopće moguće potpisati kolektivni ugovor moguće je na razini jedne firme. Jedinu izuzetak je metalna industrija. Tu se ne radi o nacionalnom ugovoru nego o ugovoru između poslodavaca i sindikata. Dakle ne možete potpisati kolektivni ugovor na nacionalnoj razini. To je dosta veliko sranje.

Je li metalna industrija većinski dio javnog ili privatnog sektora?

Uglavnom javnog. Naš sindikat metalaca potpisuje ugovor

s organizacijama poslodavaca u metalnoj industriji, a taj ugovor pokriva one tvornice koje su unutar ove organizacije poslodavaca. Neki od poslodavaca nezavisni su o ovoj organizaciji i stoga se taj ugovor ne može primijeniti na radne odnose u njihovim tvornicama. U tom slučaju moramo imati pokrivenost od 50 posto u tim tvornicama i 10 posto na nacionalnom nivou. Tada možemo od Ministarstva rada tražiti dozvolu za pristup pregovorima o kolektivnom ugovoru i kad dobijemo tu dozvolu možemo otvoriti proces pregovaranja.

To znači da kada u jednoj tvornici naš sindikat ima 600 članova, a tvornica 1200 zaposlenika, poslodavci se na različite načine dovijaju da obustave dobivanje dozvole za pregovaranje. Najčešće to znači zapošljavanje još radnika. Ili izdvajanje djelatnosti u različite firme. Na primjer, ukoliko vi radite kao novinarka u nekoj velikoj medijskoj kući ta kuća, kako bi izbjegla sindikalno organiziranje, dvoje zaposlenika koji rade za istim

stolom zapošljava u dvije nominalno odvojene firme. Poslodavci dakle koriste ovakve trikove kako bi izbjegli organiziranje radnika. To bi bili miroljubivi načini. Oni drugi podrazumijevaju otpuštanja i/ili razdvajanje radnika. Oko 90 posto naših regrutacijskih taktika podrazumijeva neke drugačije metode, poput *picketing*-a.

Znači, kad mi regrutiramo radnike a poslodavac ih otpusti onda kreće kampanja za ponovno zapošljavanje. Tužimo ih i ukoliko dobijemo parnicu počnemo s pregovorima. Takvi procesi znaju potrajati dosta dugo, poneki i do dvije, tri godine. Svašta se može dogoditi u periodu dok mi čekamo razrješenje sudske parnice. Netko može u tom vremenu umrijeti, promijeniti profesiju, migrirati u drugi grad, firma se može preseliti u Kinu. Sve su to stvari koje su nam se znale dogoditi. Opisat ću vam jedan primjer. Radnici su otišli kod javnog bilježnika u petak kako bi se pridružili sindikatu. U ponedjeljak, nakon vikenda, kad su se vratili u tvornicu tvornica je bila zatvorena. Sreli su neke računovođe iz administracije koji su pripremali lažne dokumente koji bi im omogućili da podnesu zahtjev za bankrot. Okupirali su tvornicu i računovodstvene ureds s obzirom da su se u njima odvijale nezakonite radnje. Pozvali smo policiju da zaustave proizvodnju lažnih dokumenata, ali njih nije bilo briga. No kad smo okupirali tvornicu ubrzo su stigle specijalne postrojbe za suzbijanje protesta.

O kojoj je firmi riječ?

Jednoj tvornici metala. Nakon okupacije podnijeli smo tužbu na sudu i prikazali ove lažne dokumente i nezakonita otpuštanja. Trebalo nam je dvije godine parničenja. Ovi mladi radnici s početka priče u međuvremenu su izgubili kosu, posijedili... Ovakva su otpuštanja cjelokupnog kolektiva isto jedna od metoda poslodavaca.

Imate li pravo na štrajk ukoliko niste član sindikata?

Ne. No nemate pravo štrajkati ni kad jeste član sindikata. Dakle štrajk je u većini slučajeva zabranjen zakonom. Štrajkati je moguće jedino nakon pregovora o kolektivnom ugovoru. No ne u potpunosti. Zvanično je moguće, ali u praksi to baš nije tako. Dat ću vam primjer slučaja s turskom aviokompanijom, Turkish Airlines. Radnici su ušli u štrajk. Postupalo se po pravilima i svi su zaposlenici ušli u štrajk nakon neuspjelih kolektivnih pregovora. Stali smo u picket line prve noći stupanja u štrajk.

Postrojili smo se ispred aerodroma Atatürk. Ubrzo je došla specijalna policija i rekli su nam da ne možemo protestirati na tom mjestu budući da to nije naše mjesto zaposlenja, već da možemo otići pred upravu Turkish Airlines-a koja se nalazi usred ničega, praktički u šumi. Naravno, upotrijebili su silu da nas maknu s aerodroma. Umjesto radnika i radnica koji su bili u štrajku kompanija je unajmila pripravnike i podugovarače kako bi nastavila neometano s radom. Ovo je nezakonito čak i prema turskim zakonima, ali za dokazivanje nezakonitosti potrebno je na sudu provesti dvije do tri godine. Dvije moje rođakinje bile su zaposlenice Turkish Airlines-a tako da znam i njihove osobne priče. Jedna se psihički razboljela. Neprestano je dobivala pozive od kompanije da će ukoliko nastavi s borbom biti otpuštena, a ukoliko prestane očekuje je unapređenje. Na kraju joj je muž rekao – tko šiša sindikate, tko šiša tvoje kolege, ti se raspadaš, moraš se vratiti na posao. Njeno psihičko stanje danas je još gore. Nije lako ostati priseban nakon što izdaš svoje kolege Ući u štrajk jako je mukotrpna i teška stvar. Svaka vrsta solidarnog, političkog, generalnog ili štrajka upozorenja zabranjena je. No ako svi počine zločin onda se to više ne može smatrati zločinom. Primjerice radnici u javnom sektoru, poput radnika u prosvjeti, nemaju pravo štrajkanja, no oni svejedno organiziraju štrajkove. Ako svi prosvjetni radnici odbiju raditi onda ih ne mogu sve otpustiti i zatvoriti škole. Štrajk je najvažnija sindikalna akcija i jedini alat u sindikalnoj borbi. Svatko može organizirati demonstracije, konferencije za štampu i slične akcije ali jedino radnici mogu organizirati štrajk. Ako u Turskoj spremate štrajk morate se oglušiti na zakone i kad stupate u štrajk to radite s ciljem promjene takvih zakona, kao što smo mi to učinili 1970-te.

Možete li nam reći koji su bili zahtjevi radnika i radnica Turkish Airlines-a koji su ušli u štrajk?

Prvi zahtjev bio je ponovno zapošljavanje tristo zaposlenika koji su otpušteni jer su organizirali akciju protiv zabrane štrajka. Dakle to je bio štrajk u obranu štrajka. Drugi zahtjev ticao se radnih sati. Kabinsko osoblje zahtijevalo je manje radnih sati.

Jesu li se neki od zahtjeva odnosili i na uvjete pod kojima rade radnici koji su zaposleni preko podugovarača?

Takvi zahtjevi nisu uključeni u kolektivni ugovor, no

podugovaranje je jedna sasvim druga priča. U javnom je sektoru cijelo pomoćno osoblje tako zaposleno, pa je Turkish Airlineszapravo tek manji dio priče. Radnici koji su u outsourcing-uzarađuju manje i rade u lošijim uvjetima. Posvuda. Primjerice u pošti imamo zaposlenike javnog sektora i one koje zapošljavaju podugovarači. Ti radnici za isto radno mjesto dobiju tri puta manju plaću od njihovih kolega zaposlenih preko pošte. Imaju manju zaštitu i puno gore uvjete zdravstvenog osiguranja i socijalne zaštite od njihovih kolega na istim radnim mjestima.

Koliki je postotak sindikalno organiziranih radnika u današnjoj Turskoj i u kakvom su odnosu te brojke s onima prije vojnog puča?

Vrlo mali postotak. U Turskoj ima dvadeset milijuna radnika i radnica, a samo njih 8 posto uživa prava iz kolektivnog ugovora. Nešto je drugačiji postotak kad se radi o javnom sektoru, ali i taj se broj kreće oko 10 posto. No i u tim brojkama dolazi do određene diskrepancije. Na primjer statistike kažu da sindikat zdravstvenih radnika ima tisuću članova, što je 0,4 posto od ukupnog broja radnika u zdravstvu, no mi kao nezavisni sindikat okupljamo deset tisuća radnika zaposlenih u zdravstvenim institucijama. Zašto variraju te brojke? Zato što statistike radi Ministarstvo zdravstva, a oni u zdravstvene radnike ubrajaju samo doktore i medicinske sestre, bez administracije i pomoćnog osoblja.

Dakle ukoliko ste u sindikatu proizvođača hrane, po pravilu i statistikama, ne možete organizirati radnike koji rade u tvornicama koje samo pakiraju prehrambene proizvode. Jedna od osnovnih anti-sindikalnih taktika poslodavaca podjela je po sektorima. Na primjer ako organizirate čistačice u bolnici kao dio sindikata zdravstva po zakonu ste organizirali radnike javnih djelatnosti i sudac može reći – vi ste u sektoru javnih djelatnosti i ne možete biti dio sindikata zdravstva. Nakon par godina regrutiramo iste te radnice u sindikat javnog sektora i onda se pojavi poslodavac i kaže – ovo je bolnica, ne možemo potpisati ugovor sa sindikatom javnog sektora.

Sve se ovo naravno odvija u istoj sudnici, s istim sucima.

Sudac koji je prethodno odredio da čistačice ne mogu biti dio zdravstvenog sektora ode na bolovanje na jedan dan, zamjeni ga drugi i kaže – o, pa ovo je bolničko osoblje, treba vam sindikat

zdravstva da biste potpisali kolektivni ugovor. Mi zastupamo stav da je zdravstvo timski servis, od doktora do kuhara. Biti kuhar u restoranu potpuno je drugačije nego biti kuhar u bolnici, kao što i biti čistač u bolnici nije isto kao biti čistač negdje drugdje, s obzirom da se radi o veoma specifičnim načinima i uvjetima rada. Stoga, po prirodi stvari, svi zaposlenici bolnice moraju biti u istoj borbi. Dakle na taj se način stvaraju nedosljednosti u statistici, tako jednim potezom iz ukupnog broja sindikalno organiziranih radnika u zdravstvenom sektoru može nestati njih 10.000 iz pomoćnog osoblja.

U travnju 2013. DİSK je organizirao generalnu skupštinu na kojoj se biralo novo vodstvo. Po prvi put u povijesti DİSK-a žena je izabrana u upravni odbor. Koliko je žena sindikalno organizirano i kakav je stav vašeg sindikata prema niskoj zastupljenosti žena u upravnim strukturama sindikata?

To je povijesni problem. U našem sindikatu nikada nismo imali ženu predsjednicu, jedino smo imali žene u nekim odborima i gotovo nikad nismo imali ženu u upravnom odboru naših sindikata koji su dio saveza. Moje starije kolege reći će vam da za to postoje ekonomski razlozi i kulturni obrasci. Istina, u sektorima koje mi većinski zastupamo većinu čine muški radnici budući da uglavnom regrutiramo manualne radnike iz proizvodnje, dok u školama, bolnicama, upravi uglavnom rade žene. Ja bih se samo djelomično složio s njima. Većina radnika u proizvodnji jesu muškarci, ali što je s sektorima poput turizma ili socijalne skrbi? Primjerice u sindikatu kojem ja pripadam više od polovice članstva čine žene. Stoga bi u tom sindikatu trebao postojati upravni odbor s natpolovičnom većinom žena. No koliko ih zaista ima u upravnom odboru? Nijedna. Stoga to nije pitanje ekonomije već patrijarhata. Metode koje koristimo, diskurs na sastancima, kao i vrijeme organiziranja sastanaka veoma su patrijarhalni. Takvim organiziranjem naprosto ne dopuštamo ženama da budu skupa s nama. Mi organiziramo sastanke koji traju do 22 sata. Sinoć smo imali sastanak do 22:30 i žene su morale izostati jer moraju ići kućama kuhati, čistiti i brinuti se za djecu. Dakle radi se o patrijarhatu za kojeg nema izgovora. Mi moramo reformirati strukturu našeg sindikata kao i promijeniti metode tako da odgovaraju ženskom članstvu, no isto tako uvesti i pozitivnu diskriminaciju najmanje na 50 posto.

Referirate li se igdje u svom programu na neplaćeni ženski rad u kući?

Ne.

Zahtijevaju li žene članice sindikata kojem vi pripadate neke

programe koji bi ih rasteretili teškog neplaćenog rada?

Nikad nisam čuo da to zahtijevaju. Točnije, nikad nisam čuo ženu da govori na našem sastanku.

Što činite kako biste ih ohrabрили da govore?

Iskreno, ne činimo ništa. U DİSK-u ne radimo ništa po tom pitanju. U sindikatu studenata kojeg sam bio član kao student uveli smo na jednoj generalnoj skupštini kvotu od 50 posto za pozitivnu diskriminaciju. Nakon dvije skupštine više nismo morali imati kvotu budući je postalo normalno da se glasa za žene i žene su imale polovicu svojih delegata. Na žalost, u DİSK-u još uvijek nemamo ništa slično.

Smatrate li da su kvote neophodan predkorak u namjeri da se nešto doista promjeni?

Vjerujem da jesu.

Što bi bio sljedeći korak nakon uvođenja kvota? Smatrate li da su kvote način na koji se mogu otvoriti nešto kompliciranija pitanja o položaju žena na tržištu rada, jednakih plaća kao i pitanja neplaćenog kućanskog rada?

Priznajem, kvote nisu dovoljne, no da bi uopće započeli smisleni razgovor o tim stvarima moramo nekako dovesti žene za pregovarački stol.

No kako dotad da žene žongliraju rad u kući, obaveze u sindikatu i posao?

Po mom osobnom mišljenju, dakle ne prema zvaničnim stavovima sindikata, postoji antagonizam između žena i muškaraca koji moramo usporediti s odnosom poslodavca i radnika. Kroz povijest poslodavci, vlade i države nisu dozvoljavali radnicima da se njihov glas čuje. Ponekad su naš glas nazivali terorizmom, ponekad smo palili tvornice, blokirali autoputeve... Kako imamo sukob između radnika i kapitalista tako ga imamo između muškaraca i žena. Zbog toga žene moraju učiniti isto ono

što je radnički pokret u cijelosti radio protiv kapitalista. Mi želimo da one sjede s nama u istoj prostoriji, da se bore i mijenjaju stvari. Dakle kako bi mogli raspravljati o neplaćenom kućanskom radu za početak nam trebaju žene u istoj prostoriji s nama. Engels nije bio radnik ali je imao neku ideju o onome što radnicima treba jer se povezao s njima. Da nije ostvario te veze njegov bi rad bio tek intelektualna vježba. Kako bismo razumjeli probleme radništva potrebno je imati radnički pokret. Kako bi razumjeli probleme žena moramo imati ženski pokret. Ja sam čitao teorijske knjige, ja mogu razumjeti nešto o problemima s kojima se one suočavaju – moja majka možda nije pročitala te iste knjige no ona ima poostvarenu ideju i iskustvo koje ne traži teoriju da detektira problem. Stoga mi trebamo moju majku u prostoriji u kojoj pregovaramo. Moj stariji kolega kaže da imamo žena u socijalističkim sindikatima. To je vrlo dobro što se sindikata tiče no trebaju nam muškarci socijaliste i žene feministkinje.

Kad smo već ušli u pitanja o reprodukciji, ima li vaš sindikat zahtjeve u pogledu izgradnje socijalnog stanovanja i dotičete li se ikad odnosa nadnice i rente u svojim programima?

Ha-ha-ha, da. Na papiru. Što se tiče pitanja o socijalnom

stanovanju na papiru kao i u ustavu mi poznajemo pravo na stan, no u praksi – ne baš. Pravo na stan relativno je nov pokret u Turskoj. Nakon Gezija ovo je pitanje dobilo na značaju. Prošli smo tjedan imali prosvjede u istanbulskom kvartu Kadıköy. To su bili prosvjedi s predznakom prava na stan.

Protesti protiv igradnje u parku Gezi u centru Istanbula uspjeli su mobilizirati široki spektar društvenih grupacija oko pitanja urbane transformacije i socijalne isključenosti kao rezultata ovih transformacija. Koja je bila uloga DİSK-a u ovim protestima? Kako se DİSK odnosi prema sveprisutnim urbanim transformacijama i komodifikacijama javnog prostora?

Bili smo na ulicama mjesec dana i pokušali smo organizirati generalni štrajk, no nismo uspjeli. Pojavila se dezinformacija u stranim medijima da su DİSK i KESK uspjeli organizirati generalni štrajk u kojem je sudjelovalo šesto tisuća radnika. Ja sam u jednoj izjavi za medije napisao da bi bilo dobro da DİSK, KESK, Komora doktora i TMMOB (Komora arhitekata, inženjera i urbanista) povedu svojih osamsto tisuća članova u štrajk. Govorio sam u

► URBANA OBNOVA

Urbana obnova (eng. urban renewal) veoma je ambivalentan pojam u razvoju gradova. Značenje i način implementacije ovise političkim i ekonomskim odnosima neke sredine ili vremena. U kontekstu unaprijeđenja infrastrukture u primjerice industrijskim naseljima Engleske, obnova je odigrala ključnu ulogu u poboljšanju života i zdravlja onih koji u takvim sredinama žive, no ovakva taktika preuređenja prolazi kroz različita politička i praktična značenja da bi u vrijeme neoliberalnog urbanizma postala neizostavni alat planiranja koji se zakonski definira kao obnova i revitalizacija fizičkog prostora, a u praksi pojavljuje kao doslovno “čišćenje” grada od siromašnih slojeva koji nastanjuju potencijalno “atraktivno” zemljište grada. Obnova se provodi s ciljem porasta cijene nekretnina i otvaranja novog prostora za investicije, a česta je strategija bivših industrijskih, poglavito lučkih gradova čije uprave pokušavaju namamiti investitore planovima “razvoja” koji se nerjetko nazivaju waterfront. i podrazumjevaju izgradnju elitnih stambenih enklava, komercijalnih središta i šetnica na mjestu ugašenih lučkih kapaciteta. Začetke ovih taktika možemo pronaći u SAD-u još sedamdesetih godina prošlog stoljeća dok kod nas ovakav razvoj postaje aktualan u političkom diskursu posljednjih

desetak godina. Tako u gradovima poput Rijeke možemo često čuti za plan Rijeke Waterfront u sklopu projekta Rijeka Gateway ili pak u Beogradu, Belgrade waterfront ili Beograd na vodi. U Zakonu o prostornom uređenju RH iz 2013. urbana obnova preimenovana je u urbanu preobrazbu, a zakon ju definira kao “skup planskih mjera i uvjeta kojima se bitno mijenjaju obilježja izgrađenog dijela građevinskog područja promjenom urbane mreže javnih površina, namjene i oblikovanja građevina, i/ili rasporeda, oblika i veličine građevnih čestica”. Pod egidom urbane obnove nerjetko se izvlašćuje postojeće stanovništvo i u potpunosti mijenja socijalna i klasna struktura nekog gradskog područja. Ovakve promjene izazvale su buran otpor diljem svijeta, a jedan od najpoznatijih i najustrajnijih desio se u Istanbulu potaknut planovima turske vlade da privatizira Gezi park u središtu grada i tamo izgradi shopping centar. Neposredno prije nemira u Geziju, u kvartu Tarlabashi u blizini parka, izmješteno je cjelokupno stanovništvo koje se nalazilo u perimetru urbane obnove tog kvarta. Najpoznatiji slučaj otpora urbanoj obnovi u nas, ili po riječima gradonačelnika Zagreba – otpor “čišćenju donjogradskih štakornjaka” desio se u vrijeme planova i izgradnje komercijalno stambenog kompleksa “Cvjetni”.

budućem vremenu kao mogućnosti. Mediji su to prenijeli kao gotovu informaciju. Štrajkali smo jedan dan ali nije bilo mnogo uspjeha.

Navodno je AKP (Stranka pravde i razvoja) veoma uspješan u organiziranju i politiziranju urbanih kvartova. Imate li vi ikakvu strategiju u regrutiranju ljudi na mjestu gdje stanuju, a ne samo na mjestu gdje rade?

Zapravo nemamo. To je jedna od osnovnih stvari koje bi sindikati trebali raditi, ali ne rade. Mi smo zapeli u firmama i kolektivnim ugovorima. Jedna od stvari koje sam naučio u parku Gezi i tijekom otpora po kvartovima, stvar koju nije teško shvatiti no tek nakon ovih protesta sam je uvidio, jest da radnici provode tek neko vrijeme u tvornici, osam do dvanaest sati dnevno, ali nakon toga se vraćaju u svoja susjedstva. Raditi kampanje i agitirati, susretati se s kvartovskim organizacijama jedan je od bitnih načina kako doći do radnika i organizirati ih. Glasnogovornik jedne od kvartovskih organizacija u kvartu Gülsuyu, organizacije koja je nastala kao otpor gentrifikaciji i nasilju, član je našeg sindikata. On je poveo kvartovski otpor u vrijeme Gezija i mi kao sindikat moramo se povezati sa sličnim pokretima, s obzirom da imamo iskustva u organiziranju i političkim akcijama.

Isto tako, tijekom prosvjeda za Gezi mnogi su radnici učestvovali u podizanju barikada. To su bili obični momci, članovi sindikata metalaca. Dok su oni bili na ulicama njihov predsjednik sindikata sjedio je u svom uredu i pisao izjavu za medije. Gezi bi trebao biti samokritika i lekcija za sve nas sindikaliste jer nismo bili uspješni u onome što smo tada trebali postići. Neki ljudi govore da je to bio srednjoklasni bunt. To je laž. To je CNN-ova propaganda. To nije bio radnički pokret ali radnička je klasa prisutna u velikom broju. Uostalom, što uopće znači srednja klasa? To uopće nema veze s visinom vaše plaće niti s vašim životnim stilom. Podjela nastaje po principu da ako radiš u proizvodnji onda si radnička klasa, a ako radiš u nekom drugom sektoru onda si srednja klasa. Možeš biti inženjer koji pristojno zarađuje, no ukoliko ne posjeduješ tvornicu moraš raditi da bi preživio. Moja majka je učiteljica i ona misli da nije radnica, no jeste. Većina demonstirana za park Gezi radnici su i mladi ljudi koji dolaze iz radničkih familija. Klasa je nešto što je vezano za proizvodne odnose, za ekonomiju, a ne za životni stil ili trenutačnu visinu

plaće. Uzmite za primjer sedam mladih ljudi koji su poginuli u demonstracijama, svi su oni bili iz radničke klase.

Po jednom ispitivanju javnog mijenja koje je provela jedna poznata kompanija, istraživanju provedenom samo u uskom krugu parka Gezi, demonstranti su bili dobro istrenirani ljudi sa sveučilišnom diplomom koji dobro zarađuju i većinom su *freelanceri*, uglavnom grafički dizajneri i slično. No uski krug parka Gezi samo je dio pokreta, ne pokret kao takav.

Ispričat ću vam svoje iskustvo iz tih protesta. Bio sam u parku jedne večeri kad je u šator grupacije koja je bila dosta glasna i poznata tijekom demonstracija ušao mladić sa šljemom na glavi i rekao im da ljudi trebaju pomoć na barikadama jer su specijalne policijske postrojbe napravile smjenu i pripremaju se za napad, a ljudi na barikadama već su jako iscrpljeni i pospani. Tip iz šatora rekao mu je – mi smo protiv nasilja. Dakle te neke šminkerske

grupe koncentrirane u oslobođenom parku nisu shvaćale u tom trenutku da oni mogu imati luksuz protivljenja nasilju budući da tamo neki ljudi čuvaju barikade.

No drugo interesantno istraživanje napravili su policajci u postajama dok su tamo držali ljude. Ne mogu to u potpunosti razumjeti, budući da je to ilegalno raditi sa zatvorenicima, no oni su napravili ispitivanje, i idioti kakvi jesu, objavili su rezultate. Rekli su da 74 posto uhapšenih dolazi iz siromašnih radničkih obitelji i nikako nisu grafički dizajneri. Pro-američki mediji vole izvrtati podatke. Ista stvar bila je s trgov Tahrir. Objavljivali su kako je to pokret sitne buržoazije koja prosvjeduje radi svog životnog stila. No razmislite, tko gradi barikade tijekom protesta? Pa građevinski radnici! Doktori i studenti možda bacaju kamenje na policiju, ali barikade grade one koji u tome imaju praksu.

Bivši pogon tvornice nalazi se neposredno uz perimetar obuhvaćen studijom "Integrirani grad" koji je od arhitekta Nenada Fabijanića naručio gradonačelnik Milan Bandić, a po kojem bi dio četvrti Sjeverna Trešnjevka između pruge i Doma Sportova trebao biti predmet urbane preobrazbe. Ova studija obuhvaća i bivšu tekstilnu tvornicu Kamensko.

VUKOVI U VUČJEM KRZNU. HEGEMONIJA TURSKOG NEOFAŠIZMA

EMRE ARSLAN

* PREVEO ZORAN VESELINOVIĆ

Emre Arslan je znanstveni suradnik na odsjeku za sociologiju Sveučilišta u Siegenu.

Članovi Sivih vukova odbacuju oznaku da su fašisti i sami sebe vide kao turske nacionaliste. U međuvremenu, politički protivnici smatraju poziciju njihove stranke MHP-a kao normalne sastavnice političkog spektra. Ovo *de facto* znači podcjenjivanje fašističke ideologije koja se kod Sivih vukova također sastoji od antisemitizma, nacionalizma, principa vođe i ideala muškosti.

Najvažniji su ideološki elementi turskih fašista, koji se nazivaju *Ülkücü* ⁽¹⁾ ili Sivi vukovi (*Bozkurtçular*), imperijalne fantazije u formi turanizma ⁽²⁾ i turkizma, rasizma i antisemitizma. Njihova se stranka MHP (Stranka nacionalističkog pokreta) od 90-ih godina nastoji pak predstaviti u demokratskom svjetlu. Predsjednik stranke Alparslan Türkeş, kojeg Sivi vukovi štiju kao Vođu (*Başbuğ*) , pokušao je još prije svoje smrti 1997. modernizirati imidž stranke i profilirati je u skladu s liberalnom i prividno demokratskom linijom. Türkeş i Devlet Bahçeli, sadašnji predsjednik stranke, prikazivali su se, tj. prikazuju se, državničkim i ozbiljnim. Zbog toga su mnogi liberalni komentatori/ice hvalili samu stranku.

Ako se ova nova orijentacija definira kao neofašistička, onda se mogu utvrditi pojedine značajne promjene: kult vođe ne njeguje se toliko jako kao 60-ih i 70-ih godina, a gospodarski se program sad bazira na neoliberalnoj ideologiji. Međutim, temeljne su ideje ultranacionalizma, posebno agresivna politika prema manjinama i predodžba Turske kao “vladarske nacije”, i dalje prisutne. U pogledu antisemitizma i ideala muškosti, dvama važnim ideološkim stupovima fašizma, može se čak govoriti u smislu intenzifikacije. Upotreba je antisemitskih i muškošovinističkih izjava i parola u “demokratskoj” fazi turskog fašizma čak ojačala.

ANTISEMITIZAM U ČISTOJ FORMI

Navodnu sadašnju podređenost Turaka/inja, npr. u Njemačkoj ili na sceni globalne politike, *Sivi vukovi* dovode u vezu s navodnom “zavjerom Židova”, konvertiranjem mnogih Turaka/inja na druge religije i s “nedostatnom autentičnošću”. Sivi vukovi posjeduju predodžbu o unutarnjem neprijatelju koji svojim “nečistim podrijetlom” želi uništiti “autentične i istinske

Turke”. Mnogi članovi pokreta *Ülkücü* dijele s tim povezani antisemitski svjetonazor koji je naširoko rasprostranjen i među ultranacionalistima drugih zemalja.

Predodžba “zavjere Židova” često funkcionira kao pseudo--objašnjenje za krizne procese kako u Turskoj tako i u svijetu, na taj način također funkcionira i u izjavama članova pokreta *Ülkücü* koje sam intervjuirao: “Novi je svjetski poredak plan alijanse Anglosasa i Židova.”, ili: “Židovi vladaju Turskom. Ako ih brojite, onda ih ima samo tri milijuna. Ako biste na Izrael bacili atomsku bombu onda na ovom svijetu ne bi više postojalo Židova. (...) Zašto je Hitler bio lud? Vidio je da Kaufland pripada Židovima, Kaufhalle i DM pripadaju Židovima, Ford također.” ⁽³⁾

Oni si, kroz identifikaciju s turskom nacijom, u svome mitskom načinu mišljenja zamišljaju demonske neprijatelje poput stranaca/inja, komunista/inja, Židova/ki i konvertita. U ovoj crno-bijeloj dihotomiji nema mjesta za kritičku distancu naspram vlastite pozicije. Njihovo je polazište fobija od demoniziranog neprijatelja. Privrženici pokreta koji se suprotstavljaju fobijama, prema tome, povlače jasne granice između onoga unutra i onoga vani. *Unutra* se vidi kao ono čisto i nevino, dok se ono *vani* vidi kao prljavo i opasno. Društveni problemi, unutar ove perspektive, ne nastaju kroz nejednakosti unutar društva nego kroz izvanjsku intervenciju.

Nevidljivo prepređeni karakter neprijatelja, kako to tvrde teorije zavjere, stvara paranoidnu predodžbu. U *Ülkücü*-svjetonazoru potraga za autentičnošću unutar turstva ⁽⁴⁾ služi ujedno za raskrinkavanje nečistog i opasnog unutarnjeg neprijatelja. Kulturno ili obiteljsko *miješanje* s drugim etničkim grupama ovoj predodžbi predstavlja prekršaj protiv čistoće.

NAUČENI IDEALI MUŠKOSTI

Politika je u MHP-u namijenjena prvenstveno muškarcima. Poznata izborna parola MHP-a prikladno sažima ovaj mentalitet: “Daj svoj glas za muškarca, a ne za pičku.” (*Ürkeğe değil, erkeğe oy ver*) MHP ovom parolom u prvoj liniji hoće kritizirati navodno mekanu politiku vlasti u pogledu kurdskog pitanja. Prevladavajuća nejednakost između žena i muškaraca u društvu

za *Ülkücü* znači “jasnoću” kojoj nisu potrebna daljnja objašnjenja. *Ülkücü*-omladina ne propituje ove odnose, nego ih reproducira. Izjava u knjizi Hermanna Tertilta o jednoj omladinskoj bandi vrijedi ujedno za sliku svijeta *Ülkücü*-omladine: “Odlučujući kriterij koji utvrđuje status pojedinca unutar bande jest muškost. Mladići u muževnom držanju demonstriraju svoju spremnost na agresiju, neustrašivost i suverenitet.” ⁽⁵⁾ Mladi u *Ülkücü* organizaciji uče herojske pripovijesti i uče duboko poznavati moralni nauk “Turaka” koji legitimira u mladenačkim bandama već prisutni ideal muškosti. Njihov “proces učenja”, jer pripadnici *Ülkücü* pokreta nisu samo pasivni nositelji turske tradicije nego aktivni sukreatori vrijednosti iz prošlosti, ne protječe bez poteškoća i napora. Njihov ideal muškosti iziskuje vojnu disciplinu i seksualnu nezainteresiranost. Napori mladeži, koju sam bio intervjuirao, nisu ograničeni samo na kontrolu vlastitih seksualnih potreba nego se kao zadatak također predstavlja “zaštita”, odnosno kontrola, turskih žena, zadatak koji si oni predočuju kao *čast turskih muškaraca*. Prostorije su Sivih vukova, kako u Turskoj tako i u Njemačkoj, gotovo isključivo predodređene za muškarce. Žene se u udruge puštaju samo na određene dane, kako bi kuhanjem i pranjem podržale velika događanja stranke.

FLERT S GLASAČIMA/CAMA

Kada se govori o ideološkoj hegemoniji u Turskoj onda je nemoguće zaobići AKP. AKP vodi vladu od 2002. godine i otada je svaki put poboljšala svoje izborne rezultate. Na zadnjim izborima iz 2011. godine stranka je dobila 50 posto glasova. Ovi su uspjesi zasigurno posljedica islamizacije turskog društva koja je započela još 80-ih godina. Najvažniji se razlog njihovih izbornih uspjeha ipak nalazi u njihovoj vještini da različite ideologije i snovite želje supsumiraju pod svoju krovnu ideologiju. ⁽⁶⁾ Različiti su razlozi zašto za AKP glasaju ultranacionalisti, Kurdi/kinje, liberali i dijelom čak i lijevi glasači/ice.

Krovna se ideologija AKP-a može, sukladno formulaciji sociologa Cenk Saraçoğlu-a, označiti kao “islamističko-konzervativni nacionalizam”. Njegova je posebnost u tome što “islamizam i konzervativizam prevladavaju u formiranju

zajedničkih elemenata. Drugim riječima, islamizam i konzervativizam nude na raspolaganje simboličke sadržaje i velikim dijelom određuju referentni okvir. Islamističko-konzervativni nacionalizam na ovaj se način razlikuje od kemalističkog nacionalizma koji je dugo vremena bio službena državna ideologija.” (7) Dok su se kemalistički nacionalisti/kinje distancirali od Osmanskog carstva, islamističko-konzervativni nacionalizam vraća osmansku povijest u centar svoga glorificiranja prošlosti. Poneki Kurdi/kinje kao i ultranacionalisti pronalaze svoje mjesto pod ovim neo-osmanizmom. Referentni okvir jednog takvog nacionalizma više nije turstvo (kako je to u kemalizmu) nego islam.

Jedan je dio ultranacionalista posve pod utjecajem imperijalnih neo-osmanskih ideja islamističko-konzervativnog nacionalizma. Kako bi poboljšali svoje izborne rezultate i ostvarili dvotrećinsku većinu u parlamentu, AKP nastoji pridobiti glasačko tijelo Sivilukova. Kad MHP ostane ispod desetpostotnog praga, onda broj zastupnika AKP-a u parlamentu naglo poraste. Prema tome, veoma je važan politički cilj AKP-a pridobiti glasove ultranacionalističkog tabora. Kako bi to postigli AKP ciljano naglašava ultranacionalističke elemente unutar svoga neo-osmanizma.

Mnogi protivnici AKP-a MHP vide kao strateški važnog partnera. Kako je razlika između AKP-a i CHP-a na prošlim izborima bila između 50% (AKP) i 26% (CHP), tako se koalicija između CHP-a i MHP-a vidi kao jedina mogućnost za rušenje vlade AKP-a. (8) Kemalističko-nacionalistička linija unutar CHP-a, kao i pojedine manje stranke, turkističku orijentaciju vide kao jedino rješenje protiv islamističke vlade.

Nijedna strana u ovakvoj političkoj konstelaciji ne propituje ideološke elemente MHP-a – poput nacionalizma, antisemitizma, ideala muškosti. Ideološka se pozicija fašizma u Turskoj u ovome smislu može označiti kao hegemonijska.

ANTIFAŠIZAM U TURSKOJ

U Turskoj gotovo da ne postoji organizacija ili politički pokret – kao što je to Antifa u Njemačkoj – koji se prvenstveno bavi borbom protiv fašizma. Socijalističke ili kurdske grupacije glavni su nositelji svih antifašističkih aktivnosti u Turskoj . Antifašizam je za njih važna zadaća, no nikako cilj po sebi, nego dio njihova zahtjeva za socijalističkom revolucijom ili osnivanjem kurdske države.

Aleviti, koji u većini podržavaju CHP, su također važna grupa koja se mobilizira protiv MHP-a. U Kahramanmaraš masakru, kojeg su 1978. godine izvršili Sivilukovi, žrtvom je palo 150 Alevita/kinja. U pogromu u Corumu, koji je uslijedio nakon ovoga masakra i kojeg su opet organizirali Sivilukovi, Aleviti su zajedno sa socijalistima mogli spriječiti ipak samo mali broj napada fašista.

CHP, stranka koju Aleviti snažno podržavaju, označava se kao kemalistička i socijaldemokratska. Iako se kemalistički nacionalizam ne može izjednačiti s nacionalizmom MHP-a, kemalizam ipak, kao državno-utemeljiteljska ideologija, koči aktivni antifašizam CHP-a. Ekstremno kemalističko krilo CHP-a čak sanja o izornoj koaliciji CHP-a i MHP-a. Ova nejasna granica čini velike poteškoće za antifašizam u Turskoj.

U Turskoj politici posebno nedostaje senzibiliteta u pogledu antisemitizma. Socijalističke, kao i kurdske grupacije, pod velom kritike Izraela nisu imune na antisemitska stajališta. Rifat Bali piše: “Među svim ideološkim frakcijama u Turskoj – desna, lijeva, islamistička, nacionalistička, kemalistička, liberalna – postoji konsenzus da je država Izrael agresor, ‘odmetnička država’, i čiju politiku prema Palestincima treba označiti kao ‘državni teror’. To je presjek svih tih političkih struja.” (9)

U Turskoj je međutim više istaknuto dovođenje u pitanje neofašističkog ideala muškosti. To, prije svega, počiva na feminističkom pokretu koji se formirao 80-ih i posebno 90-ih godina. U ovom je smislu također značajan LGBT pokret koji je u zadnjim godinama postao prezentnijim. Protesti započeti u parku Gezi 2013. godine, koji su od strane nacionalističkog, autoritarnog, militarističkog mišljenja bili oštro kritizirani, bili su

ujedno prekretnica za prepoznavanje LGBT pokreta i prekretnica za antifašizam. Po prvi su put u Turskoj deseci tisuća ljudi došli kao podrška Gay Pride paradi. To je zasigurno morala biti noćna mora za Sive lukove.

ETAPE TURSKOG ULTRANACIONALIZMA

Početak se turskog ultranacionalizma podudara s krajem Osmanskog Carstva (od otprilike 1300. do 1923.), u kojem je islam prevladavao kao ideologija. Ziya Gökalp, kao najznačajniji teoretičar turskog ultranacionalizma, pokušao je početkom 20. stoljeća tri procesa međusobno dovesti u vezu: turstvo, islam i proces implementiranja zapadnjačkih normi. Kao najznačajniji predstavnik prvog vala turkizma Gökalp je odigrao ključnu ulogu u popularizaciji nacionalističkih mitova. Turkisti 30-ih godina dvadesetog stoljeća ponovno su otkrili i izmislili, s agresivnim i rasističkim tonom, “zlatna doba” iz turske povijesti. Ta faza turkizma (turski nacionalizam s iredentističkom politikom) dijelila je pojedine sličnosti s u Europi rastućim nacionalizmom i fašizmom. Turski su ultranacionalisti, čije su ideje tih godina bolje nego ikada ranije rezonirale u turskoj javnosti, ipak prije bili elitistička ideološka struja nego politički pokret sa širokom bazom.

Tek sredinom 60-ih godina, s nastankom pokreta Ülkücü, turski su ultranacionalisti mogli mobilizirati mase, pri čemu je veza između u mitovima konstruirane ideologije i profanih zahtjeva političara za moći postajala sve očitijom. MHP je kao ekstremno hijerarhijska politička stranka sa sistemskim propagiranjem nacionalizma mobilizirala široke mase te je posljedično izazivala nasilne akcije, protiv alevitske manjine primjerice. U ovoj se fazi smanjuje potraga za mitskom povijesti nacije, romantičkim predodžbama i kulturnim aktivnostima. Umjesto toga glavne oznake turskog ultranacionalizma postaju teorije političkog mobiliziranja masa po mjeri principa vođe i militarizirane radničke partije.

MHP je u 90-im godinama doživljavao stalan politički rast. Na parlamentarnim izborima održanim 1999. godine oni su s 18% bili druga najjača stranka u Turskoj i prva među strankama desnice. U usporedbi s 1995. udvostručili su broj glasova. Ovaj

- (1) Službeni je naziv turskih nacionalista Ülkücü, što doslovno znači “idealist”, odnosno “idealizam”.
- (2) Turan je ideal države koju bi trebali osnovati svi Turci/kinje svijeta.
- (3) Arslan, Emre (2009). Der Mythos der Nation im Transnationalen Raum: Türkische Graue Wölfe in Deutschland. Wiesbaden, str. 191-192.
- (4) “Turstvo” se koristi poput izraza “hrvatstvo” ili “srpstvo” (op. prev.). Tertilt, Hermann (1996). Turkish Power Boys: Ethnographie einer Jugendbande. Frankfurt na Majni, str. 189.
- (6) Ovdje je potrebno spomenuti iznimnu nesposobnost opozicijskog CHP-a.
- (7) Intervju s Cenkom Saraçoğluom, vidi: <http://infobrief-tuerkei.blogspot.de/2012/12/islamisch-konservativer-nationalismus.html>
- (8) Misli se na izbore iz 2011. godine, a MHP je tada osvojio 13% glasova. (op. prev.).
- (9) Rifat Bali, vidi: <http://jungle-world.com/artikel/2010/25/41173.html>

je rezultat iznenadio čak i mnoge pristaše MHP-a. Mnogi su novinari/ke i znanstvenici/e interpretirali taj uspjeh kao reakciju turskog stanovništva na kurdski pokret. Neposredno prije izbora turske su tajne službe, uz pomoć SAD-a, privede u Keniji Abdullaha Öcalana, predsjedavajućeg PKK-a (Radnička partija Kurdistanu).

Godine 1999. MHP je dio koalicije zajedno s DSP-om (Stranka demokratske ljevice, koja je pod Bülentom Ecevitom pratila nacionalističku i protukurdsku politiku) i ANAP-om (Domovinska stranka, jedna od stranaka nastalih nakon 1980, koja je u turskoj politici trebala zastupati četiri struje: liberalizam, konzervativizam, socijaldemokraciju i ultranacionalizam). Svi su koalicijski partneri na izborima 2001, zbog gospodarske krize, doživjeli uvjerljive poraze, čak ni MHP s 8% nije mogao dobiti mjesto u parlamentu. Na sljedećim se izborima 2007. (14%) i 2009. (13%) MHP ipak etablirao kao treća snaga u turskoj politici, pokraj islamističkog AKP-a (Stranka za pravdu i razvoj) i socijaldemokratsko-kemalističkog CHP-a (Republikanska narodna stranka). Analize izbornih rezultata pokazale su kako stranka posjeduje stabilno glasačko tijelo. Pritom je vrijedno primijetiti kako se ideološki zahtjevi Sivih vukova unutar turske politike smatraju prirodnim i legitimnim.

* Originalno objavljeno u: iz3w, br. 339 studeni/prosinac 2013.

Na sljedećoj stranici: Škart, “Nahranite se” (plakati, 1999).

REALNE BROJKE HRVATSKE U TURIZMU

RAZGOVOR S MARINOM CVITIĆ

* RAZGOVOR VODILE IVA IVŠIĆ I ANA VRAČAR
U OŽUJKU 2014.

SEZONSKO ZAPOSŁJAVANJE KAO DOMINANTAN OBLIK
ZAPOSŁJAVANJA U TURIZMU

*Prema Državnom zavodu za statistiku, udio zaposlenih u
turizmu u odnosu na ukupan broj zaposlenih u Hrvatskoj kreće
se oko 6%. Koliki je broj stalno zaposlenih radnika u odnosu na
broj sezonskih radnika?*

Omjer stalno zaposlenih i sezonskih radnika je 1/3 stalno
zaposlenih u odnosu na 2/3 sezonskih. Rijetke su kompanije
koje odstupaju od toga – u Istri je to Plava laguna s obratnim
omjerom. Takva se politika zapošljavanja počela razvijati u
procesu privatizacije, jer je za poslodavca radnik trošak. Budući
da poslodavac sve gleda isključivo prema statističkim, odnosno
ekonomskim pokazateljima, a radnika mora platiti, u interesu
mu je plaćati ga samo u onom periodu kada intenzivno radi, tj.
tijekom sezone. Kod nas je sezona još uvijek kratka jer vlasnici
ostvaruju najveću dobit upravo na vrhuncu sezone, dok ih
ostatak sezone, kada su prihodi manji, pretežno ne zanima. U
Ministarstvu turizma smo upozoravali na tu situaciju i predložili
smo paket mjera koji bi između ostalog doprinio povećanju
državnog proračuna. Predložili smo i drugačiji porezni tretman
za poslodavce koji produže sezonu. Na taj bi način poslodavac
dobio određene olakšice, a istovremeno bi bilo više dugotrajno
zaposlenih radnika.

*U Vladinoj Strategiji za razvoj turizma do 2020. god. navodi se
da djelatnost ugostiteljstva bilježi rast zaposlenosti veći od
hrvatskog prosjeka (od 2000. do 2010. generirano je 16.000
novih radnih mjesta od čega je najviše zaposleno u hotelima i
sličnim smještajnim objektima). Radi li se zaista o povećanju
zaposlenosti u sektoru turizma te o kojoj vrsti zapošljavanja je
riječ? Također, strategija navodi kako je jedno od glavnih
ograničenja razvoja hrvatskog turizma neusklađeni program u
turističkim školama i na fakultetima te neobrazovani kadar koji
iz njih dolazi. Možete li to komentirati?*

Broj zaposlenih u turizmu je, kao što statistike pokazuju, u
stalnom opadanju. Povećano zapošljavanje odnosi se isključivo
na sezonske radnike u periodu od lipnja do sredine rujna, dakle
u vrhuncu sezone. Što se tiče obrazovanosti kadrova, najčešće

se govori o nedovoljno obrazovanim radnicima u segmentu
menadžerstva ili možda nedovoljnom broju kvalitetnih kuhara.

Međutim pitanje je tko želi svoju djecu upisivati u škole za
kuhare i konobare kada im nitko ne jamči ne samo stalni radni
odnos, nego niti radni odnos od nekoliko mjeseci koji bi
osigurao minimalnu egzistenciju u ostatku godine. Kao što sam
ranije rekla, rad u turizmu svodi se na rad 3-4 mjeseca u
uvjetima koji su veoma teški, jer ovo je radno intenzivna
djelatnost u kojoj tri mjeseca ljudi rade duže od punog radnog
vremena. Povrh toga, često se zlostrebljava zakonska
odredba od maksimalnih 60 radnih sati tjedno, pa ljudi rade i
više. Ako radiš u takvim uvjetima 3 mjeseca, a poslije si 9
mjeseci doma bez ikakve naknade jer moraš imati najmanje 9
mjeseci rada da bi ostvario pravo na naknadu plaće onda se
postavlja pitanje što bi motiviralo tu djecu za obrazovanje u
tom sektoru? Mislim da treba ići prvenstveno od toga da se
proširi sezona, treba ljudima omogućiti rad barem 9 mjeseci,
kroz preraspodjelu i godišnji odmor to proširiti na nekih 11
mjeseci, a onda će tih mjesec dana lakše podnijeti na Zavodu za
zapošljavanje, posebno ako znaju da ih sigurno čeka drugo
radno mjesto.

15% NIŽE PLAĆE OD PROSJEKA RH

*Turizam se najčešće spominje u kontekstu uspješne privredne
djelatnosti, međutim sindikati upozoravaju na teške uvjete rada
u tom sektoru, nepoštivanje prava radnika i često kršenje
zakona (zabrana odlaska na bolovanje i godišnje odmore,
prekovremeni rad, mobbing). Možete li nam reći nešto više o
uvjetima rada u turizmu?*

Najveći problem rada u turizmu čine ugovori na određeno
vrijeme. U mnogim se kompanijama ugovori sklapaju svakih
mjesec dana, čime su radnici praktički primorani na šutnju jer
im se u protivnom neće produžiti ugovor. Nažalost, situacija je
takva da se radnika na određeno uvijek može zamijeniti drugim,
tako da su ljudi prisiljeni prihvaćati bilo kakav posao kako bi
mogli barem u tom periodu osigurati svoju egzistenciju.
Problem je i što poslodavac radnika vidi isključivo kao trošak, i
to kao trošak kojeg može smanjiti. Na primjer, prethodne dvije

godine bile su rekordne turističke sezone, ostvareni su rekordni
rezultati, ali kada poslodavci pričaju o budžetu, uvijek idu jednu
stepenicu gore. Radnike tjeraju da rade sve više, i s istim
brojem radnika se obavlja veći posao. To znači da radnik mora
raditi produktivnije, pa se događa da stalni radnici odlaze u
prijevremenu mirovinu kad ostvare uvjete jer ne mogu pratiti
dinamiku i tempo rada.

*Kakav je odnos pojedinih društava koja dobro posluju i
ostvaruju velike prihode prema uvjetima rada u njihovim
poduzećima? Rastu li plaće kako raste dobit?*

Nažalost, ne. Suočavamo se sa situacijom u kojoj smo sretni
ako se plaće u nekolicini poduzeća povise 2-3%. U svim ovim
kompanijama plaće se isplaćuju redovito, i što se tiče
materijalnih prava radnika, ono što je dogovoreno kolektivnim
ugovorom, poslodavci poštuju. S te strane nemamo prigovore
na poslodavce, no s druge strane to je jedina djelatnost u kojoj
plaće zaista mogu rasti, a to se teško postiže. Često putem
konferencija za novinare upozoravamo na te probleme.
Primjerice prije dvije godine poslodavci su mogli, nakon što je
doprinos za zdravstvo smanjen za 2%, povećati plaće za 4%, a
da pritom nemaju povećane troškove rada. Tada nisu povećali
plaće, ali kada je PDV na turizam narastao na 13% odmah su
tražili od nas razumijevanje. Mi nažalost nemamo iza sebe
radnike koji bi bili spremni radikalnijim aktivnostima izboriti se
za veću plaću. Ljudi su sretni ako rade i dobivaju kakvu-takvu
plaću, vjerojatno i zato što se neprestano govori kako se u
drugim djelatnostima smanjuju plaće te se izrađuju programi
zbrinjavanja viška radnika. Sve to utječe i na radnike u turizmu
koji misle da su sretnici što dobivaju bilo kakvu plaću na koju
mogu računati.

*Prema DZS-u, plaće visoko obrazovanih, kao i SSS, VKV, KV i PKV
radnika, u sektoru su turizma i do 15% niže od prosjeka
Hrvatske. S obzirom da se o tom sektoru govori kao o
najperspektivnijoj gospodarskoj grani možete li komentirati koji
su razlozi tolikom nesrazmjeru plaća u odnosu na ostatak
radnika u Hrvatskoj?*

Prosječna plaća u ovoj djelatnosti konstantno je oko 15% niža u

*Marina Cvitić, predsjednica Odbora za turizam Sindikata Istre i
Kvarnera i voditeljica ureda u Labinu*

odnosu na prosjek RH. Prošle godine prosjek za RH u ovoj djelatnosti bio je 4800 kn. Uzmemo li u obzir da u prosjek ulaze i direktori, članovi uprava, posebni menadžerski ugovori koji razinu plaća dižu barem 20%, radi se o još manjem iznosu. Maknemo li tih 20% prosječne plaće su još i niže, otprilike 3800 kn. U tih 3800 kn uračunati su dodaci za rad nedjeljom, za rad blagdanom, za rad u smjenama, dvokratni rad, noćni rad što osnovicu opet spušta za nekih 20%. Uračunate li sve to možete zamisliti kolika je najniža osnovna plaća. Za jednu sobaricu, 2500-3000 kn, plus nešto za minuli rad po osnovi radnog staža. Rijetko koja sobarica dosegne plaću iznad 3500 kn, a to je jedno od najtežih zanimanja u turizmu.

Kakva je razlika u uvjetima rada, radničkim pravima i plaćama stalno zaposlenih i sezonskih radnika?

Ako sezonski radnici rade na istim radnim mjestima onda dobivaju istu plaću kao i stalni radnici. Doduše, postoji stupnjevanje istih radnih mjesta unutar kompanije. Imate sobaricu 1, sobaricu 2, konobara 1, konobara 2 itd. Uglavnom su stupnjevi 2 predviđeni za sezonske radnike, gdje su plaće niže. Možda je i realno pretpostaviti da onaj koji se prvi put zaposlio ne može postići produktivnost koju ima onaj s više godina iskustva, ali mislim da bi nakon maksimalno dvije-tri sezone radnik trebao doći na istu razinu. Međutim sezonski radnici prihvaćaju takve uvjete jer je to jedini način da se zaposle. Ako uspoređujemo različite kompanije, plaće sezonskih radnika otprilike su iste. Možda se nešto razlikuju po ukupnim primanjima koje dobivaju preko godine s raznim stimulacijama, možda nešto prednjači Plava laguna, ali ove ostale kompanije otprilike su iste.

Institut stalnog sezonca ozakonjen je 2001. god. kako bi se potaklo zapošljavanje radnika u turizmu, međutim, iako uveden, institut stalnog sezonca nikad nije istinski zaživio. Koji su razlozi tome i kakva je trenutno situacija?

Institut stalnog sezonca bio je reguliran ZOR-om i možda još nekim zakonom koji regulira doprinose. Kroz taj zakon poslodavci su trebali zadržati kvalitetne radnike kojima nisu mogli osigurati posao tijekom cijele godine na način da im

plaćaju doprinose za mirovinsko osiguranje i u periodu kada radnik ne radi. Nažalost, poslodavci nisu imali posebne olakšice na stalne sezone zbog čega se taj institut vrlo rijetko primjenjivao. Danas je situacija nešto drugačija jer je HZZO uveo mjere prema kojima preuzima obvezu plaćanja produženog mirovinskog osiguranja za te radnike. Zahvaljujući spomenutim mjerama veće kompanije u Istri već sada planiraju zaposliti oko 200 stalnih sezonskih radnika. Jedini uvjet koji smo mi kao sindikat postavili na Socijalnom vijeću za turizam kada smo razmatrali tu mjeru HZZO-a jest da se zadrži postojeći broj stalnih radnika. Dakle pored ostalih uvjeta koje poslodavac mora ispunjavati kako bi zaposlio stalne sezonske radnike, a koji uključuju da je profitabilan, da nije u gubitku, da nije imao program zbrinjavanja viška radnika, sada je uvjet i zadržavanje istog broja stalnih radnika na dan kada je podnio zahtjev za mjeru. U protivnom se moglo dogoditi da poslodavci zloupotrebjavaju ponuđene mjere, odnosno da stalne radnike pretvore u stalne sezone i na taj način ponovno smanje jednu trećinu stalno zaposlenih radnika.

Kakva je situacija po pitanju rada na “crno” u turizmu?

U većim kompanijama se ne prakticira, jer su inspekcije jako stroge i ne pada im na pamet da si takvo što dozvole. Ono što se možda prakticira u pojedinim kompanijama jest dvojna evidencija radnog vremena. Postoje zakonska ograničenja u pogledu tjednog radnog vremena, tjednog odmora, pauze između dva radna dana itd. Zna se dogoditi, recimo, kada je u pitanju pauza između dva radna dana gdje razmak mora biti 10 sati da radnik završi s radom u 10 navečer, a ujutro mora početi u 6.30. Razmak je manji od deset sati i smatra se da je poslodavac u prekršaju pa se to evidentira na drugi način. Većinom se ne radi o tome da se radniku uskraćuju njegovi odrađeni sati, samo mu se to priznaje u nekom drugom periodu kada ne radi. Naravno, postoji zloupotreba i kada je dvojna evidencija u pitanju, ali većinom se ne radi o tome. Radnicima je u interesu da rade čim više, posebno onim sezonskim. Koliko god je zakon na strani zaštite njihovog zdravlja, na koje dugi i intenzivni rad sigurno ostavlja posljedice, oni rade da bi zaradili. Žele u tom periodu raditi čim duže i čim

više. Za rad u pojedinim uvjetima, nedjeljom, praznikom, dvokratno i smjenski, dobivaju dodatak. Međutim ako rade duže od 60 sati tjedno dobivaju plaću za mjesečni fond sati, a za višak odrađenih sati im se produžuje radni odnos kroz preraspodjelu. Dakle u radnom odnosu su i mjesec ili dva nakon što sezona završi.

ZAKON O RADU ŠTETAN I ZA RADNIKE U TURIZMU

Prijedlog novog Zakona o radu već je nekoliko mjeseci glavni predmet rasprava na društveno-političkoj i javnoj sceni. Postoje mnogobrojni prigovori na predloženi zakon od kojih su najistaknutiji oni vezani uz preraspodjelu radnog vremena, poticanje rada na neodređeno, poticanje agencijskog zapošljavanja i outsourcinga i sl., a što će značajno smanjiti mogućnost sindikalnog organiziranja radnika, srušiti cijenu rada te povećati poslovnu i egzistencijalnu nesigurnost radnika. Koji je vaš stav prema prijedlogu novog ZOR-a?

Novim se zakonom pokušava na mala vrata izbaci sindikate iz kompanija. Da nije tako Vlada bi prihvatila prijedlog sindikata da se preraspodjela radnog vremena dogovara kolektivnim ugovorom. Pravi primjer je turizam, gdje je to napravljeno i granskim i kućnim kolektivnim ugovorima. Sada se u ovom sektoru tijekom sezone može raditi čak do 60 sati, iako je prvotni zakon bio 56 sati. Vidjeli smo da nam na godišnjoj razini stalni radnici ne ostvaruju godišnji fond sati i zbog toga su otpuštali radnike, jer čim ne ostvariš godišnji fond sati znači da nisi potreban tijekom 12 mjeseci. Sami sindikati su inicirali promjenu ZOR-a i tražili da se vrati 60 sati tjedno, jer se kompromis uvijek mora postići. Ipak, on mora biti plod dogovora socijalnih partnera, a u ovom slučaju Vlada jednostrano nameće nešto čime se poslodavcu omogućava da samostalno utvrđuje radno vrijeme, čime se isključuju sindikati.

Možete li izdvojiti kritične točke unutar novog ZOR-a koje se tiču konkretno turizma i rada u turizmu?

Agencijski rad je potencijalno opasan. Iako u Istri nema pravog agencijskog rada u zadnje se vrijeme iznajmljuju određeni servisi za čišćenje kampova ili turističkih naselja. Poslodavci će se sigurno sjetiti unajmljivati agencijske radnike radi

ostvarivanja profita, posebno jer putem tih agencija više neće biti dužni pridržavati se KU-a. Osim toga, problem bi mogli predstavljati i programi zbrinjavanja viška radnika. U Istri nismo imali klasičnih programa zbrinjavanja viška radnika, sve do nedavno kad se to dogodilo u Liburnia Riviera hotelima. Tamo je poslodavac napravio program zbrinjavanja viška radnika iako je dobit porasla 500% otkad je tvrtka privatizirana. Po novom zakonu značajno bi se skratila ta procedura, došlo bi do bržeg otpuštanja i samim time bi radnik brže završio na Zavodu za zapošljavanje.

Koji su bili razlozi za program zbrinjavanja viška radnika u Liburnia Riviera hotelima?

Kao razlog su naveli da imaju radnike koji ne ostvaruju godišnji fond sati jer su oni od jedne kompanije koja je imala cjelogodišnje poslovanje stvorili potpuno sezonsku djelatnost. Postavili su takve standarde da su ljudi morali u istom vremenskom razdoblju odraditi puno više posla. Po toj osnovi nije im bilo potrebno toliko radnika i htjeli su napraviti program zbrinjavanja viška radnika. Nakon nekoliko naših istupa taj su program povukli i nadajmo se da će se od njega odustati. Kad je LRH u pitanju zaista ne govorimo o korektnom poslodavcu. Recimo, sada su izbori za radnička vijeća i poslodavac je izašao na izbore sa svojom listom, što se nigdje prije nije dogodilo. U potpunosti želi preuzeti kontrolu nad svim radnicima i raditi što ga je volja.

Možete li procijeniti odnosno imate li stvarne podatke o migrantskom radu u turizmu. Otkuda su najčešće migranti te koji tip poslova obavljaju? Je li ulazak u EU što promijenio? Je li Sindikat Istre i Kvarnera imao suradnju s migrantskim radnicima? Bavi li se koji sindikat s migrantskim radnicima?

Za sada još uvijek nema migrantskih radnika. Imamo pouzdanu informaciju da je jedna kompanija iz Istre zatražila uvoznu radnu snagu, međutim Zavod za zapošljavanje je to odbio, s obzirom na veliku nezaposlenost kod nas. Međutim unutar RH ima jako puno takvog rada. Konkretno u Istri, poslodavci su oglasili potrebu za 6000 sezonskih radnika. Od toga njih 2200 uspijevaju osigurati na istarskom području a sve ostalo dolazi iz

drugih krajeva, većinom iz Slavonije. Ulazak u EU znači slobodan protok kapitala, robe i radnika što će sigurno povećati migracije, a povećan dolazak radnika iz drugih zemalja EU kao posljedicu će sigurno imati pad cijene rada i narušavanje uvjeta rada, što će naravno biti loše za sve uključene strane, osim za poslodavce koji će imati još jeftiniju radnu snagu.

SINDIKALNO ORGANIZIRANJE U TURIZMU

Koliko radnika Sindikat Istre i Kvarnera organizira i koje sve grane i djelatnosti obuhvaća?

Ukupno imamo nešto manje od 10.000 članova, a prisutni smo u svim djelatnostima, s naglaskom na turizam i brodogradnju. SIK ima jako dobru infrastrukturu. Imamo urede u svim većim gradovima i do svakog člana stignemo u sat-dva. Trenutno nas je sedmero zaposlenih. Imamo četiri voditelja ureda, predsjednika, tajnicu i računovodstvenog radnika i svi pokrivamo sve, s tim da svatko ima neko svoje uže područje. Primjerice ja sam zadužena za turizam ali pratim i druge stvari jer smo organizirani i teritorijalno i po djelatnostima. Tako da pokrivam teritorij istočne obale Istre i Kvarnera, plus turizam. Imamo kolegu koji pokriva Pulu, zatim jednog koji pokriva Buzet i Pazin i djelomično Umag, te kolegicu koja pokriva zapadnu obalu, Rovinj, Poreč i dio Umaga, ovisno o djelatnosti. I predsjednik koji uskače gdje treba.

U kolikom su postotku radnici zaposleni u turizmu u Istri sindikalno organizirani i koliko od njih organizira SIK?

Ovisi od kompanije do kompanije. Kada je riječ o stalno zaposlenim radnicima, od nekih 50% do 80%. Primjerice na zapadnoj obali Istre stopa sindikalne organiziranosti uvijek je niža. Možda zbog toga što ti ljudi ne žive isključivo od rada u turizmu nego imaju i svoje apartmane, pa ne osjećaju neku veću potrebu za sindikalnim organiziranjem. Na istočnoj obali ta je stopa puno veća. Konkretno, u Rapcu je sigurno 80% stalnih radnika sindikalno organizirano. SIK zastupa najviše radnika u turizmu, preko 2000. Pretežno djelujemo na području Istre gdje smo većinski sindikat u svim kompanijama, većinski smo sindikat u Liburnia Riviera hotelima u Opatiji i hotelu Jadran Crikvenici, a članove imamo i u Imperialu na Rabu.

SIK-ovi članovi su i radnici Macole u Korenici. Pripajanjem hotela iz Korčule Laguni Novigrad i učlanjivanjem radnika tih hotela u SIK, te zbog zahtjeva radnika s područja Dalmacije na Skupštini Sindikata Istre i Kvarnera, koja se održala koncem travnja, donijeli smo odluku o promjeni Statuta Sindikata, odnosno imena sindikata u Sindikat Istre, Kvarnera i Dalmacije. Promjenom imena, odnosno dodavanjem Dalmacije nismo se odrekli stvorenog, prepoznatljivog brenda na nivou Hrvatske, ali smo stvorili uvjete radnicima južnog dijela Hrvatske da imaju mogućnost odabira sindikata koji će zastupati njihove interese. Odmah su nam se priključili svi radnici Cluba Adriatic iz Orebića, a formirana je i podružnica u Hotelima Maestral u Dubrovniku. Principijelnost, beskompromisni rad na zaštiti i unapređenju prava i interesa radnika uvijek bude prepoznat.

Na koji način djelujete? Možete li navesti neke primjere otpora i borbe radnika i sindikata u sektoru turizma? Koje su najučestalije metode koje koristite?

U smislu otpora najlakše je sindikalno djelovati kada ljudi ne dobiju plaću jer su tada spremni boriti se. U tom slučaju možemo organizirati prosvjede, štrajkove i sl., kao što je bio primjer u Jadran Crikvenici te u Clubu Adriatic. Međutim u kompanijama u kojima se uredno isplaćuje plaća i poštuje se KU u domeni materijalnih prava nemoguće je organizirati pritisak s kojim bi izborili veća prava, plaće i sl. Naime radnici su toliko pod pritiskom medija u kojima je stvoren dojam da svatko tko radi, a ako još i dobije plaću, može biti sretan i nisu spremni ni na prosvjede ni na štrajkove. Preostaje nam putem konferencija za medije upozoravati javnost na nekorektno ponašanje pojedinih poslodavaca s kojima ne uspijevamo postići dogovore. Većinom se radi o kršenju odredbi koje propisuju radno vrijeme, tjedni odmor, ili se radi o određenim pritiscima koje poslodavac vrši na radnike. Uglavnom inspekcije utvrde prekršaj, međutim tada započinju igre pravosuđa koje traju godinama – možda i kazne poslodavce kod kojih nađu nepravilnosti pa se oni smire na nekoliko mjeseci, ali u pravilu takvi sporovi traju po nekoliko godina pa nema nekih većih efekata. Inače, gotovo kod svakog poslodavca moguće je naći nepravilnosti koje se rade iz neznanja ili iz nužde. Ima nekih

poslodavaca, doduše manjih, gdje se krši zakon, čak i kada je u pitanju rad na crno. U tim slučajevima šaljem inspekcije rada jer radnik sam ne bi podnio tužbu. Ukoliko se neko materijalno pravo ne ostvari pokušavamo se izboriti pregovorima s poslodavcem, jer kada je radniku uskraćeno određeno materijalno pravo, u pravilu on ne tuži poslodavca jer se boji posljedica.

Kako organizirate sezonske radnike? Je li realno organizirati određene vrste pritisaka i industrijskih akcija kad su oni u pitanju?

Gotovo nemoguće. Sezonci se u puno manjoj mjeri sindikalno organiziraju. Što se tiče konkretnih akcija, zadnji pokušaj štrajka imali smo 2002. u Rapcu. Odaziv radnika koji su se izjasnili da će učestvovati u štrajku bio je jako velik, ali ne znam kako bi to završilo da je stvarno došlo do štrajka. Bilo je strašnih pritisaka na radnike koji su u samom startu bili jako hrabri, ali su se vrlo brzo počeli bojati. To je bio zadnji pokušaj gdje se pokušalo štrajkom nešto postići, a sam je pokušaj bio veoma uspješan jer cilj je postignut i plaće su povećane.

Koliki je postotak organiziranih radnika u manjim hotelima, i kakve su tamo mogućnosti sindikalnog djelovanja?

Ovisi, u nekim su hotelima svi stalni radnici članovi sindikata. Konkretno, u Rapcu, u jednom manjem hotelu svi radnici su članovi sindikata. S druge strane, postoje hoteli u kojima se radnici uopće ne žele učlaniti. Činjenica je da se svi sjete sindikata u trenutku kada dođu u poteškoće, neovisno radi li se o ovoj djelatnosti ili nekoj drugoj. U Istri često traže upravo naš sindikat. Kada radnici pitaju, inspekcije, Zavod za zapošljavanje i novinari ih upućuju na nas jer slovimo kao radikalniji sindikat. Često smo u medijima, bez problema ulazimo u konflikt s poslodavcima koji izrabljuju radnike i ne poštuju dogovore. Često nas radnici zovu u firme u kojima nemamo članova jer je njihov sindikat stao na stranu poslodavca. Mi se pretežno probijamo tamo gdje drugi sindikat slabo radi ili gdje radnici nisu bili sindikalno organizirani, a došli su u poteškoće. Od '96. broj članova u SIK-u stalno raste, neovisno o gospodarskoj situaciji. Ne gubimo članstvo, posebno ne zbog nezadovoljstva

našim radom. Članove dobivamo jer izlaze iz drugih sindikata. U Hotele Novi smo došli u trenutku kada ljudi nisu dva mjeseca dobili plaću, a ustanovili su da Sindikat turizma i usluga Hrvatske radi s poslodavcem. Nažalost, često u mnogim kompanijama u kojima nas radnici zovu nailazimo na situaciju da je STUH u sprezi s poslodavcem, a radnici gotovo da se više boje sindikalnog povjerenika nego poslodavca. A kad se jedan kritičan broj radnika organizira u SIK onda pokušavaju zastrašivati radnike te šire laži o nama, a sve s ciljem da zadrže svoje članstvo.

Ipak, u nekim poduzećima dijelite članove sa STUH-om? Surađujete li s njima?

Da, u kompanijama gdje djelujemo zajednički. Mi smo u Istri većinski sindikat u svim kompanijama, osim u Arenaturistu. Tamo je STUH. Svugdje gdje jesmo, surađujemo. Posebno stoga što po novom Zakonu o reprezentativnosti moramo sklopiti sporazum kako bi mogli pregovarati s poslodavcem. O raznim drugim aktivnostima ovisi tko će imati više članova i zbog čega bi se neki radnik uključio u jedan ili u drugi sindikat. Oni članove pridobivaju s kreditima do 5000 kn, imali su i stambeno-kreditnu štednu zadrugu. Sklopili su ugovor s bankom pa im radnici dobivaju taj kredit, to se usteže od plaće, ne znam točno. Zbog tih kredita imaju određeni broj članova.

MENADŽERSKIM UGOVORIMA PROTIV KOLEKTIVNOG PREGOVARANJA

Problem s kojim se sindikati sve više suočavaju su tzv. menadžerski ugovori? O čemu je točno riječ?

Menadžerski ugovori su posebni ugovori za čije potpisnike ne vrijede prava izborena kolektivnim ugovorima, a poslodavci ih kao bolji izbor nude stalnim radnicima pod uvjetom da se iščlane iz sindikata ili da se ne uključe u sindikat. To je sigurno tako i u povjerenju nam tako kažu, međutim to ne možemo upotrijebiti kao dokaz s imenom i prezimenom jer bi takav radnik nastradao.

Nažalost, danas te ugovore mogu potpisati gotovo svi radnici, primjerice voditelji službi, administratori i sva hotelijerska

zanimanja. Takvim ugovorom radnik potpisuje da će 24 sata biti na raspolaganju poslodavcu bez evidencije radnog vremena, zbog čega ne može planirati privatni život. Moguće je da za 3 ili 4 godine tim radnicima plaća bude niža u odnosu na onu koju bi mogli imati da su pokriveni KU-om. Drugi problem kod tih posebnih ugovora je taj što omogućavaju vraćanje radnika na mjesto sukladno njegovoj stručnoj spremi u trenutku kad poslodavac procjeni da radnik više ne odgovara izazovima poslovanja tvrtke. U praksi to znači da se od voditelja sale vraća na konobara. Nerijetko se u nekim kompanijama takav ugovor potpisuje samo na 6 mjeseci ili godinu dana. Menadžerskih ugovora ima jako puno i na Socijalnom vijeću za turizam smo pokušali ograničiti njihov broj. Trenutno imamo samo preporuku da to bude 15% od broja zaposlenih. Međutim zna se dogoditi da ljudi imaju dva ugovora. Imaju posebni ugovor i imaju obični ugovor kojeg prilože kada dođe inspekcija pa nema dokaza da se radi protivno zakonu.

Kako zakon definira menadžerske ugovore?

Zakon kaže da se takav ugovor može sklopiti za članove uprave društva koji podliježu Zakonu o trgovačkim društvima i za one radnike kojima se društvenim ugovorom o osnivanju društva, odnosno statutom društva, takvo što ugovori. To znači da takve ugovore može potpisivati drugo rukovodeće osoblje, ali samo ako kumulativno ispunjavaju uvjete i to: da je statutom ili nekim općim aktom ovlašteno voditi poslove poslodavca, da samostalno donosi odluke o organizaciji rada i poslovanju poslodavca te da je poslodavac s takvim radnicima ugovorio samostalnost u određivanju radnog vremena. Nažalost, poslodavci zanemaruju ovaj drugi uvjet (samostalnost u donošenju odluka), pa sklapaju takve ugovore osim s direktorima hotela i sa šefovima domaćinstva, recepcije, kuhara, kuhinje, sale, određenim stručnim radnicima, ali i s običnim radnicima, samo da nisu u obvezi voditi evidenciju o radnom vremenu i samo kako bi te radnike mogli iskorištavati do besvijesti.

MODEL PRIVATIZACIJE U TURIZMU

Odmarališta i turistički objekti nekad su bili u društvenom

vlasništvu, no tokom 90-tih su privatizirani. Privatizaciji i likvidaciji firmi u Hrvatskoj je bilo malo ili nimalo otpora. Kakva je situacija po tom pitanju u turizmu? Koja je bila uloga sindikata u privatizaciji turističkih objekata?

Privatizacija se većinom radila u ratnim vremenima. Tada još nije bilo jasno što nosi promjena iz društvenog uređenja u privatno. Mislim da i danas mnogi ne shvaćaju što je to kapitalizam i što on nosi. To je bio jedan od razloga zašto nije bilo otpora spram privatizacija, a drugi je što je velik broj radnika bio u ratu. Turizam se sveo na zbrinjavanje prognanika i izbjeglica. Ja sam radila u turizmu kad je počeo rat i kada su nam nametnuli privatizaciju. Mali broj radnika je bio na poslu, oni koji jesu grčevito su se držali toga što su dobivali, a to su bile minimalne plaće od kojih smo dio dobivali kroz bonove. I tada se išlo u pretvorbu i privatizaciju a da ljudi pritom nisu razumjeli što to znači, niti je itko razumio zakon o privatizaciji pa su se događale razne nepravilnosti. Ako analizirate izvještaj Ureda za državnu reviziju možete primijetiti da je samo 2% svih privatizacija napravljeno u skladu sa zakonom. U turizmu je sve to pretežito išlo putem privatizacijskih investicijskih fondova . Kuponska privatizacija u drugoj polovici devedesetih bila je zamišljena kao projekt koji je trebao pomoći stradalnicima Domovinskog rata. Njima su dodjeljivane dionice kojima su upravljali PIF-ovi i društva koja su njima upravljala. Na kraju su od cijelog procesa najviše profitirale skupine koje su kontrolirale društva za upravljanje PIF-ovima.

Drugi dio privatizacija odrađen je preko banaka kojima se nisu vraćali krediti pa su banke ušle u vlasništvo tih kompanija. Kasnije su ti procesi iznjedrili privatne vlasnike. S jedne strane su to sljednici PIF-ova, kao što su Valamar grupacija, ili SN holding Darka Ostoje, a s druge strane su to potpuno privatni vlasnici koji su to postali nakon kupnje od banaka, kao što su u Arenaturistu, gdje se vlasnici mijenjaju, ili u Plavoj laguni (grupacija Lukšić). Svima njima, neovisno o načinu stjecanja većinskog vlasništva, cilj je ostvarivati profit. Neki novac izvlače kroz dividende i uredno na to plaćaju poreze i sva potrebna davanja. Drugi imaju društva za upravljanje društvima, dakle posebno društvo kroz koje izvlače novac, sve legalno. Ne

isplaćuju dividende, ali oplemenjuju svoju imovinu. Kada su dobili dionice, jer to je bilo više dobivanje nego kupovanje, toliko im je narasla vrijednost da sada njihova imovina vrijedi višestruko više.

Koliki je danas postotak turističkih objekata u privatnom, a koliki u državnom vlasništvu na području Istre? Kakve su, ukoliko postoje, razlike u poslovanju, generiranju prihoda, dobiti i razini radničkih prava te uvjeta rada između privatnih i državnih turističkih tvrtki?

U državnom su vlasništvu još ove kompanije koje su u gubicima, više u Dalmaciji. Mislim da ovdje u Istri više uopće nema državnog vlasništva. Samo bivša vojna imovina i Club Adriatic, međutim koliko sam upoznata i što smo čuli na razgovorima s ministrom, u roku od par godina sve će se privatizirati.

Nedavno su radnici lošinjske turističke tvrtke Jadranka, koji su bili većinski vlasnici dionica tvrtke prema ESOP modelu, prodali dionice ruskom investitoru. Reakcije su različite. Od toga da će investicija pozitivno utjecati na poslovanje te tvrtke do toga da je sve gotovo jer su tvrtku koja većinski sudjeluje u gospodarstvu otoka i oduvijek je poštovala radnike i njihova prava predali u ruke stranom vlasniku, koji će se manje brinuti za dobrobit zajednice, a više za vlastiti profit. Znete li za primjere radničkog dioničarstva u turizmu (u Istri) i ako da, koliko su uspješni i održivi?

Jedino je kompanija Jadranka iz Malog Lošinja tijekom pretvorbe iskoristila mogućnost radničkog dioničarstva. Imali su uspješne menadžere koji su uspjeli napraviti model po kojem je tvrtka, praktički za svoje radnike, u ime svojih radnika, otplaćivala dionice i na taj način su menadžment, radnici i lokalna samouprava sve do pred nekoliko mjeseci imali kompaniju. Što je ponukalo sve aktere da prodaju dionice nekom drugom, ne znam. Činjenica je da smo svi mi malo pohlepni na novac pa kad nam se pruži prilika onda pokušavamo to ugrabit. Nikada neću zaboraviti kada se tu prodavao Labinkomerc, to je bila kompanija koja je imala prodavaonice. Došao je Burek, ne mogu se sjetiti odakle, u torbi je nosio novac. Kod javnog bilježnika je bio red, ljudi su se

doslovce tukli jer su se bojali da će ponestati novaca da bi prodali svoje dionice, one koje su dobili temeljem zakona o privatizaciji. Oni su se tukli da bi prodali svoje dionice. Nije prošlo ni godinu dana, svi su ostali bez posla. Ali htjeli su novac odmah i sad, nisu razmišljali o svojoj budućnosti i da možda kao vlasnici ipak mogu utjecati na sudbinu društva. Najbolja je situacija kad nitko nije vlasnik više od 50%. Tako da vjerujem, ne želim im to, ali vjerujem da će i na Lošinju požaliti odluku o prodaji. Znam za slučaj da u Imperijalu na Rabu postoji jedan program kojega je napravila uprava društva zajedno s lokalnom samoupravom kako bi zadržali vlasništvo Imperijala u svojim rukama. Bojim se, prema pričanjima. da neće ići tako. U Istri nema takvih slučajeva.

TKO IMA KORISTI OD IZGRADNJE HOTELA?

U Hrvatskoj vlada generalno mišljenje kako turizam donosi znatne zarade. Naglašavaju se ekonomski učinci turizma, a zanemaruju društveni i ekološki (upravljanje prostorom i prirodnim resursima podliježe kratkoročnim ekonomskim interesima). U tom se kontekstu naručuju mnogobrojne studije za projekte koji dugoročno ne generiraju pozitivne učinke za zajednicu i okoliš. Jedan od takvih projekata je i projekt Brijuni rivijera (privatizacija 50 km pulske obale, koncesioniranje hotela Nacionalnog parka Brijuni). Kakav je stav sindikata spram tog projekta?

Sve ove derutne hotele i zgrade koje nisu u funkciji trebalo bi staviti u funkciju. Međutim bilo koji daljnji zahvat u prostor, ako to nije potreba domicilnog stanovništva, nema smisla. Od nešto više od 6000 oglašanih potreba za sezonskim radnicima u Istri možemo servisirati oko 3000. Postavlja se pitanje — za koga mi to gradimo hotele ako od toga koristi neće imati lokalno stanovništvo? Strategija razvoja turizma predviđa zahvat u prostoru za izgradnju novih hotela, time će se dati prostor nekome, najvjerojatnije strancu, koji će stvarati profit na radnicima koji neće biti niti građani Hrvatske. Kao što sam već navela, već postoje zahtjevi velikih turističkih kompanija da se uveze radna snaga iz drugih država. Moje pitanje je tko ima koristi od toga?

Jedan od projekata u sklopu Brijuni rivijera je i Muzil, bivši prostor vojarne koji zauzima 1/4 površine čitavog grada Pule. Na njemu se planira izgradnja turističkog resorta zatvorenog tipa.

Navodno se planira izgradnja 4 hotela, međutim, onih 2000 mjesta što se tamo spominje nema nikakve veze s razumom. Mi smo radili analizu na bazi jednog hotela s 5 zvjezdica, otprilike smještajnih kapaciteta koji su tamo najavljeni, a to je hotel Lone u Rovinju. Taj hotel, koji ima sve popratne sadržaje zapošljava 26 radnika na neodređeno vrijeme. U sezoni još nekih 120. Dovoljno je pomnožiti sve skupa s 4 hotela, ako bi bili iste kategorije. Ako bi bili niže kategorije, onda bi to bilo manje, i imate najviše 500 radnih mjesta. Okej, neka se napravi, ali neka ne lažu ljude. Neka kažu koliko radnih mjesta će to generirati, koliko stalnih. Da se zna o čemu pričamo, a ne da lažemo ljude i izmišljamo brojke. Inzistirati na projektima golfa na kraškom terenu, s problemom suše i nužnosti navodnjavanja gdje nema dovoljno vode ni za piće mogu samo luđaci ili oni kojima golf služi tek kao paravan za apartmanizaciju za bogate.

Kakav je odnos turizma i industrije na području Istre s obzirom na ekonomske učinke, broj zaposlenih, sigurnost radnih mjesta i razinu radničkih prava?

Nažalost, kada govorimo o Istri, mi nemamo jake industrijske subjekte za koje bi mogli reći da postoje određene sigurnosti. U Puli imamo Uljanik kao najveći subjekt, gdje je isto tako upitna sigurnost s obzirom na stanje u brodogradnji. S druge strane, ne znam koliko su istinite insinuacije o premještanju Uljanika, međutim i kupnja 3. maja ukazuje na tu mogućnost. Tako da apsolutno ne možemo reći da su radnici u brodogradnji sigurni. Drugi segment po veličini čini mi se da je Cimos u Buzetu. Osim ta dva gospodarska subjekta ne postoji više nitko jači. Tu su sve neke manje kompanije koje zapošljavaju 30-50 ljudi, koje otpuštaju i zapošljavaju ovisno o situaciji. Mislim, apsolutno nema sigurnosti u tom industrijskom sektoru. Postoje turizam, trgovine i par drugih subjekata.

Ipak, dugoročno to nije održivo.

Jasno da nije. Zato Istra, koliko god se hvalili da smo najjača,

najbolja i najnaprednija županija, ima plaću ispod prosjeka RH i najveću stopu porasta nezaposlenosti tokom zimskih mjeseci, što je posljedica sezonske djelatnosti i orijentacije isključivo na turizam, trgovinu i uslužne djelatnosti, koje osim niskih plaća generiraju i najveći broj ugovora na određeno vrijeme, što je dokaz da se u Istri vodi jedna potpuno pogrešna gospodarska strategija. Turizam sa svojim obilježjima prekratkog sezonskog rada, dominantno sezonske radne snage, plaćama visoko ispod republičkog prosjeka, s visokom dobiti od koje osim vlasnika i asocijalnog menadžmenta okruženje nema puno koristi, nije alternativa proizvodnji. Bez industrije u Istri, ali i u Hrvatskoj, nema budućnosti.

SAMOORGANI- ZACIJA NA RADNOM MJESTU

RAZGOVOR S TOMISLAVOM CEROVCEM

* RAZGOVOR VODIO VELIMIR GAŠPARAC
U TRAVNJU 2014.

*Tomislav Cerovec je vozač sanitetskog prijevoza u Domu zdravlja
Karlovac*

*Za početak mi reci nešto o radnim uvjetima u županijskom
Domu zdravlja koji su vas potaknuli na samoorganizaciju. Kako
je to izgledalo?*

Po uredbi Europske unije promijenjena je organizacija prijevoza na razini Županije. Prije je Dom zdravlja imao vlastitu hitnu pomoć, no to je prebačeno na Zavod za hitnu medicinu Županije. Zavod pokriva područje Županije sa svojim ispostavama, a nas se izdvojilo i intervencije možemo voziti i za Varaždin npr. Uglavnom, mi smo sada pod Domom zdravlja, a hitna je pod Zavodom. Pod Domom zdravlja su hladni prijevozi, prijevozi pacijenata na specijalističke preglede i hitni prijevozi prema drugim županijama. Većinom je to Zagreb.

Problemi su nastali sa šefom sanitetskog prijevoza. On je po razdvajanju iz hitne pomoći, gdje je bio vozač, prešao u Dom zdravlja voditi hladne prijevoze i intervencije. Upraviteljica mu je dala relativno odriješene ruke, nije da se nije znalo što on radi, iako možda zaista i nije. Za neke stvari se znalo, za neke stvari nije. Imao je ljude koje simpatizira i koje ne simpatizira i o tome je ovisilo hoćeš li dobiti veću ili manju plaću. Tim su se ljudima sređivale bolje smjene. Neka su izvješća pisali za gluposti – netko bi dobio opomenu jer je ostavio prljavu plahu u kolima, a netko tko nije napisao nalog za pacijenta, ne bi.

Osjetilo se da postoje privilegirani radnici pri računanju satnice koja varira u odnosu na to jesi li radio noć, jesi li radio dan, jesi li radio vikend, vikend noć, nedjelju noć, blagdan, blagdan noć itd. To se namještalo. Kako je on vozač, odlučio je dodatno zarađivati tako da će nama uzimati subotnja noćna dežurstva, što je jako dobro plaćeno, a nema toliko posla. Favorizirao je i sebi bliske radnike. Oni su recimo u pripravnosti i dobit će desetak takvih smjena, a ja ću dobiti samo dvije. Oni će više raditi na blagdane, mene neće stavljati. Privilegirani napravi neki bitan propust, npr. zaboravi na pacijenta, tj. isprinta nalog za pacijenta i zaboravi pacijenta pokupiti, ali to se sredi. Dok si ti s druge strane zbog gluposti npr. ogrebao kombi i možda se uopće ne vidi, ali zbog toga će biti svašta. Njegov način vođenja i odlučivanja, njegovo namještanje i oduzimanje naših smjena koje je pisao sebi da bi dobio veću plaću... Postalo je neizdrživo. Na primjer dnevnicu isplaćuje sebi, nama ne. Kad god je bio

prijevoz na nekoj daljoj dionici, tipa Istra, tada je išao šef. Dakle dobivao je dnevnicu za četiri-pet sati rada. Mi se ostali vraćamo za otprilike deset sati, on nama ne da dnevnicu. Uza sve to nisu nam ni isplaćivani prekovremeni.

Takvo njegovo ponašanje išlo je kontra odredbi iz kolektivnog ugovora, a uprava Doma zdravlja to je tolerirala. Nekoliko smo se puta žalili direktno upraviteljici, ali i glavnoj sestri, lokalnoj sindikalnoj povjerenici Samostalnog sindikata zdravstva i socijalne skrbi Hrvatske (SSZSSH), no to nije dalo rezultate. Način na koji šef razmišlja, to je apsolutno paralelno s upravom. Oni propagiraju nekakav hijerarhijski sustav. Mi smo za njih, jednostavno rečeno, drugi razred. On je takva osoba da je informacije davao upravi kako je o kome htio. Nije se gledalo radiš li dobro ili loše, nego se gledalo jesi li ti njemu rekao štogod krivo, što ga je išlo. Za neke stvari uprava nije znala, recimo za dnevnicu. To se vidjelo sada kada smo bili na sastanku, uprava nije imala pojma o tome da on sebi piše dnevnicu, a nama ne. Ali direktiva da se ne isplaćuju prekovremeni nije mogla doći od njega. Vidiš po turnusu: vidiš turnuse po 160 sati, a ti ga ne možeš raditi ispod 190 sati. To je 30 sati prekovremenih, ali nikom ništa.

Sam je SSZSSH tu radi neke nominalne demokratičnosti i prava radnika. Povjerenik ne funkcionira ni na kakvom nivou niti se angažira po bilo kakvom pitanju. Nije mi uopće palo na pamet da se upišem u taj sindikat, to su obične gluposti. Sve je to, kad se skupi, značilo da se mi moramo samoorganizirati jer tako nije moglo funkcionirati.

*Kako je krenulo vaše organiziranje? Možeš li dati pregled
borbe?*

Nije to došlo preko noći, pričali smo o tome. Ove smo probleme trpjeli nekih godinu i pol dana, tj. od prosinca 2011, da bismo u svibnju 2013. zaključili da tako više ne ide i počeli čačkati u koji bismo se sindikat ućlanili. Od dvadeset radnika u sanitetskom prijevozu bilo je nas sedam vozača i tri medicinska tehničara. Nitko još nije imao svijest o sindikatu, nekakvu percepciju o tome što sindikat znači. Bilo je na razini onako – sindikat, zimnica, luk. Dok se nije razvila nekakva svijest kroz

priču, raspitivanje. Jedan je kolega prije bio u Sindikatu vozača, pa je imao nekakvo iskustvo. Kada se počneš raspitivati, vidiš da je to nešto sasvim drugo. Vidiš da to nije samo luk i želje. Zvali smo Sindikat vozača hitne pomoći, no nisu nam nikad odgovorili. U jednom smo trenu došli do Novog sindikata, za koji smo stekli dojam da je trenutno jedina realna opcija na sindikalnoj sceni. Čuli smo za njih u medijima, znali smo da su bili prisutni tijekom štrajka u Croatia Airlinesu, pa onda s pirotehničarima... Uglavnom, stekli smo dobar dojam o njima.

Reagirali su brzo i pozitivno. Ono – dogovorit ćemo se. Došli smo tu na pumpu, posve neformalno, takva je bila atmosfera, reći ćemo vam kako mi funkcioniramo, koje su naše ideje, pogledajte odgovara li vam to i javite se. Nije to bilo da moramo. Više onako – u redu, vrata su otvorena, mi vam dajemo taj program, želite li tako? Ne na način morate ga uzeti, a mi vam nećemo ništa objasniti. Imate vremena da se odlučite i to je to.

Stvar je protekla u tajnosti. Nismo htjeli izaći s tim pred upravu dok nismo postigli dogovor s Novim sindikatom. Neki su od nas istupili iz SSZSSH-a, na što nije bilo reakcija. No kad smo organizirali lokalnu podružnicu NS-a, krenulo se s malim pritiscima, s time da sam očekivao puno više. Od šefa recimo – pa zašto to, imamo taj sindikat, zar vam se ne sviđa, zašto, u istoj smo situaciji, čemu to. Onda je krenulo nešto drugo, sad je li to krenulo od glavne sestre, ne znam. Tehničari godišnje moraju skupiti 12 bodova. Moraju ići na PLS-tečajeve svakih šest mjeseci. Ti se tečajevi održavaju u bolnici, domu zdravlja, hitnoj, zavisi. Bilo je rečeno da svi ovi koji su u NS-u neće to moći raditi u domu zdravlja, niti u bolnici, niti u hitnoj, nego će morati ići u Zagreb jer je to vezano za sjedište sindikata. To je bila mjera sankcije na nivou petogodišnjeg djeteta. Bio sam zvao i Kiša iz Novog sindikata, i odvjetnike, i HLK, to je bio smijeh najobičniji. Ali ipak je bilo provociranje koje je trajalo dva tjedna, nakon toga se stišalo. S time da smo se mi kroz to organizirali i tražili razgovor s ravnateljicom. Tek smo nakon tri-četiri mjeseca uspjeli doći do toga, ali do tada je situacija kulminirala. Pojavio se novi raspored protiv kojeg smo potpisivali peticiju zajedno s ostalim radnicima Doma zdravlja.

U njemu je u mjesec dana bio predviđen samo jedan slobodan dan, što je potpuno izvan zakonskih okvira. To je bilo neprihvatljivo. No skupili smo dovoljno potpisa, pokrenuli i ostale vozače i tehničare koji nisu bili članovi sindikata, pa se od tog odustalo. Tek su nas tada možda shvatili zaozbiljno. Tada su se stvari lagano počele mijenjati.

Recimo, što je bilo zanimljivo, mjesec dana nakon nakon ulaska u NS javio se protokol za izglasavanje Upravnog vijeća. Možda smo i mi bili malo presvježi i komunikacija je zakazala, ali tada smo propustili mogućnost ubaciti svog čovjeka u radničko vijeće. Ali potakli smo neki zakonski protokol, jer nije bilo ničega, a sada se odjednom bira Upravno vijeće. Unutra je SSZSSH bio glavni, u Upravnom je vijeću bila glavna sestra. Čim je došao NS – aha, može biti problema, ajmo sad potegnuti zakonski protokol, službeno izglasavanje radničkog vijeća. Na kraju u to radničko vijeće nismo ušli zbog nekih previda. Naime u domu zdravlja postoje tri oglasne ploče, a oni su obavijest o izborima okačili samo na onu na glavnom ulazu na koji nitko od vozača ni tehničara ne ulazi, tako da obavijest nismo ni vidjeli. Uostalom, nismo niti bili obaviješteni na neki drugi način, što bi bilo korektno. Izigrani smo zakonski.

U radničkom je vijeću trenutno druga ekipa. U ime radnika tamo sjedi šef sanitetskog prijevoza, da se stekne neki privid demokratičnosti. U dogovoru sa NS-om žalili smo se na proceduru izbora i te nepravilnosti, no s obzirom na to da su se dežurstva počela odvijati u skladu s kolektivnim ugovorom i računati u satnicu, uz veće plaćanje pripravnosti, odlučili smo odustati od sudskih tužbi i nastaviti s borbom na druge načine, kao što sam opisao ranije.

Koji su, ukratko, bili rezultati?

Što se tiče radnih prava i uvjeta, definitivno je bilo pomaka. Plaće su išle gore jer šef više nije mogao raditi što je radio, tj. uzimati bolje smjene sebi. Na kraju krajeva, to je sukob interesa: ti si šef i uzimaš sebi veću plaću. Izborili smo se za koliko-toliko povoljniji raspored. Trenutno u dva tjedna imamo osigurana dva dana odmora u komadu. Dobili smo smjenski rad koji smo mi regulirali da bude u nekim zakonskim okvirima. Samim nam je smjenskim radom plaća išla gore. Turnus jest

ugodniji za rad, ali nam u turnusu moraju plaćati brojne prekovremene. Dali su nam smjenski rad jer u njemu ima manje prekovremenih. To je bio kompromis, ali neka, sada nam plaćaju prekovremeni rad. Plaća nam se dnevnic. Pripravnosti radimo od doma, s time da su plaćene. Ako nigdje ne izlaziš, to ti je plaćeno. To je samo poštivanje kolektivnog ugovora, ništa drugo, nisu to neki presedani. Mi smo ishodili poštivanje kolektivnog ugovora. Ja sam npr. jučer imao tri sata rada u pripravnosti plus prekovremeni rad koji se sada plaća. Osjeća se napredak.

U kakvim ste odnosima sada sa upravom?

Normalnim. Mislim, nije kao prije. Funkcioniramo normalno, ujutro se skuha kava, šef priča s nama, ali ne s neke velike visine. Ne pristupa s nekim svojim glupostima. Nije to do sada bilo da on pristupa s visine direktno, ali više ne radi što hoće. Ograničili smo ga. Mislim da kod ravnateljice još uvijek izazivamo velik bijes i gorčinu. 12 godina, otkako je na poziciji kao stranački kadar, stvari su funkcionirale po njenom. Ona je odlučivala što je htjela i to se poštivalo. Sada je došla jedna generacija, ili više njih, koje ne žele poštivati njenu samovolju. Kako god bilo, ona uskoro, unutar dvije godine, odlazi u mirovinu.

Kako funkcionirate kao podružnica Novog sindikata, kako ste organizirani? U kakvim ste odnosima sa sjedištem u Zagrebu? Planirate li širenje na ostale županijske domove zdravlja?

Odluke donosimo dogovorno, kad dođe do problema zajedno sve raspravimo i glasamo o tome. Ako je većina za neku odluku, to se i radi. To je neki preduvjet za naše funkcioniranje. Onako – dečki, ajmo se sabrati, jeste za to, mi smo za to, ja nisam za to, ali vi jeste, idemo. Bilo je situacija gdje nismo bili jednoglasni, ali ostali smo složni. Naravno, ima trzavica po pitanju gluposti, tipa on je meni uzeo jedan sat. Dobro, idi kod knjigovotkinje, ako ti ona to ne obriše, onda ću ja ići kod nje. Meni je umrla krava, daj nešto poduzmi, takve stvari. Ali u principu nemamo problema s funkcioniranjem, radimo u zajedničkom interesu.

Novi nam sindikat garantira područnu autonomiju, a ako dođe

do problema, nude nam savjete i pravnu pomoći. Ako mi odlučimo da ćemo raditi na drugi način, oni su uz nas. Možda kažu da tako nije pametno, da bi oni drugačije, ali nema strogih uvjeta. To tako funkcionira, to je demokratičan odnos. U kontaktu smo s vozačima i tehničarima iz ostalih domova zdravlja u Županiji. Neki su se čak i učlanili u Novi sindikat, no to je većinom starija ekipa, uskoro će u mirovinu, pa nisu toliko borbeni. Vidjet ćemo još koje su mogućnosti za suradnju. Pristupili smo i ostalim zaposlenicima Doma zdravlja s idejom da nam se priključe, no jedini je odaziv bio kod spremačica. Načelno su zainteresirane, ali treba tu obaviti još puno posla. Zovemo ih s vremena na vrijeme, objašnjavamo prednosti sindikalnog organiziranja, no ne može se na silu; u principu čekamo da se one nama jave kada budu spremne. Doktore takva suradnja načelno ne zanima, oni su drugi svijet, teško im je prići kao vozač.

S obzirom na prava za koja ste se izborili, može li se reći da sindikalno organiziranje ima smisla?

Naravno da ima smisla, otpora mora biti. Jer ako nema barem nekog malog otpora, svi će ti skakati po glavi. Da nije sada bilo otpora, ne bi bila napravljena kritična masa. Ne bih sad dužio u smjeru novog ZOR-a, vjerojatno će se tu nešto mijenjati, ali nekog napretka na državnom nivou u sindikatima još ne vidim. Lokalno se da puno stvari napraviti, kao što smo mi vidjeli iz svog slučaja. Ja sam mislio da će biti puno veći pritisak, da ćemo se puno više trebati tući, da će se NS trebati puno više angažirati, ali dosta je dobro prošlo, tako da na nekoj lokalnoj razini smisla vidim. Možeš si uljepšati zajednicu. Osnajžiti se saznanjem da ste se za nešto zajedno izborili. Na lokalnoj razini funkcionira. Na nacionalnoj razini nije da ne vidim smisla, ali mislim da još dugo vremena nekog napretka neće biti.

Što se tiče radnih uvjeta u Domu zdravlja, sad su stvari dosta drugačije. Poštuje se zakon, pazi se na protokole, pazi se da se izvjesi koliko imaš prekovremenih, koliko godišnjeg, koliko si napravio sati, koliko si u manjku. To su obične sitnice, ali sitnice koje ja sad znam, za koje ne moram moliti šefa da mi ih pokaže pa da još ne znam što je on tu šarao. Što se tiče nas lokalno, naše podružnice, to je velik korak.

NEMAMO MI NIŠTA ZAJEDNIČKO! ODNOS NJEMAČKIH SINDIKATA I VOJSKE

MARIUS TREFFER

* S NJEMAČKOG PREVEO HRVOJE TUTEK

Marius Treffer (1985.) medicinski je tehničar, član sindikata Verdi te organizacije Freie Deutsche Jugend. Rođen je i odrastao u Ingolstadtu.

Ovo su prvi znakovi upozorenja za sve sindikaliste, za čitavo radništvo. Ukazuju nam na to da će krupni kapital svim sredstvima pokušati upregnuti sindikate za svoj program naoružanja. Bankari i industrijalci znaju vrlo dobro da svoje proturadničke naume nikada neće moći provesti protiv volje ujedinjenih radnika, protiv sindikata. (...) Kad bi planovi poduzetnika upalili, iz naših bi slobodnih sindikata napravili Njemački radnički front. ⁽¹⁾

Globalna kriza kapitalističkog gospodarstva još uvijek dubinski zahvaća Europu i ostatak svijeta. I dok Angela Merkel i Deutsche Bank guraju Grčku i druge narode Europe sve bliže propasti, njen ministar financija Wolfgang Schäuble izjavljuje sljedeće: “Reforme rađaju prvim plodovima, (...) čini se da je eurozona na dobrom putu da povрати vjerodostojnost. No za izlazak iz recesije potrebni su dodatni naponi.” ⁽²⁾ Istina, za gospodina Schäublea i njemačke banke politika “spašavanja eura” doista rađa slasnim plodovima. Do svibnja 2011. godine samo su iz Grčke od isplate kamata iscijedili 10 milijardi eura ⁽³⁾. “Sa svakim novim paketom mjera spašavanja raste i njemačka dobit od kamata.” ⁽⁴⁾ Generalni štrajkovi i masovni prosvjedi u gotovo svim europskim zemljama (osim ovdje u Njemačkoj) ukazali su na to da su narodi Europe sve manje spremni pokoriti se diktatu iz Berlina. U talijanskim dnevnim novinama *Il Giornale* tako postavljaju i pitanje zar Nijemcima doista “nakon dva svjetska rata s milijunima mrtvih (...) još nije dosta”. ⁽⁵⁾

VODI LI EUROPSKI MIR DO RATA?

SPD-ova Zaklada Friedrich Ebert već je prognozirala “potpuni raspad eurozone” koji bi neprijateljstva među državama mogao podići na novu razinu. ⁽⁶⁾ Napori njemačkog imperijalizma da prevaziđe europsku krizu i stabilizira euro nisu postigli nijedan od tih ciljeva. Upravo suprotno. Politika prisilne štednje, osiromašenje širokih slojeva stanovništva, pljačka radnika pod izlikom “povećanja konkurentnosti”, nacionalistička politika ponižavanja europskih država i napadi na njihov suverenitet postavili su ponovno temelje za ratne sukobe. Poljski ministar financija nedavno je govorio o “opasnosti povijesne

gospodarske katastrofe koja bi, poput Velike depresije u tridesetim godinama dvadesetog stoljeća, mogla u konačnici dovesti do rata”. ⁽⁷⁾ Luksemburški premijer Jean-Claude Juncker opazio je jasne paralele između godine koja je prethodila Prvom svjetskom ratu i aktualne situacije: “Tko misli da se pitanje rata i mira u Europi neće više nikada postavljati, mogao bi se grdno prevariti. Zli su duhovi još uvijek ovdje, samo što spavaju. Osobno me frapirala spoznaja koliko situacija u Europi 2013. godine sličí onoj pred 100 godina.” ⁽⁸⁾

NAORUŽANJE I RATNA PROPAGANDA

Njemačko društvo za vanjsku politiku (DGAP) ⁽⁹⁾ s ovime je u vezi vrlo konkretno: u članku Urlicha Specka objavljenom u DGAP-ovu časopisu *Internationale Politik* analizira se način na koji je kriza utjecala na ravnotežu u međunarodnoj politici, pri čemu autor objašnjava “kako bi mogla izgledati njemačka misija u svjetskoj politici”. Pritom utvrđuje sljedeće: 1) svjetski je politički poredak u fazi temeljite promjene; 2) svjetska kriza oslabila je dosad najveću svjetsku silu, Sjedinjene Američke Države, i njen imperijalizam – od nekoliko mogućih scenarija daljnjeg razvoja te situacije koje Speck razvija postoji i onaj u kojem velike sile na razne načine održavaju osjetljivu ravnotežu moći i iznova međusobno dijele svijet te se može reći da “(...) bismo ponovno bili tamo gdje se nalazila Europa prije Prvog svjetskog rata. Ponovno je moguće zamisliti izbijanje velikog rata (...). Međunarodne institucije i ugovori gube na važnosti (...); 3) Savezna Republika Njemačka ne raspolaže uvjerljivim “vojnim instrumentima moći”. Zbog toga nije shvaćena kao ozbiljan “sigurnosnopolitički igrač”. “Iz perspektive tehnike vladanja to je Ahilova peta Njemačke.” Njemačka bi se dakle morala naoružati i među svojim stanovništvom intenzivnije propagirati “militarizam kao sredstvo suvremene državnosti” ⁽¹⁰⁾.

SAVEZ NJEMAČKIH SINDIKATA (DGB) I PRIPREMA ZA RAT

Reakcija njemačkih banaka i koncerna na svjetsku krizu koja nikako da dođe kraju sastojala se, među ostalim, i od zahtjeva za naoružanjem te intenziviranja ratne propagande. Neobičnu je podršku kapital pritom dobio od predsjednika Saveza

njemačkih sindikata (DGB) Michaela Sommera. Početkom veljače prošle godine njemački je ministar obrane Thomas de Maizière prihvatio poziv Saveza da prisustvuje sjednici predsjedništva. Kolega Sommer nakon sjednice se obratio novinarima: “Bio je to stvarno odličan razgovor s vrlo otvorenim ministrom.” ⁽¹¹⁾

Odličan i otvoren razgovor? S ministrom rata i vojske koja već godinama raspoređuje tisuće vojnika u ratovima protiv raznih naroda svijeta od Somalije do Jugoslavije. Jasno nam je, naravno, da ministar ove vojne intervencije ne želi prikazati na takav način, već ih vidi kao mirovne misije, ali kako to da se predsjednik Saveza njemačkih sindikata ne usprotivi kad gospodin De Maizière zajedno opisuje Njemačke oružane snage (Bundeswehr) i sindikate kao “dio mirovnog pokreta” ⁽¹²⁾? Umjesto toga kolega Sommer navodi kako je “svejedno kakve pozicije zauzimamo u pitanju vojnih intervencija u inozemstvu” te da bi umjesto toga trebalo učiniti sve da “propisno opremimo i zaštitimo vojnike”, kao i da im odamo više “društvenog poštovanja”! Osim toga ugovorio je ministar rata sa Sommerom i “užu suradnju između vojske i sindikata” te je najavljena i zajednička deklaracija koja će naglašavati “zajedničke vrijednosti obiju organizacija”.

Još je u ožujku 2011. godine predsjednik Saveza njemačkih sindikata održao govor na Sveučilištu Njemačkih oružanih snaga u Hamburgu u kojem je ustvrdio da su upravo vojne intervencije njemačke vojske “itekako doprinijele popuštanju napetosti u odnosima između sindikata i Oružanih snaga”. U sličnom je tonu jedna studija sindikata IG Metall o vojnoj brodogradnji čak izravno zahtijevala jačanje njemačke proizvodnje ratnog oružja. Radna grupa za vojnu tehnologiju i radna mjesta predsjedništva IG Metalla u toj studiji objašnjava sljedeće: “Novi sigurnosnopolitički kontekst 21. stoljeća određen je konceptom globalno mobilnih oružanih snaga koje su fleksibilne u promjeni mjesta s kojih stoje na raspolaganju za vojne intervencije (...). U praksi su sva tri sastavna dijela Njemačkih oružanih snaga – ratno zrakoplovstvo (Luftwaffe), kopnena vojska (Heer), i mornarica (Marine) – već preuzimala vojne zadatke (...). Jedan je od novih izazova u ovom kontekstu

i rastuća prijetnja slobodnom prometu roba morem koju čine gusarstvo i terorizam (npr. uz Rog Afrike ili u Adenskom zaljevu). Budući da se oko 90% vanjske trgovine EU odvija morskim putem, EU je u okviru svoje vanjske i sigurnosne politike reagirala operacijom Atalanta i korištenjem vojne mornarice.”

Za IG Metall “očuvanje vojnotehnoških ključnih kompetencija u vojnoj brodogradnji (...) zadaća je od nacionalnog značaja”. Prema tome “potrebno je tehnološki osigurati snažan temelj kako za borbenu spremnost njemačke mornarice tako i za mogućnost izvoza konkretnih proizvoda”. (13) Niti jednom se riječju u ovom dokumentu ne kritizira pretvaranje Njemačkih oružanih snaga u armiju za globalne ratove! Ni traga kritici njemačkog imperijalizma. Umjesto toga opravdava se potreba kapitala da se, ako treba i vojnom intervencijom, brani od radničke klase i ugnjetavanih naroda. S temeljnim sindikalnim načelima IG Metalla to više nema nikakve veze! U članku 2. svog statuta sindikat metalaca obvezuje se na “mir, razoružanje, i razumijevanje među narodima”.

Pri sindikatu Verdi (Ujedinjeni sindikat uslužnih djelatnika) vojska sjedi u samom središtu organizacije, u tzv. stručnoj grupi. Ovaj sindikat, osnovan 2001. godine, nastavio je time tradiciju svog prethodnika, sindikata ÖTV (javne službe, transport i promet, op. prev.), a neki se njegovi članovi agresivno zalažu za tekuću transformaciju Oružanih snaga i zagovaraju sve vidljiviju promociju vojske i vojničkog poziva u gimnazijama i strukovnim školama, visokoobrazovnim institucijama te na sajmovima obrazovanja. Ovako je u osamdesetima o tome pisao ÖTV: “Kao što je vojnik ovdje zato da jamči mir i slobodu prema van, tako su sindikati u velikoj mjeri odgovorni za unutrašnji socijalni mir i mirni razvoj društva. (...) Zbog toga vojnik treba biti usko povezan sa sindikatom, kao i sindikat s vojnikom.”14 A zbog toga što “djelovanju okrenuta armija” ne treba samo “karakterno čvrste” već prije svega i “dobro obrazovane” ljude, moralo bi se vojsci, kao što kaže sam Verdi, “kao i svim drugim poslodavcima dopustiti da se javnosti predstavi kroz promidžbu pred podmlatkom”.(15)

Ovakve se pozicije ne mogu pomiriti s aktualnim Verdijevim statutima, programima i načelima. U članku 5. statuta stoji: “Verdi surađuje s međunarodnim savezima sindikata na očuvanju i ostvarenju ljudskih prava, na poštivanju ljudskog dostojanstva, na mirnom zajedničkom životu (...). Za postizanje ovih ciljeva posebno su važni: (...) suprotstavljanje i borba protiv fašističkih, militarističkih i rasističkih utjecaja.”

Još je 2010. i 2011. godine Savez njemačkih sindikata u svojoj izjavi povodom Međunarodnog dana mira pozivao: “Nikad više rat! Nikad više fašizam! Bez inozemnih vojnih intervencija! (...) Tražimo vladu i političke stranke da zaustave transformaciju Njemačkih oružanih snaga u globalnu intervencionističku armiju (...).” Uz to: “Akcijska u Afganistanu najava je budućih vojnih intervencija Njemačkih oružanih snaga u inozemstvu. Odbijamo pretvaranje naše vojske u intervencionističku armiju.” Kako onda kolega Sommer može tvrditi da su se sindikati pomirili s transformacijom vojske i politikom rata koju vodi savezna vlada?

A što kaže na činjenicu da su Njemačke oružane snage djelovale i unutar Njemačke i provodile vojne akcije protiv radnika u štrajku? Nakon što je 2007. godine vojska tijekom sastanka G8 u Heiligendammu protiv prosvjednika upotrijebila oklopna vozila i avione, Savez njemačkih sindikata dao je sljedeću izjavu: “Imamo dojam da su postupci tijekom sastanka G8 trebali poslužiti da se postavi presedan. Radi se o anticipaciji prakse vojnih intervencija kod kuće i, prema našem mišljenju, ciljanom pokušaju da se promijene koordinate ustavnog poretka. U takvoj se situaciji Savez njemačkih sindikata pribojava postupene erozije osnovnih ljudskih i građanskih prava i postavlja pitanje trebaju li se i sindikati ubuduće boriti da će vojska iz zraka nadzirati njihove prosvjede?” Mladež sindikata IG Metall na svojim je savezним konferencijama jasno utvrdila kako “intervencije vojnih snaga u vlastitoj zemlji kod nas imaju krvavu tradiciju” kao i da se “upravo kao sindikalisti i sindikalistkinje moramo boriti da će se planovi o upotrebi Oružanih snaga pri zaštiti ključne infrastrukture provoditi i u slučajevima radničkih borbi. To bi omogućilo vojne akcije protiv radnika u štrajku.”

Koncern Rheinmetall, veliki proizvođač oružja, planira do 2016. godine završiti izgradnju čitavog grada u pokrajini Saska-Anhalt. Zajedno s proizvodnim zonama i podzemnom željeznicom. No bit će to grad u kojem neće živjeti nitko, već će biti predan Njemačkim oružanim snagama na korištenje kao “centar za vojne vježbe” kako bi se vojska mogla pripremati za ratne akcije širom svijeta i suzbijanje ustanaka kod kuće. Godine 2012. Savezni ustavni sud Njemačke donio je odluku da vojska ima pravo intervenirati te koristiti čitav arsenal vojnog naoružanja i protiv domaćeg stanovništva. U veljači ove godine u Bavarskoj je obznanjeno da se osnivaju prve “komande za domovinsku sigurnost” (radi se o regionalnim dopunskim vojnim jedinicama sastavljenim od lokalnih rezervista koje služe zaštiti vojne infrastrukture i građevinskih kompleksa, kao i civilnoj zaštiti u slučajevima prirodnih katastrofa i većih nesreća, op. prev.). No o svemu tome sindikalno vodstvo sada šuti iako je na posljednjim savezним kongresima Saveza njemačkih sindikata, IG Metalla i Verdija usvojeno više prijedloga koji se sasvim otvoreno izjašnjavaju protiv upotrebe vojske kod kuće!

RADNIČKA KLASA U SAVEZNOJ REPUBLICI NJEMAČKOJ U BORBI PROTIV NJEMAČKOG MILITARIZMA

Na Prvoj konferenciji mladeži sindikata IG Bergbau 24. studenog 1950. godine govorio je o budućoj izgradnji Njemačkih oružanih snaga tadašnji predsjednik SR Njemačke Theodor Heuss koji je 1933. godine u parlamentu glasao za Zakon o punomoći (ovaj zloglasni zakon, koji je njemački parlament izglasao 23. ožujka 1933., bio je jedan od pravnih stupova na kojima je ustanovljena diktatura Hitlerove partije; njime je Hitlerova vlada dobila ovlasti dekretom donositi odluke i zakone neusklađene s ustavom, op. prev.). Mladi sindikalisti na taj su govor reagirali skandiranjem: “Ne želimo biti vojnici – ratuj sam, Theodore!”

Godine 1951. pojavili su se u proizvodnim pogonima, gradovima i drugim zajednicama narodni komiteti protiv remilitarizacije. Narodni je pokret u borbi protiv ponovne uspostave napadačke vojske snažno i brzo rastao. Na probnim referendumima koji su se u SR Njemačkoj provodili usprkos zabranama protunarodne Adenauerove vlade, policijskim

pokušajima zastrašivanja i klevetama desnog krila SPD-ova vodstva i sindikalnih funkcionera preko 90% ispitanika glasalo je protiv vojske. Pred Kruppovim ljevaonicama čelika i mnogim drugim industrijskim pogonima radnice su, bez obzira na snažnu policijsku prisutnost, prikupile desetke tisuća potpisa. Na velikim prvomajskim prosvjedima 1952. godine radnici su zatražili zabranu ponovnog naoružavanja. Deset dana kasnije, 11. svibnja, na demonstracijama za mir zapadnonjemačka policija ubila je mladog sindikalista i komunistu, druga Philippa Müllera. Borba protiv restauracije njemačkog imperijalizma i militarizma time je dobila svoju prvu žrtvu. “Čak i suočeni s ovim ubojstvom, vođe Saveza njemačkih sindikata pričali su priče o tome kako su borbe protiv remilitarizacije zapravo suviše jer bi oni ionako pozvali na nove parlamentarne izbore i zatražili od Ustavnog suda da zabrani remilitarizaciju.”⁽¹⁶⁾

Ubrzo je nakon toga stupanjem na snagu Pariškog ugovora otvoren put za ponovnu uspostavu zapadnonjemačke vojske od pola milijuna vojnika, kao i za njeno uključenje u imperijalistički savez NATO. No to ipak nije prošlo bez sindikalnog otpora. Tako je regionalni ogranak Saveza njemačkih sindikata u Bavarskoj, koji je zastupao oko 900.000 članova, saveznom predsjedništvu te organizacije uputio zahtjev za održavanjem referenduma o Pariškom ugovoru. Vođe sindikata ignorirali su zahtjev svojih kolega i umjesto toga predložili da bavarski ogranak prikupi potpise za peticiju. Metode sindikalne borbe kao što su štrajkovi bez rasprave su odbili. Odmah nakon usvajanja Pariškog ugovora predsjedništvo Saveza opisalo ga je kao “obvezujući zakon”. Godine 1952. član predsjedništva Hans von Hoff zatražio je da se poveća zapadnonjemačka proizvodnja oružja. On je, uz još neke funkcionere, potpuno otvoreno podržao Adenauerovu ratnu politiku. Na Drugom redovnom kongresu Saveza njemačkih sindikata iste godine ovi su funkcioneri oštro kritizirani zbog podrške militarizmu i svojih protusindikalnih pozicija te nisu ponovno izabrani u savezno predsjedništvo.

Kad su u šezdesetim godinama izglasavani novi zakoni o izvanrednom stanju, koji su već tada dopuštali korištenje vojske protiv štrajkaša i prosvjednika, Savez njemačkih sindikata

pokušao je izvršiti pritisak na zastupnike u parlamentu kako bi spriječio njihovo donošenje te je organizirao kongrese i prosvjede. No nakon donošenja zakona 1968. godine u službenoj izjavi Saveza kazano je ipak sljedeće: “Predsjedništvo Saveza čvrsto odbija generalni štrajk kao sredstvo kojim bi se spriječilo donošenje zakonâ o izvanrednom stanju jer drži da je poziv na štrajk protiv parlamentarne odluke donesene velikom većinom povreda temeljnih načela parlamentarne demokracije (...). Svakoj zlouporabi zakonâ o izvanrednom stanju Savez će se suprotstaviti svim raspoloživim mjerama.”

Ova je izjava donijela veliko razočaranje svim demokratskim snagama u Saveznoj Republici Njemačkoj. Stotine tisuća radnika spremnih na borbu očekivale su da će riječi predsjednika IG Metalla Brennera konačno prijeći u djela: “Nećemo se bojati ulaska u politički motiviran štrajk ako je potrebno na taj način obraniti demokraciju.” Socijaldemokratski nastrojenim vođama sindikata bilo je svejedno. Radili su radije na tome da SPD-u, u kojem su i sami sjedili na vodećim pozicijama (kao što je to i danas), pomognu da uđe u vladu te su otvoreno pristali uz politiku buržoazije. Članovima sindikata poručili su da su uspjeli osigurati “da barem ne dođe do ukidanja previše osnovnih prava”. U konačnici se, eto, nije moglo puno napraviti, ali hajde, barem je spriječeno najgore...

Godine 1981. desni su socijaldemokrati u sindikalnom vodstvu konačno uspjeli otvoreno stati rame uz rame s vojskom. U zajedničkoj rezoluciji Saveza njemačkih sindikata i Njemačkih oružanih snaga stajalo je ovako: “U suprotnosti s dugim epohama njemačke povijesti u kojima su vojna sila i organizirani rad stajali u neprijateljstvu, danas su sindikati i vojska u suglasju i kao svoju zadaću vide očuvanje naše slobodne, demokratske, socijalne pravne države i zaštitu ustavom zajamčene slobode političkog i društvenog samoostvarenja.” Savez i Oružane snage preuzeli su “ključnu funkciju” za njemačko društvo koja zahtijeva da “državno vodstvo, parlament i čitavo društvo podupiru Njemačke oružane snage pri ispunjavanju svoje zadaće”. Rezolucija uz to podupire i potiče “međusobno povjerenje” i “poštovanje prema onome što radi druga strana”⁽¹⁷⁾.

Pripojenje Njemačke Demokratske Republike SR Njemačkoj 1990. godine može se promatrati kao prva etapna pobjeda njemačkog imperijalizma u njegovoj “svjetskopolitičkoj misiji”. DDR-ov Slobodni njemački savez sindikata (FDGB) ⁽¹⁸⁾ ubrzo je nakon toga ukinut, a devet godina kasnije Njemačka se u sklopu NATO pakta našla u vojnom sukobu sa Srbijom i Crnom Gorom. Dan prije početka bombardiranja Beograda tadašnji predsjednik Saveza njemačkih sindikata Dieter Schulte dao je svoju potporu ratu. Mandat sindikalnog članstva za takvo što nije dobio. Iako je taj potez stajao u najoštrijoj suprotnosti s temeljnim načelima Saveza, iz redova sindikata jedva da je bilo otpora. 6. travnja 1999. godine savezno je sindikalno predsjedništvo Schulteovu potporu i dodatno potvrdilo te je pomoglo raščistiti teren za vojnu intervenciju kroz izjavu u kojoj su jednostavno preuzete službene političke bajke SPD-ova državnog vodstva.

Kad su u prvim poslijeratnim desetljećima prethodnih vojnih sukoba socijaldemokratski vođe sindikata prelazili na stranu buržoazije, to nisu mogli učiniti bez ozbiljnih prosvjeda radništva i demokratski nastrojenih slojeva sitnog građanstva. Danas više nije tako. Ministar rata imao je, nažalost, u potpunosti pravo kad je nakon sastanka s predsjedništvom Saveza njemačkih sindikata zadovoljno izjavio: “Više nema borbi iz pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog stoljeća.”⁽¹⁹⁾

PRIMIRJE S BURŽOAZIJOM UMJESTO BORBE PROTIV RATA – “OVDJE IZVRŠAVAMO ONO ŠTO SMO ODUVIJEK ISTICALI: U TRENUTKU OPASNOSTI NEĆEMO OSTAVITI SVOJU DOMOVINU NA CJEDILU.” ⁽²⁰⁾

Ne zaboravimo: u povijesti njemačkog radničkog pokreta ne događa se po prvi put da vodstvo naših sindikata propušta priliku da podigne radničku klasu za borbu protiv imperijalističkog rata, već se ono buržoaziji upravo pokorno umiljava! Prije izbijanja Prvog svjetskog rata vođe SPD-a i sindikati usvojili su rezoluciju u kojoj je stajalo da će se, ukoliko imperijalisti zaista dovedu zemlju do rata, morati obavezno krenuti u borbu da se on što prije prekine te da se kapitalizam konačno sruši. Kad su nakon toga 1. kolovoza 1914. godine njemački kapitalisti rat zaista i raspirili, socijaldemokratski

⁽¹⁶⁾ Ibid.

⁽¹⁷⁾ *Entspanntes Verhältnis. German Foreign Policy. 15. 2. 2013.*

⁽¹⁸⁾ FDGB je osnovan u sovjetskoj okupacijskoj zoni kao jedinstveni sindikat svih radnika i službenika. Zamišljen je kao sindikat koji bi aktivno provodio denacifikaciju, radio na uništavanju korijena fašizma i rata te bio klasno svjestan i svoje članove obrazovao u duhu klasne borbe i internacionalne solidarnosti.

⁽¹⁹⁾ Lejeune, Martin. DGB jetzt Teil der Truppe. Neues Deutschland. 6. 2. 2013.

⁽²⁰⁾ Erklärung von Hugo Haase im Namen der SPD-Fraktion zur Bewilligung der Kriegskredite in der Reichstagssitzung vom 4. August 1914. Dokumente und Materialien zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung Reihe II Band 1 1914-1917.

sindikalni vođe idući su dan Ministarstvu unutarnjih poslova uputili pitanje što bi u toj situaciji trebalo biti sa sindikatima. Dobili su sljedeći odgovor: “Ne namjeravamo ih napadati ako nam ne budu priređivali nikakve teškoće jer nam je drago da imamo tako velike radničke organizacije na koje se vlada može osloniti kada je potrebno.” *(21)* 2., 5. i 17. kolovoza 1914. godine socijaldemokratski su funkcioneri tako odlučili prekinuti sve aktivne štrajkove te su pozvali članove sindikata da podupru rat. Vjerovali su da će tako onemogućiti da se tijekom rata njihovu partiju i sindikate zabrani i uništi. No umjesto da ovime spase organizacije radničke klase, pretvorili su ih u aktivne pomagače imperijalističke buržoazije. Iz organizacija radnika stvorenih za borbu protiv kapitalista nastao je savez za potporu ratobornim veleposjednicima, kraljevima topova, gospodarima industrije oružja.

Socijaldemokratska partija Njemačke i njemački sindikati u ovome nisu bili nikakva iznimka. Gotovo sve radničke organizacije na čijem su čelu u zaraćenim zemljama bili desni socijaldemokrati našle su se s izbijanjem rata ponovno na strani svojih izrabljivača, na bojnopolju protiv svojih kolegica i kolega iz drugih zemalja. “Bez ulaženja u problematiku sindikalne izdaje u ostalim zemljama koje su sudjelovale u ratu – iznimka su bili sindikati u Rusiji, Italiji, Bugarskoj, Srbiji i Rumunjskoj koji su ostali vjerni radničkoj klasi i internacionalizmu proleterske solidarnosti – danas se može s punim pravom tvrditi da to što je kapitalistima obiju zaraćenih strana uspjelo raspiriti svjetski sukob i uvući svoje narode u rat, što im je prije svega uspjelo u četiri godine mobilizirati takve gigantske snage mogu ponajprije zahvaliti tome što su pravovremeno razumjeli da moraju pridobiti sindikate s njihovim milijunima članova za svoj imperijalizam i tako ih staviti u službu svoje agresivne, osvajačke politike.” *(22)*

Ovo mračno poglavlje njemačkog radničkog pokreta ne bi se smjelo nikada ponoviti. Svoje organizacije ne smijemo više nikada prepustiti ratnim huškačima. Danas kad Njemačke oružane snage ponovno sudjeluju u ratnim sukobima diljem svijeta i transformiraju se u globalnu intervencionističku armiju braneći interese banaka i koncerna, kad pritom u školama

regrutiraju mlade za vojnički poziv, a njemački se imperijalizam oprema za sljedeći rat, mi pred tim nećemo zatvarati oči! Moramo ustati protiv zajedničkih rezolucija sindikata i vojske, tražiti hitan prekid svih daljnjih pregovora i dogovora. Upravo bi sindikati trebali učiniti sve što je u njihovoj moći da zaustave militarizaciju društva i promijene ratni kurs njemačkog kapitala. Sindikate moramo ponovno pretvoriti u borbene organizacije radničke klase.

SINDIKALNE REAKCIJE PROTIV NAJAVLJENE REZOLUCIJE VOJSKE I SINDIKATA IZ 2013. GODINE:

ZAKLJUČCI SA SKUPŠTINE DELEGATA IG METALLA U FRANKFURTU, 28. OŽUJKA 2013.

Ne smije doći do zajedničke rezolucije Saveza njemačkih sindikata i Njemačkih oružanih snaga koju su najavili predsjednik Saveza Michael Sommer i njemački ministar obrane, odnosno rata, Thomas de Maizière na sjednici predsjedništva DGB-a održanoj 5. veljače 2013. godine. Također ne smije doći ni do kakve uske suradnje između Saveza njemačkih sindikata i Oružanih snaga. Opreke između sindikata, koji se zalažu za mir, i Oružanih snaga, koje već desetljećima vode ratove, postoje još uvijek i nije ih moguće premostiti. Borba protiv ratova koji se vode kako kod kuće tako i u inozemstvu ostaje važna zadaća sindikata, a nju treba voditi obrazovanjem članstva te akcijama u proizvodnim pogonima i na ulicama Republike. Zahtijevamo od predsjednika IG Metalla da postupa u tom duhu.

OBRAZLOŽENJE:

Na poziv Saveza njemačkih sindikata ministar obrane, odnosno rata, Thomas de Maizière sudjelovao je na zasjedanju saveznog predsjedništva 5. veljače 2013. godine. Na zajedničkoj konferenciji za novinare Sommer i De Maizière najavili su zajedničku rezoluciju DGB-a i Oružanih snaga i založili se za pojačanu međusobnu suradnju jer, prema njihovu mišljenju, više nema opreka između organiziranog radničkog pokreta i vojske u Njemačkoj. No mi ponavljamo: Oružane snage vode ratove diljem svijeta; i kancelarka i Ministarstvo obrane govore o “njemačkom ratu u Afganistanu”. To je, imajući na umu dva

svjetska rata u kojima su živote izgubili prvenstveno milijuni radnika, organiziranom radničkom pokretu potpuno neprihvatljivo, kao što je i protuustavno. Pukovnik Njemačkih oružanih snaga Klein naredio je u afganistanskom gradu Kunduzu topovski napad na spremnik pun goriva, pri čemu je živote izgubilo preko 160 ljudi, uključujući i desetine djece čiju je smrt, kao što pokazuje izvještaj istražnog suda, pukovnik potpuno svjesno riskirao. On zbog toga nije osuđen, već je promaknut u čin generala. Postoji mogućnost da Oružane snage interveniraju i kod kuće, protiv radnika u štrajku i vlastitih građana, a ta mogućnost ulazi i u program redovne obuke Oružanih snaga za koju je u Schnöggersburgu pored grada Halle izgrađen poligon za scenarij građanskog rata. Izgrađeno je 500 kuća, ulica i tvorničkih pogona. Postoji tamo i podzemna željeznica, što pokazuje da se vojska obučava za građanski rat u vlastitoj zemlji jer podzemnih željeznica u Afganistanu baš i nema.

ZAKLJUČCI SA SKUPŠTINE DELEGATA IG METALLA U OFFENBACHU, 11. OŽUJKA 2013.

Ne smije doći do zajedničke rezolucije Saveza njemačkih sindikata i Oružanih snaga (...) U naš je statut uključena izjava organiziranog radničkog i sindikalnog pokreta koja nas obvezuje na borbu protiv militarizma, genocida i rata, a za “mir, razoružanje i razumijevanje među narodima” (čl. 2. statuta IG Metalla). U skladu s tim načelima sindikati se u proizvodnim pogonima i na ulicama moraju angažirati oko širenja informacija te provoditi i druge akcije.

OBRAZLOŽENJE:

Između radničkog i sindikalnog pokreta te Oružanih snaga ne smije biti nikakvog ujedinjenja. Vojska već vodi ratove diljem svijeta, oprema se za globalno “osiguravanje puteva opskrbe sirovim materijalima”, kod kuće nadlijeće prosvjednike Tornado mlažnjacima i već se uvježbava za intervencije protiv radnika u štrajku. Ne može i ne smije biti ništa zajedničko između nas i militarizma koji za posao smrti pokušava regrutirati našu djecu u školama i na sveučilištima. U pedesetim su godinama ponajprije sindikalisti osuđivani na duge zatvorske kazne jer su

(21) Institut für Marxismus-Leninismus (1966). Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Sv 2. Berlin: Dietz Verlag.

(22) Dimitroff, Georgi (1974). Über die Gewerschaften. Berlin: Verlag Tribüne.

usprkos zabrani Adenauerova režima skupili milijune potpisa protiv ponovnog naoružavanja Njemačke. Godine 1981. došlo je do velikih prosvjeda unutar sindikata nakon što je Savez njemačkih sindikata zajedno s Oružanim snagama sastavio Izjavu u 7 točaka u kojoj se govorilo o “međusobnom povjerenju i poštovanju”. Godine 2013. predsjedništvo Saveza pozvalo je ministra obrane na svoju sjednicu. Predsjednik DGB-a opisao je to kao “stvarno odličan razgovor”, a ministar je za vojsku i sindikate rekao da su “u jednakoj mjeri dio mirovnog pokreta”. Kako kažu, ovome slijedi zajednička rezolucija. (...)

APEL S RADNOG SASTANKA MIROVNE KONFERENCIJE ŽENA (SINDIKAT VERDI) POVODOM SUSRETA PREDSEDNIKA SAVEZA NJEMAČKIH SINDIKATA I MINISTRA OBRANE, 16. VELJAČE 2013.

(...)

ODBIJAMO!

Oružane snage (...) nisu nikada bile dio mirovnog pokreta. Upravo suprotno. Bile su i ostaju instrument kojim njemačke banke i koncerni održavaju svoju premoć. Bile su i ostale instrument za osiguravanje njihovih interesa diljem svijeta, kao što je to svatko, čak i Michael Sommer, dosad mogao pročitati u tzv. Obrambenopolitičkim smjernicama. “Odnos između oružane sile i radničkog pokreta povijesno je napet, no danas više nije tako”, objasnio je Sommer.

ODBIJAMO!

Radnički i mirovni pokret s pravom su se borili protiv ponovnog naoružanja Njemačke nakon Drugog svjetskog rata. Tisuće kolegica i kolega zbog ovoga su progonjeni i osuđivani na zatvorske kazne. A danas svakim danom postaje sve jasnije kolika napetost i dalje postoji u odnosu između vojske i radničkog pokreta. Da navedemo nekoliko najvažnijih stvari:

Od 1991. godine kao glavni zadatak “obrambenih snaga” sve se otvorenije nameće obrana interesa njemačkog kapitala u intervencijama diljem svijeta. Njemačka vojska odavno više nije “obrambena snaga”, već – usprkos svojoj ustavom propisanoj misiji – globalna intervencionistička armija koja s gotovo 9000

vojnika u 12 zemalja vodi ratove protiv drugih naroda. Thomas de Maizièere izjavio je 1. srpnja 2012. na Radiju središnje Njemačke kako u principu više gotovo da i nema regije na svijetu u kojoj Njemačka ne bi imala što tražiti. To su naši sinovi i kćeri koje šalju u smrt radi interesa kapitala!

Bez obzira na sve prosvjede sve je više pripadnika Oružanih snaga upućeno u škole da pred našom djecom zagovara ubijanje i umiranje. Godine 2012. u njemačkim je školama 334.000 učenika bilo izloženo utjecaju zapovjednika za mlade i savjetnika za vojnu službu, a održano je 30.000 predavanja i seminara s ciljem uvlačenja učitelja i ostalih obrazovnih službenika u ovaj program – u sve to spadaju i javne prisage regruta, promocijski pozivi, nastupi na sajmovima i javnim proslavama itd.

Mogućnost vojne intervencije protiv vlastitih građana sistematično se izgrađuje uspostavljanjem široke mreže “komandi domovinske sigurnosti” od 2006. godine, a kroz De Maizièereovu koncepciju vojne rezerve ona se popunjava ljudstvom. Presuda Saveznog ustavnog suda donesena u srpnju 2012. godine posve otvara vrata čak i oružanim intervencijama

protiv vlastitih građana – najčvršći dokaz da nema ni govora o “opuštenom odnosu”!

O svemu ovome (kao i o “Obrambenopolitičkim smjernicama”) Michael Sommer ne samo da šuti već i tvrdi, protivno svim načelima Saveza njemačkih sindikata, da Savez nije zauzeo poziciju protiv rastućeg broja vojnih intervencija u inozemstvu ili rata u Afganistanu. Štoviše, posve protivno statutu Saveza, Sommer izjavljuje da bi trebalo učiniti sve da se “vojnike kvalitetno opremi”, otvarajući time put pojačanom naoružavanju.

PROTIV TOGA IZJAVLJUJEMO:

Da je potrebno učiniti sve da ovom partnerstvu Saveza i njemačke ratne politike suprotstavimo staru i ponovno itekako aktualnu spoznaju Rose Luxemburg: “Mogućnost opstanka današnjeg militarizma ovisi o postupcima mase radnika i radnica.”

Zbog toga ćemo se za tu spoznaju nastaviti boriti upravo u sindikatima. (...)

MANIFESTI NEUSPJEHA

RAZGOVOR S DINOM RONČEVIĆ

* RAZGOVOR VODILA KATERINA DUDA
U TRAVNJU 2014.

Dina Rončević (1984) multimedijalna je umjetnica, filmska animatorica i automehaničarka iz Zagreba. Završila je Animaciju i Nove Medije na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, prekvalificirala se za automehaničarku.

Osim što se baviš umjetničkim radom, radiš i kao pripravnica u radionici motora po narudžbi. Potonje se čini kao vrlo konkretan posao koji ima određene kodove rada, a upravo ta konkretnost često izmiče u procesu umjetničkog rada. U umjetničkom radu često upravo greška donosi pomak koji se traži u radovima i procesu, međutim kako grešku tretiraš u ovoj drugoj vrsti posla? Spomenula si da te zanima neuspjeh kao sastavni i legitimni dio rada, možeš li reći štogod više o tome?

Bila sam na tekstilu u Primijenjenoj. Nije mi išlo šivanje, pa su mi savjetovali da upišem animaciju na Akademiji jer su moji modeli izgledali kao likovi iz crtića. Na animaciji mi je rečeno da mi to baš i ne ide, pa sam završila Odsjek za Nove medije. Ali sam za diplomski rad na Novim medijima napravila prekvalifikaciju za automehaničarku. U automehaničarskim radionama me pak nitko nije htio zaposliti. Na diplomi s Akademije piše da sam filmski animator. Sada studiram na Institutu Sandberg, na odjelu School of Missing Studies, a titula će glasiti Master of Fine Arts. Suludo. Discipline su metoda raspoređivanja ljudskih aktivnosti, ali su ujedno krute, neugodne. Jer mora se napredovati, mora se rasti, mora se uspjeti, a sve unutar jednoličnog djelovanja; to je neugodno. Strojevi su u stanju raditi samo neke stvari, ljudi su ipak (ne)sposobniji od toga.

Neuspjeh je u radu kao sol u juhi. Nekako to uvijek zaboravljamo, nužnost greške, neuspjeh kao sastavni dio procesa. Nismo naučeni na tu gorčinu. Na činjenicu da ne uspijevamo biti ono što umišljamo da jesmo. A tamo se nalazi bogatstvo stvaralaštva. Jer ta greška, ako se razvija, tako kriva kakva je, osuđena sa stajališta uspjeha, pokazat će nam ono što nismo očekivali. Pomak od naše krute, jadne stvarnosti nalazi se tamo, u tom prostoru neuspjeha. Ostalo spada u sustav, a sustav počinje umirati čim je stvoren, uspostavljen. Što je stariji, više guši one najmlađe, one najsvežije, koji će stati u svako govno na putu jer su im pogledi uprti u snove, a ne u sustave i regulaciju prometa. A svi trebamo naučiti nositi se sa drekom na cesti, a onda i na našoj obuci.

Umjetnost je jedna od tih djelatnosti disciplina. Ljudi se nečim bave pa sustav i jezik to nazivaju umjetnošću. Od svih

djelatnosti, umjetnost je najslobodnija. Jer nema sustava. (Ne)sposobnosti nazivamo senzibilitetima, cilj rada ovisi o autoru/ici, a može ostati i nepoznat onima koje adresira. Iako ne mora niti koga adresirati niti mora imati cilj. Mehanika je pak djelatnost koja ima razrađen sustav izbacivanja proizvoda na tržište. Pa je prvenstveno opterećena primarom financijskog profita, opterećena je navikom korištenja – svi prvo pomislimo na automobile, koji spadaju u jednu od najjačih svjetskih industrija. Struktura rada u radionici bitno je drugačija nego u umjetnosti. Ali unutar jednog i drugog greška ima isti efekt, onaj krucijalni pomak od realnosti i asistenciju nečega što ne znamo, nego tek upoznajemo, ako dopustimo da to nešto bude pametnije od naše pretpostavke ili cilja. Glorificiram greške.

Isto si tako spomenula da umjetnost često koristiš kao disciplinu koja je jedina legitimna za propitivanje sustava i kao platformu za rad koji voliš. Znači li to da određenu vrstu rada ne bi mogla obavljati ako ga ne prezentiraš kao umjetnički rad? S druge strane utječe li umjetnička pozadina na to da te se u drugoj struci (ili u bilo čemu drugome što radiš kroz umjetnost) doživljava manje ozbiljnom i profesionalnom?

Upravo je zbog sustava koji ljudske aktivnosti svrstava u djelatnosti – a djelatnosti se razvijaju s krajnjim ciljem financijskog profita – unutar mehanike teško naći nekoga u toj mjeri ludog da mu (obično njemu, ne njoj) zvuči zanimljivo baviti se mehanikom *just for the sake of it*, a ne nužno za lovu, produkt. U tom smislu je jasno da mi je bilo teško naći radionu u kojoj mogu stažirati. U umjetnosti je to uobičajena praksa, ali zato većina umjetnika/ca nema primanja, dok mehaničari/ke odrađuju 40 sati tjedno u fiksnim terminima i znaju kada im stiže iduća plaća. Sigurno ne bih mogla raditi to što radim na način na koji to radim da funkcioniram u nekoj drugoj djelatnosti osim umjetnosti. Ako uspijem to ugurati u *mainstream*, dignite mi spomenik. Samo nisam sigurna što bi na njega trebalo napisati.

Akademiju si završila prije nekoliko godina. Što misliš koliko je sada drugačije raditi i razvijati se kao umjetnica u odnosu na starije generacije umjetnika? Koliko su česti honorari

umjetnicima na izložbama? Koliko ti često dobiješ honorar za svoj rad? Koliko ti galerija uspije pokriti i troškove produkcije rada?

Ne mogu se uspoređivati sa starijim kolegama jer ne znam kako je njima bilo, to mogu samo nagađati.

Honorari su u Hrvatskoj jednostavno specifična pojava. Postoje galerije i kustosi/ce koji će napraviti sve što mogu kako umjetnici ne bi ulazili u osobne troškove da bi radili, ali isto će tako velik broj galerija podrazumijevati da radite besplatno. Osobno to smatram apsolutno neprihvatljivim načinom eksploatacije i rado bih da mogu razmišljati o radovima, a ne o tome kako ću platiti režije dok radim. Galerija SC na primjer, koja ima program za mlade umjetnike *Oni dolaze*, ima nevjerojatno nefunkcionalan i neadekvatan način financiranja produkcije izložbe – meni je to samo djelomično omogućilo pokrivanje troškova i upravo je zbog toga period pripreme izložbe bio beskrajan iscrpljujuć. Egzistencijalni problemi jako umaraju. Stvarno je bezveze trošiti energiju na bavljenje strukturom umjesto svojim radom. No isto je tako na nama da budemo glasniji oko toga jer je prešutna činjenica da se često može dobiti novac za produkciju – ako se traži. Zbog nekih dobrih odnosa, za koje umišljamo da ćemo ih imati ako jedemo govna, često sami nismo dovoljno jasni (ponekad ni glasni ni zahtjevni) oko toga što nam, kada i u kojoj mjeri treba. No koristilo bi ako bismo jedni s drugima više dijelili – kada bismo jedni druge upozoravali na nepravilnosti i javno na njih reagirali. Jer se stvari ne mijenjaju same od sebe. Mislim da moramo shvatiti da smo mi ti koji intervenirajući stvaraju sustav, govoreći glasno ono što znamo, ma koliko to malo bilo. Naravno, *only good system is the sound system*, ali ovaj unutar kojeg živimo moramo držati konstantno otvorenim i stalno ga mijenjati, oduzeti mu karakteristike pa tako i zadah smrti.

Organiziraš radne platforme s djevojkama. Na koji način one funkcioniraju? Kako pronalaziš grupe s kojima radiš?

Ako rastavljam aute, to je obično u organizaciji festivala ili galerija s kojima surađujem, pa se za to pobrinu kustosice ili producentice (uvijek se do sada radilo o ženama). Dob prilagođavamo kontekstu, kao i automobile s kojima radimo. U

Fotografija gore: “Voda tako vruća da peče”, Oktobarski Salon, Beograd, Srbija, 2013; autorica fotografije: Sanela Čosović
Fotografija dolje: “Car”, ANTI Festival, Kuopio, Finska, 2012; autorica fotografije je mama jedne od djevojaka na fotografiji

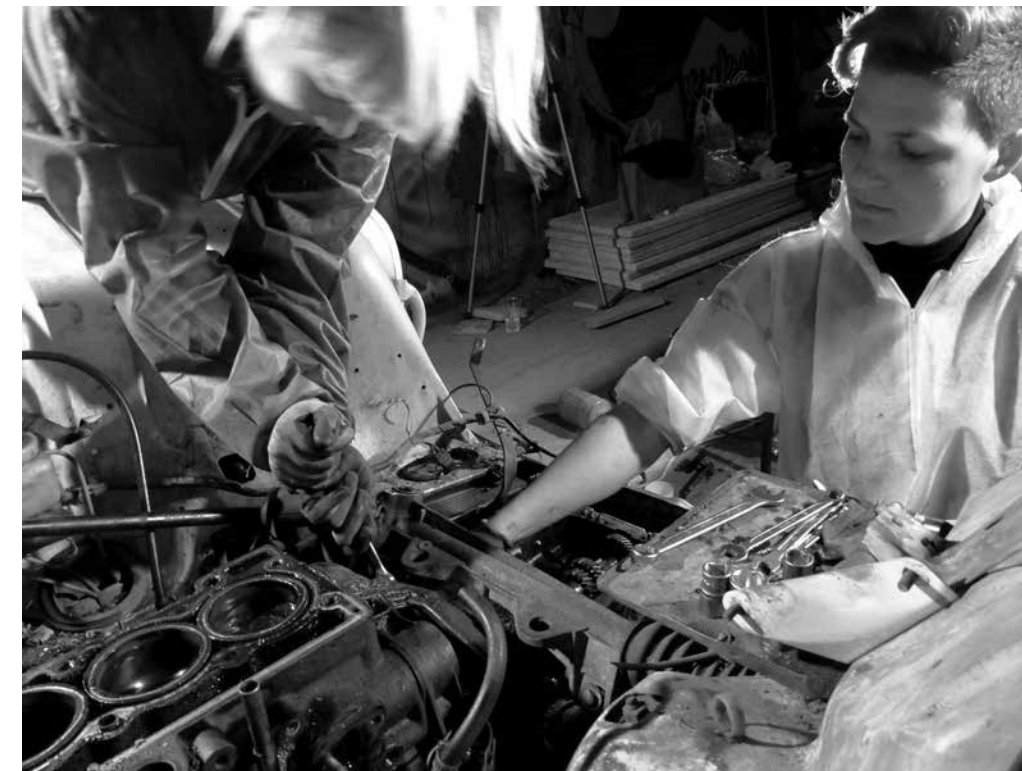
slučaju konstrukcija radim s curama koje poznajem. Kroz godine i razgovore postalo mi je lakše procijeniti koje cure bi bile zainteresirane, a i dosta ljudi sad zna moje interese, pa mi se nekada cure same javljaju kako bi napomenule da žele sudjelovati u idućim projektima. Te su mi najdraže. Interes i inicijativa, ne može bolje.

O tvom se radu uglavnom piše kao o vrlo rodno obilježenom i u kontekstu queer-umjetnosti. Kakav je tvoj odnos prema tome?

Moj je rad definitivno rodno obilježen. I činjenica je da sam do sada uglavnom izvodila po feminističkim i *queer*-festivalima, no to mi je uvijek bilo čudno. Odnosno ja razumijem da je svijetu čudno da ženu zanima mehanika, ali meni to nije čudno s obzirom na to da sam ja ta žena, pa sam jako navikla na tu neobičnost. Pa tako, kada sam na *queer*-festivalu, odjednom počinjem misliti da je to nešto čudno, odnosno ne mogu si pomoći drugačije to promatrati. Mislim da moj rad tamo ne spada. Puno mi se više sviđa ideja da se pri prezentaciji mog rada svi pravimo da je to sve normalno dok takvo i ne postane. Na faksu su mi dali nadimak *Fake it till you make it*. To stvarno funkcionira.

Feministički su mi festivali iz istog razloga problematični. Tamo sam u kontekstu kojemu je potrebno nešto drugo nego ono što mogu dati generalnoj publici. Ne sviđa mi se što je tako, ali praksa to pokazuje: ako prosječni/a gledatelj/ica vidi žene u kombinezonima dok rade, to će mu/joj biti zanimljivo. Ako izvodim na feminističkom festivalu, prvenstveno se govori o tome da sam žena. Nisam sigurna da mi to treba jer mene zanima govoriti o mehanici.

Mislim da se tu radi o različitim razinama emancipacije, različitim fazama aktivizma. Osobno sam se dugo bavila “smještanjem” sebe u ženu i problematiziranjem roda. Sada problematiziram mehaničarku, s tendencijom interesiranja samo za mehaniku. Svaki aktivizam mora pregristi pupčanu vrpцу sa svojim izvorom – kad se emancipiraš, onda je vrijeme za stvaranje novih sustava. Ja ne mislim da je ispravno ganjati samo onu – svi smo mi jednaki. Mislim da je to samo prva faza. Nakon te dolazi ona – svi smo mi drugačiji – za koju se treba još žešće boriti i uspostaviti svoju poziciju.

“Nepoželjna snaha - drugi dio”, Galerija Kocka, Split, 2013; autorica fotografije: Tihana Mandušić

HIP-HOP, ANTIFA, PUNK, CIGANI, GDE TO IMA?

RAZGOVOR S GIPSY MAFIOM

* RAZGOVOR VODILA LELA VUJANIĆ
U VELJAČI 2014.

“Mi smo antifa Cigani, to uvek kažemo na nastupu, i jako smo ponosni na to. Domaća scena misli da smo mi njihovi ‘srpski crnci’, ali mi uopšte ne volimo da nas se tako zove”, objašnjavaju nam braća Skill i Buddy O.G. (Ferid i Emran Ajeti) ili jednostavnije Gipsy Mafia. Kartonska naselja, život bez dokumenata i prebivališta, razina siromaštva i isključenosti iz društva puno viša nego kod bilo koje druge manjine, slika su Srbije i njenog odnosa prema Romima. Obojica rade u tvornici kablova za BMW i kažu kako im je najgore kada vide koliko taj proizvod na kraju košta, a oni dobiju samo “0,000001 posto” njegove vrijednost. U intervjuu braća govore o svakodnevnoj diskriminaciji, predrasudama, ali i vrlo zanimljivim idejama. Upoznajte ih!

Kartonska naselja, svakodnevni fašizam na ulici, u trgovini, kod doktora, gdje te tretiraju kao krimosa ili kao onog tko u službenoj percepciji jednostavno ne postoji. Naši građani drugog reda koji nikada nisu bili top manjinska tema – uspješno su ih zaobišle sve državne politike - Cigani, Gypsies ili Romi sada imaju svoj autentični glas. Taj glas se daleko čuje i jednako brutalno govori o nama kao i njima samima. S antifa reperima iz Zrenjanina, razgovarale smo poslije njihovog nastupa u Medici, gdje su doslovno razvalili – o muzici, Romima, antifašizmu i radu.

Braća Skill i Buddy O.G. (Ferid i Emran Ajeti), neprestano se dopunjuju, uskaču jedan drugom u riječ kao prava familija, tako da njihove odgovore donosimo pod zajedničkim identitetom *Gipsy Mafie*. U Mediku su došli u sklopu turneje na kojoj su prvo posjetili njemačke gradove: “U svakom gradu smo imali jedan informativni deo, o situaciji u Srbiji i Romima, predavanje par sati pre koncerta. Pošto smo mi živeli jedno vreme u Nemačkoj, onda smo govorili i o tome – kako nam je bilo dok smo bili u Nemačkoj, kako u Srbiji.”

Rođeni su u Zrenjaninu osamdesetih, rano odlaze s ocem u Njemačku u kojoj će provesti 12 godina, sve do 2003. godine, kada se vraćaju u Srbiju. Djetinjstva u Zrenjaninu slabo se sjećaju.

“Ne mogu se mnogo setiti, uglavnom kuće u kojoj smo živeli i

par ulica. Ali na primer, tu gde smo mi živeli, pored nas je bila jedna srpska kuća i jedna hrvatska kuća i bilo je savršeno, mi tada nismo imali probleme s njima, ni oni s nama. Bilo je sve OK”, prisjećaju se braća. Iako često repaju o problemima mahale, sami nisu rasli u romskom naselju.

“Ne, moj tata je uvek gledao da to nekako izbegava. Zašto? Pa ne znam, dešava se dosta problema po takvim naseljima, ljudi su, ako smem tako da kažem – u kurcu, mnogo ljudi se predalo, opustilo, u smislu te borbe za život, bude puno frke u tim naseljima, čak i međusobno. Mi znamo dosta ljudi u naseljima, ja uglavnom visim u tim naseljima u Zrenjaninu, ako i ne živim tamo. Ljudi jednostavno preživljavaju, sve je to neka tenzija non-stop. Nema sloge, nema kolektiva, nego je svatko za sebe”, objašnjava Gipsy Mafia.

TAMO STRANAC, OVAMO OPET STRANAC

Kao klinci slušaju hip hop, a muzikom se počinju baviti jer su jednostavno htjeli nešto reći.

“Zašto smo počeli- jednostavno smo hteli nešto da kažemo. Nama je uvek bio neki problem, što se tiče naših Roma, živeli smo u Nemačkoj, živeli smo u Srbiji, uglavnom je bila ta diskriminacija, nekako ista. Mnogi naši prijatelji pitaju: ‘Ej, dal vam je bolje u Srbiji ili Nemačkoj?’ - ali isto je. Tamo sam bio stranac, ovamo sam opet stranac, nisam dobrodošao ni tamo ni ovde. I zato smo počeli s muzikom, nismo počeli s ciljem da budemo poznati, da budemo zvezde, to su gluposti. Uvek smo rekli, ne mora čak nitko da zna kako izgledamo, bitna je poruka, čisto da slušaju muziku, da skontaju tekstove, to nam je uvek bilo najbitnije. Da protestujemo preko te muzike, zato smo i počeli”, odgovorit će na pitanje kako su se upustili u muzičke vode.

Njihova prva pjesma zvala se *Gypsy* i opisivala je jedan dan u njihovom životu - svakodnevnu diskriminaciju na ulici, u trgovini... U Srbiji, ove “manjinske rime” povezuju s iskustvima crne gangsta Amerike, što se braći nimalo ne sviđa: “Na kraju krajeva, crnci, mislim kad bi otišli u Afriku, to im je kuća, to im je dom, prihvaćeni su tamo. A mi, kontam gde god bi išli da bi nam svuda bilo isto. Mi smo trenutačno, bar tako domaća rap

scena misli, mi smo njihovi srpski crnci, što uopšte ne volim da nas tako zovu. Kao prvo, nismo gangsteri, jeste da imamo tih romskih naselja, što Srbi zovu geta, ali to nije američki geto, nema narkotika, uglavnom je siromaštvo i nema se posla.”

CIGANSKA POSLA

Do sada su snimili tri albuma, od kojih je zadnji pod nazivom Ciganska posla, *free to download*. O prva dva kažu: “To smo počeli bezveze, ja i on, na nekom kompjuteru koji smo pozajmili od drugara. Bez zajebancije, mi smo tako snimili prvi album, uradili neka dva albuma kojih nema na internetu, neće ni biti jer smo bili još klinci, početnici... Imali smo volju da kažemo nešto. Kad smo snimali koristili smo onaj skajp mikrofoni, i ono, zvuči grozno, muzika katastrofa, ali čuju se reči, to je nama bilo najbitnije. I ta dva albuma su se delila onako, među drugarima.”

Njihov treći, a zapravo prvi zvanični album pod nazivom Ciganska posla, snimljen je u kućnom studiju uz svesrdnu pomoć antifa ekipe iz Zrenjanina.

“Ne znam dal’ treba da spominjem imena sad, ali mnogi ljudi su nam tu pomagali. Album smo snimili kod kuće i trajalo je tri godine. Bez zajebancije, tri godine je trajalo da snimimo 16 pesama. Zato što smo od prve plate kupili matrice, pa od druge mikrofoni i tako... Problem je bio da opremimo studio jer to nismo imali. Onda smo onako – kako smo zarađivali pare, stavljali zajedno i polako kupovali opremu. Tri godine ali eto, isplatilo se”, objašnjavaju. Na novom albumu braća su koncentrirana na Rome i romske probleme te promjenu percepcije unutar i izvan zajednice.

“Album se zove *Ciganska posla*, što je jako smešan naziv; ne znam šta vi ovde podrazumevate kad čujete ciganska posla, ali ciganska posla su u Srbiji jako negativna reč, jer se podrazumeva uvek nešto loše. I to je nama uvek smetalo. I ta reč Ciganin, koja je negativna reč. Mi smo to hteli da promenimo, da promenimo te reči koje su tako negativne, da ih napravimo pozitivnima, da pokažemo da ciganska posla nisu uvek loša, da radimo i dobre stvari. Osamdeset posto pesama na albumu bavi se Romima jer oko nas u Zrenjaninu i u Srbiji, Romi su se, onako, predali, neće da se bori niko za ništa. Misle

da je trenutno situacija takva i da tako treba da bude. Mi smo probali da im kažemo da ne treba tako, treba da se bore za svoja prava, treba da ustanu i da dignu glas“, složno otkrivaju svoje namjere.

SRBIJA JEDNOSTAVNO SMATRA DA MI NE POSTOJIMO

Kartonska naselja, život bez dokumenata i prebivališta, razina siromaštva i isključenosti iz društva puno viša nego kod bilo koje druge manjine, slika su Srbije i njenog odnosa prema Romima: “Nema nikakve podrške, Srbija jednostavno misli da mi ne postojimo. Glavni problem je što Romi očekuju da im Srbija pomogne, država ili grad, a pomoći nema nigde.”

Panoramu Beograda ne čine samo prekrasni mostovi, neizostavni dio su i kartonska naselja ispod mostova.

“Mislim da je neki ministar nedavno rekao na nekoj televiziji u inostranstvu: mi u Beogradu nemamo romska naselja ispod mosta“, govore braća.

“Ali očistili su nasilno ta naselja“, primjećujemo.

“Očistili su naselja tako da su došli rano ujutro i rekli ‘Imate pola sata da spakujete stvari’. I onda je bager sve srušio. Nakon toga oni koji nisu imali negde drugde da žive uglavnom su živeli na ulici. Srbiji smetaju ta kartonska naselja, ali to se tačno dešava zbog tih stvari, da ljudi jednostavno nemaju gde živeti, ruše im se te kuće da bi se tu napravio neki shopping mall i onda se prave ta naselja. I svako ko je prolazio kroz Beograd autom vidi ih, ne mogu ih sakriti koliko god žele da ih sakriju.”

BIO PANDUR ILI FAŠISTA, UVEK ISTA STVAR

S Alerta, Alerta Antifascista je započeo njihov gig na Ujedinjeni protiv fašizma u Novom Sadu, a Gipsy Mafijašima antifa je integralni dio njihove muzike i stava: “Mi smo antifa Cigani, to uvek kažemo na nastupu, mi smo prvi antifa hip hop Cigani i jako smo ponosni na to“. Iako u početku nisu bili do kraja upoznati s antifa, s vremenom upoznaju lokalnu ekipu, “kapiraju homofobiju” i ostale teme, te shvaćaju da Romi i antifašisti imaju puno toga zajedničkog. Ipak, za njih je fašizam dio gotovo svakodnevnog iskustva.

“Osetim to na svojoj koži svaki dan. Ljudi misle da su fašisti samo oni koji su ćelavi, nose te glupave čizme, to nije tako... Recimo kad ja idem kod lekara i treba da zakažem termin – i onda zakažeš termin u osam ujutro, dođeš tamo u pola osam, a tek u pet uveče stižeš na red. Zato što jednostavno ne misli da si tu. To je za mene fašizam. Da li je to kod lekara ili u prodavnici ili su to policajci koji te startuju usred centra, gde ima stotina ljudi. I onda, možda bi nekako i razumeo kad bi me sklonili negde sa strane, tražili dokumente i to, nego ono, mora da bude kao neki show, da nas svi vide, usred centra, ti moraš da skineš jaknu, izvadiš sve iz džepova, skineš patike... I svi te ljudi posmatraju i automatski si za njih kriminalac. Ako samo stojiš sam na nekom čošku, ti si automatski kriv. Čim tu stojiš, znači hoćeš da uradiš nešto loše. Svakom panduru si ti iz ciganske mahale iako ni ne zna gde živiš“, objašnjava Gypsy Mafia svoje svakodnevne probleme s kojima se susreću u Srbiji.

HOĆU PROMENE, HOĆU POŠTOVANJE

Osim diskriminacije koja reproducira tipične romske uloge (sakupljač smeća, kradljivac) i potpunog nedostatka podrške od strane države, problemi postoje i unutar same zajednice. Kao i svaki bijeli Hrvat katolik – i Romi se trenutačno brinu samo za svoja posla. O mogućnostima organiziranja unutar romske zajednice i stvaranja kolektivne snage, braća imaju različita mišljenja: “O tome smo pričali celu noć. Moje mišljenje je da ne postoji organizacija i kolektiv nego svako gleda svoja posla, što meni jako smeta. Ali kapiram i da je bilo dosta tih takozvanih romskih organizacija koje su upale u romske mahale i obećale ljudima da će im pomoći, ako ljudi plate neku članarinu, i onda su te pare uzeli i jednostavno nestali. To nije bilo jednom nego dosta puta, tako da ljudi više ne žele, neće da slušaju, nas s našom muzikom ili bilo ko da dolazi, jednostavno neće da slušaju. Ja sam lično protiv tih organizacija. Ti ljudi misle da nakon nedelje dana znaju kakva je situacija Roma i da je jedino rešenje pomoći tim ljudima – para, *cash*. A u stvari nije. Ne treba tim ljudima samo para, treba jednostavno motivacije, ništa više”.

Rješenja ipak ima, ali ona su unutra, a ne vani: “Ja mislim da kad bi se organizovali da bi mogli da osvojimo celi svet. Ima

pesma, ‘Ponosan Ciganin’, gde tačno govorimo o tome, nema pomoći dok sami sebi ne pomognemo. Mislim da treba prvo sami da pokrenemo nešto i onda ko se pridruži okej. Ja kao Rom znam gde su problemi i znam šta treba da promenim i ko će onda da promeni ako ne ja.”

AKO GANGSTERI SU SVI, JA NISAM MC

Braća su kritična prema srbijanskoj rap sceni i ne vide sebe u istom kontekstu s prevladavajućim nacionalistima: “Svi su jebeni nacionalisti, BG sindikat na primer ili ovi drugi- težak im je život jer im mama nije platila internet ili nije kupila Nike nego Adidas patike. Znam klinca koji ima 14 godina i koji napiše album ‘Život na betonu’, a u 10 sati mora da bude kući zbog mame. Mi pišemo jednostavno to što smo doživeli, ne što smo čuli i videli negde. Slušam ja i sada *gangsta rap*, ali ja nisam *gangsta*, to je meni totalno glupo da ljudi misle da moraju da imitiraju. Hip hop ima svoj zakon, to što kažeš u rimama, to mora da se živi.”

Gipsy Mafia onedavno nastupa s bandom - Braćom Blekvutrić – koji su im se pridružili spontano, nakon što su ih čuli na promociji albuma Ciganska posla: “U martu smo se skontali s punk-rock bandom iz Zrenjanina i imali prvu probu i svidelo nam se naravno. Oni su svirali, mi smo bacali rime i svi su bili oduševljeni. Zamisli, to je punk, to je hip hop, to su Cigani, koja kombinacija!? Ceo bend ne sluša jedan žanr muzike, jedan sluša reggae, jedan sluša punk i jazz, mi slušamo hip-hop.”

MUZIKA ZA ŽIVOT, INDUSTRIJSKA TRAKA ZA PREŽIVLJAVANJE

Njihove aspiracije ne idu prema službenim record lejbelim: „Ne bih voleo da živim od muzike, mislim da bih se osećao krivo kada bih zarađivao pare od toga, osećao bih se neprijatno. Radim u toj firmi, s tim zarađujem cash, iako znam da sam tamo robot. Ovo jednostavno volim. Ne bih se osećao iskren prema sebi; ljudi bi svašta radili, druge tekstove pisali.”

Pare za opremu i snimanje albuma zaradili su na industrijskoj traci, radeći kablove za BMW automobile: “Radimo obojica, zaposleni smo u nekoj nemačkoj firmi, radimo tri smene, na

sekund dolaziš, na sekund izlaziš, ali to je jedina opcija trenutno.”

U njemačkoj firmi, zajedno sa istočnom braćom po traci, proizvode njemački proizvod: “Kada znam koliko to vredi na kraju, taj proizvod, a ja dobijem 0,000001 posto, to je meni najgore. Mi smo bili tamo, u Nemačkoj, preko firme, da kao pogledamo kako to sve izgleda. 98 posto tog automobila radi se u drugim zemljama, radi ga jeftina radna snaga iz Rumunije, Srbije... i onda bude na kraju- nemački proizvod, al’ bez zajebancije. Jedino se radi karoserija tamo, sve drugo dolazi sa strane. Ti ljudi koji tamo rade imaju uglavnom svi preko 2000-3000 evra platu, a ti radiš za nekih 300 evra.”

Na pitanje jesu li u sindikatu, braća kategorički odgovaraju: “Ne.”

“Pa trebali bi.”

“Pa, treba, da, hehe. Ali mi smo uvek malo kritični, što se tiče svega. A sindikat, nama je sindikat u firmi preko neke stranke. Imali smo situacije sad na turneji, neko pita za intervju i mi se prvo raspitamo ko su, šta su. Jako smo kritični, malo imamo poverenja, uvek moramo prvo da proverimo i taj sindikat smo najpre proverili i rešili da to nije za nas.”

Pakleni planovi za budućnost, osim nastavka turneje po Rumunjskoj i Mađarskoj, uključuju i još jedan album s bendom, ali i drugačiju vrstu angažmana s Romima i za Rome: “Ne znam jeste čuli za taj skvot u Beogradu, Inex film? Recimo, ovaj čovek ovde za kompjuterom (Nebojša Dodevski Gricko, op.a.), ima vrtić u Beogradu, sam je išao u romsku mahalu i pitao da li žele deca da dolaze u besplatan vrtić. On je vaspitač, drži svoj vrtić, nema nikakve stranke, organizacije. Planiramo u Zrenjaninu isto da otvorimo taj vrtić, mada bih ja voleo da organizujemo neku večernju školu jer ima Roma koji jednostavno ne znaju da čitaju i pišu, a nisu deca... To bi meni bio jedan od ciljeva, tako prvo krećemo. Uvek uzimam sebi malo pomalo, dok ne dođe do revolucije, hehe...”

dizalice, pruge, mostovi, tuneli,
antene, radari, kablovi i cijevi
nafta, struja, beton, čelik
medij, čip, stroj – i malen i velik

obitelji će se buditi u svojim stanovima
'Ajmo ča!' – doviknuti zavjesama
preplavit će snježne planine skijama
načičkati Kvarner jedrima

umjetnici će izlagati po stepenicama
ljudi će promatrati, zahtjevati, djelovati
rokeri neće stići ni shvatiti koliko su jaki
i neki će lik urlati parole po Korzu

prije posla- trudni, a živahni
putuju skupa, a prijevozi jeftini
žičare, vlak, taxi, bas, morske linije mnoge
a tko baš hoće može i na noge

DJETINJASTA PJESMA RIJECI (KAKVU RIJEKU SANJAM)

IZVOR IZ KASTVA

31. SIJEČNJA 2008.

po dvorištu, na parkingu, u uredu
odzvanjat će riječi na stranom jeziku.
čudni ljudi čudnog imena
čudit će se hrvatski: 'Šta da?!'

klinci će se provoditi u prostranim oazama
potpunu kontrolu maznuti starcima
mame i tate voljet će se na putovanjima
bez nadzora djece zbrinute u vrtićima

iz vrtača i šuma u skladišta
iz tvornica i radionica u luku
iz sveučilišta i udruga na mrežu
naš teret daleko...

za poslom- vrijedni, a šareni
zadaci obavljeni, ciljevi ostvareni
još da se s Trsata spuste do Rječine
vježbati neke lijeve sportove, zbrisati u pećine

duboko u garažama, uredima, sobama
visoko na zgradama, eterima, feštama
mislit će se slobodno o ratu i gubitku
orit će se glasno o miru i napretku

na odmorima mase zamišljene, a prisutne
poharat će zalogajnice vrlo pristupačne
vilicom na povrće, žlicom na lešade,
srće se juha, grize pečenje

penzioneri, osobenjaci, studenti, radnici
pozdravljati će nasumično jedni druge
pristajati na trenutak uz bližnjega
reči će: ‘Si ča?’

policija će ukazati slučajnim turistima
kada na Učku ka kojim gljivama
gdje uz šetnicu na najbolje pecanje
kako na otoke, najbistrije kupanje

poslije posla- umorni, a veseli
znatiželjni i skeptični za stolove zasjeli
‘Zamisli... Se sjećaš...’ tema, partija, pjesma, boca se otvara
iz zvučnika ‘Peteršin i češanj’ ponovo svira

i dalje će se maškare svemu te svakome rugati
zvončarice divljati, karneval bujati
pokisli mulci po lokvama skakati
ptice cvrkutati, psi će lajati, mačke mjaukati

ogromni tankeri izranjat će na horizontu
i s nekih prozora misao – Ovo je naša izgradnja!
i s nekih balkona spoznaja – Evo ih naši ljudi!
naš brod...

razne škole, crkve, sinagoge i đamije
ne tko se trpi – tko plesat umije
zajedno nedeljom punit će trgove
ruku pod ruku prelaziti pragove

nabrijan panker po buri baulja
uzbrdica, nizbrdica, vatra kulja
povijest i sada, nejasan ponos
nosi nas val, vodi nas zanos

‘Krepat ma ne molat’ bit će nam geslo
a besplatno zdravstvo vlastito maslo
poluge grada su svačije veslo
prekrasan kaos živi neugaslo

ležati će s knjigom, marendom ili samo sa smiješkom
po parkovima muško, žensko, staro, mlado,..., nevažno
ljubit će se u parovima, igrati u grupama
nuditi svoje nage kože suncu

*Izvor Rukavina je rođen 1980. u Rijeci gdje završava srednju školu
pa odlazi u Zagreb na studije fizike i sociologije. U djetinjstvu je
često pisao, uglavnom o ljubavi i društvu; kasnije je puno manje
pisao, a više se bavio praksom. Danas živi s Ivanom, radi na Odsjeku
za sociologiju FFZG-a, voli ljude, more i još mnogo toga te nije
tolerantan prema onome što ne voli.*

1939-1945: EDELWEISS PIRATI

STEVEN

* S ENGLESKOG PREVEO LUKA JUNAKOVIĆ

*Hitlerova moć može nas baciti na koljena,
I ostaviti nas zaključane u lancima,
Ali polomit ćemo lance jednoga dana,
Bit ćemo opet slobodni,
Imamo šake i možemo se boriti,
Imamo noževe i upotrijebit ćemo ih
Želimo slobodu, zar ne?
Mi smo borbeni Navajosi!*

Zašto su nacisti s takvom lakoćom mogli kontrolirati Njemačku? Zašto je bilo tako malo aktivne opozicije? Zašto su stare partije, SPD i KPD, bile u nemogućnosti uzvratiti bilo kakvim pravim otporom? Kako je totalitarni režim mogao tako lagano zavladati nekada najjačom radničkom klasom u Europi?

Naučeni smo da su nacisti prevarili njemački narod i da je bila potrebna saveznička oružana sila za oslobađanje Europe od nacističkog ropstva. Ovaj članak želi pokazati kako su nacisti uspjeli obuzdati radničku klasu te ispričati neke od priča iz pokreta otpora koje su se uistinu dogodile.

OBRAČUNAVANJE S OPOZICIJOM

Djelujući s nemilosrdnošću koja je iznenadila i njihove protivnike nacisti su zabranili svoje suparnike, socijaldemokrate i komuniste. Za radničku klasu to je bilo mnogo ozbiljnije od uništenja dviju državnih kapitalističkih partija. Čitav jedan dio društvenog života zajednica radničke klase uništen je. Mnogi od najsamouvjerenijih militanata radničke klase bili su uhićeni i poslani u koncentracijske logore.

Represija je bila provedena legalno. SA jedinice (smeđekošuljaši) sada su djelovale u suradnji s policijom. Njihove brutalne aktivnosti, koje su nekada bile ilegalne ali tolerirane, sada su postale dio službenog djelovanja države. U nekim okolnostima ovo je značilo jednostavne činove poput prebijanja. U drugim slučajevima SA jedinice preuzimale su pubove i društvene centre radničke klase u akcijama čiji je cilj bio izolirati, zastrašiti i paralizirati radničku klasu.

Mnogi su radnici vjerovali da nacisti neće zauvijek ostati na vlasti. Vjerovali su da će ih se zbaciti s vlasti na sljedećim

izborima i da će se “njihove” partije vratiti. Trebali su samo pričekati svoje vrijeme. Kada je postalo jasno da se to neće dogoditi, taj mit se promijenio. Uloga opozicionista postala je održavanje struktura predratnih partija netaknutima do trenutka nacističkog poraza. Nema sumnje da je čak i jednostavan čin poput distribuiranja socijalističke (SPD) ili komunističke (KPD) propagande zahtijevao veliku količinu hrabrosti, jer su posljedice, za uhićenog počinioca, bile poznate svima – prebijanje, mučenje i smrt. To je značilo da su obitelji ostajale bez hranitelja i bivale podvrgavane policijskom nadzoru i zastrašivanju. Rezultat toga bila je česta pasivnost i neaktivnost.

Već 1935. radnici su bili svjesni posljedica koje bi “subverzivne” aktivnosti imale na njihove obitelji. Jedan je kovač 1943. jednostavno objasnio problem: “Moja je žena još živa, to je sve. Samo zbog nje im se ne zaderem ravno u lice... Znate, ovi crni čuvari mogu ovo činiti samo zato što svaki od nas kod kuće ima ženu ili majku na koju mora misliti... Ljudi imaju previše stvari za koje se moraju brinuti. Naposljetku, nisi sam na ovom svijetu. I ovi SS-ovski vragovi to iskorištavaju.”

Tijekom perioda nacističke vladavine bilo je nemira u industriji, štrajkova i činova neposluha, pa čak i sabotaža. Sve je to privuklo pažnju Gestapa. Gestapo je imao pomoć poslodavaca i uljeza među radnicima. Najmanje što je štrajkaš mogao očekivati bilo je uhićenje. Kao posljedica toga oni koji su se politički protivili nacistima držali su se što dalje od industrijske borbe. Biti uhićen značilo je ne samo osobno žrtvovanje, nego je kompromitiralo i političke organizacije kojima je on ili ona pripadao/la. Kako bi pojačao prijetnje radnicima Gestapo je osnovao posebne industrijske koncentracijske logore povezane s glavnim tvornicama.

Za prikazivanje nacističke represije u ovom kontekstu može se upotrijebiti činjenica da je u periodu 1933-1945. najmanje 30.000 Nijemaca ubijeno zbog protivljenja državi. Ta brojka ne uključuje bezbroj drugih koji su umrli od posljedica prebijanja, tretmana u logorima ili one stradale kao rezultat službene politike eutanazije mentalno bolesnih. Tisuće djece proglašeno je moralno ili biološki defektnima jer nisu zadovoljavali arijsku

“normu” te su ih doktori ubijali. Ista sudbina zadesila je i mlade osobe s mentalnim i psihičkim nedostacima kao i mnoge koji su slušali “pogrešnu” glazbu.

Međutim, nacistička dominacija nad radničkom klasom nije se oslanjala samo na represiju. Cilj nacističke industrijske politike bio je podijeliti, tj. raskomadati radničku klasu i zamijeniti klasnu solidarnost radničke klase s nacističkim drugarstvom i solidarnošću prema državi.

Za početak, povišenja plaća bila su zabranjena. Kako bi se pojačalo nadmetanje među radnicima ukinuto je plaćanje po satu, a plaćanje po učinku postalo je norma. Ako su radnici htjeli zaraditi više morali su proizvesti više. Interese radnika zastupala je Njemačka radnička fronta (DAF), kojoj su morali pripadati svi i koja je, naravno, zastupala isključivo interese države i poslodavaca.

U nemogućnosti dobivanja povišice, postalo je uobičajeno da radnici u situaciji pune zaposlenosti prelaze iz jedne tvornice u drugu u potrazi za većim prihodima. S jedne strane time se doskočilo nacističkoj namjeri limitiranja plaće; s druge se strane još više oslabilo solidarnost među radnicima.

Znajući da ne mogu vladati isključivo zastrašivanjem, nacisti su davali povlastice u obliku “socijalne pomoći” radničkoj klasi. Obitelji su po prvi puta primale određenu svotu novca, a organizirani odmori i izleti bili su omogućeni po niskoj cijeni. Za mnoge je radnike to bila prva prilika za odlazak na odmor. Nacističke organizacije omogućavale su društvene aktivnosti. Nema puno dokaza da su nacisti uspjeli ideološki pridobiti radničku klasu, ali je kombinacija represije i poboljšanja životnog standarda ipak zbunila mnoge koji bi inače bili njihovi izravni neprijatelji.

Spektakli nacističkih skupova, spaljivanje knjiga, parade i govori nisu dokaz da su radnici vjerovali nacističkoj vlasti. Svima je bilo jasno koje su bile posljedice neprisustvovanja i odbijanja nošenja plakata ili mahanja zastavom. Ipak, uspjeli su ojačati osjećaje izolacije i nemoći kod onih kojih su se željeli protiviti. Posljedica toga bio je manjak izravnog otpora među odraslim pripadnicima radničke klase za vrijeme nacističke vladavine.

Spomen na Edelweiss pirate, njemački antinacistički pokret mladih koji se za vrijeme Drugog svjetskog rata borio protiv režima.

MLADEŽ

Ako se nacistička politika prema odraslima bazirala na prisili, njihova politika prema mladeži bila je suptilnija. Jednostavno rečeno, namjera je bila indoktrinirati svaku mladu osobu, tj. učiniti ju dobrim nacionalsocijalističkim građaninom koji bi ponosno predstavljao ideale Partije. Način za ostvarivanje toga bila je Hitlerova mladež (HJ).

Do kraja 1933. sve su organizacije osim Hitlerove mladeži bile zabranjene – iznimke su bile organizacije kontrolirane od strane Katoličke crkve koja je u to vrijeme bila zaposlena ulagivanjem nacistima. Dječaci su postajali članovi *Deutsches Jungvolka* između 10. i 14. godine, a članovi Hitlerove mladeži od 14. do 18. godine. Te su organizacije ubrzo inkorporirale čak 40% dječaka. Djevojke su bile učlanjivane u *Bund Deutscher Mädel* (BDM), no nacisti su bili mnogo manje zainteresirani za pridobivanje djevojaka. Glavni je cilj bio dovesti sve dječake u HJ. Kada nisu uspjeli u tome do 1939., postupno su donošeni zakoni koji su članstvo učinili obaveznim.

U ranim je danima članstvo u HJ-u bilo mnogo više od običnog zadatka. Dječaci su se bavili sportom, išli na kampiranja, planinarili, igrali natjecateljske igre – također su sudjelovali u treninzima i političkoj indoktrinaciji. Članstvo u Hitlerovoj mladeži davalo je mladima priliku da koriste jedan autoritet protiv drugog. Mogli su izbjegavati školske obaveze tvrdeći da su uključeni u aktivnosti HJ-a. HJ je davao izlike kad se trebalo sukobiti s drugim oblicima autoriteta – roditeljima i svećenicima. S druge strane, mogli su kriviti pritisak u školi za izbjegavanje neugodnijih zadatka Hitlerove mladeži. U nekim je dijelovima zemlje HJ omogućio prvu priliku za osnivanje sportskih klubova, za izlet bez roditelja, za prvi doživljaj samostalnosti.

Prema kraju 1930-ih, funkcija HJ-a i BDM-a se promijenila. Cilj režima postao je očitije vojno orijentiran i ciljao je na pokoravanje. HJ je promatran kao način za regrutiranje i treniranje dječaka za oružane snage. Kako je rat postajao sve izgledniji, naglasak je sa slobodnih aktivnosti prešao na vojni trening. Državna policija postala je jedna od onih grupacija koje

su tjerale sve da budu članovi HJ-a. To je pretvorilo na prvi pogled bezopasne aktivnosti, poput večernjeg druženja s prijateljima, u kriminalne radnje ako su se događale izvan HJ-a ili BDM-a.

HJ je uspostavio svoje policijske jedinice za nadziranje mladih osoba. Te *Streifendienst* patrole činili su članovi Hitlerove mladeži, ne puno stariji od onih koje su trebali nadzirati.

Do 1938. izvješća njemačkih socijaldemokrata njihovim vođama u progonstvu uspjela su izvijestiti da se “na duže staze mlade osobe također osjećaju sve više iznerviranim zbog manjka slobode i bezumnog drila koji je uobičajen u nacionalsocijalističkim organizacijama. Stoga nije začuđujuće da simptomi umora postaju posebno izraženi i među njima”.

Izbijanje rata prikazalo je pravo lice HJ-a u još jačem svjetlu. Stariji članovi HJ-a bili su mobilizirani, a sve je više vremena bilo posvećeno treningu i političkoj indoktrinaciji. Bombardiranja su uništila mnoge sportske objekte. HJ je postajao sve očitiji kao sredstvo ugnjetavanja.

Kako su zahtjevi za novcima za oružane snage postajali sve intenzivniji, raskoli unutar HJ-a postajali su sve akutniji. U to je vrijeme njemački obrazovni sustav bio strogo klasno podijeljen. Većina djece radničke klase napuštalo je školu u dobi od 14 godina. Tek nekolicina ih je odlazila u srednju školu ili gimnaziju zajedno s djecom iz srednje klase i djecom visokoobrazovanih obitelji. Pošto su stariji članovi HJ-a bivali mobilizirani, vodeća mjesta zauzeli su školarci iz srednje klase. Redovi organizacije sve su se više sastojali od mladih radnika za koje je bilo malo vjerojatno da će prihvatiti naređivanje na sastancima HJ-a. Nije teško zamisliti scenu u kojoj razmaženi sin nekog doktora pokušava davati naredbe gomili mladih tvorničkih radnika i k tome se još koristi prijetnjom kažnjavanja kako bi dobio što želi. Nezadovoljstvo je raslo. U početku je velik manjak radne snage ranih ratnih godina značio da nacisti nisu mogli pribjeći vrsti terora kojim su se služili protiv drugih disidenata. Kako se rat nastavljao mnogi su očevi tih mladih ljudi poginuli ili bili poslani na frontu. Mnogima su u bombardiranjima uništeni domovi. Jedina budućnost koju su mogli zamisliti za sebe bila je nositi

uniformu i boriti se za izgubljeni slučaj.

Jedan je tinejdžer 1942. rekao: “Sve što HJ propovijeda je prijevara. Siguran sam u to, jer sve što sam ja morao reći u HJ-u bila je prijevara.”

Do kraja 1930-ih na tisuće je mladih ljudi pronalazilo razne načine za izbjegavanje kandža Hitlerove mladeži. Počeli su se udruživati u bande i ponovno uživati u mladosti. To je prestrašilo nacistе, naročito kada su tinejdžeri počeli fizički braniti svoj prostor za društvene aktivnosti. Ono što je naročito prestrašilo nacistе bila je činjenica da su ti mladi ljudi bili produkti njihovog obrazovnog sustava. Ti mladi ljudi nisu imali nikakvog kontakta sa starim SPD-om ili KPD-om, nisu znali ništa o marksizmu ili starom radničkom pokretu. Nacisti su ih obrazovali u nacističkim školama a njihovo je slobodno vrijeme bilo kontrolirano od strane HJ-a tako što su slušali nacističku propagandu i sudjelovali u službeno odobrenim aktivnostima i sportovima.

Te su bande postojale pod različitim imenima. Njihova omiljena odjeća varirala je od grada do grada, baš kao i njihove oznake. U Essenu su se nazivali *Farhtenstenze* (Putujući momci), u Oberhausenu i Düsseldorfu *Kittelbach pirati*, a u Kölnu *Navajos*. Ali svi su na sebe gledali kao na *Edelweiss pirate* (nazvanima prema znački s cvijetom runolista koju su mnogi nosili).

Dokumenti Gestapa u Kölnu sadrže preko 3.000 imena tinejdžera identificiranih kao Edelweiss pirata. Očito ih je bilo mnogo više te je njihov broj sigurno bio mnogo veći kada se cijela Njemačka uzme u obzir.

U početku su njihove aktivnosti bile poprilično bezopasne. Družili su se po parkovima i uglovima ulica stvarajući svoj društveni prostor na način na koji tinejdžeri (obično na muku roditelja) rade svugdje. Vikendima bi odlazili u prirodu planinariti ili kampirati, pa su tako na izopačen način oponašali aktivnosti koje su u početku bile omogućene u sklopu HJ-a. Za razliku od HJ-ovih izleta ovi su izleti uključivali dječake i djevojčice zajedno i tako dodavali drugačiju, uzbudljiviju i normalniju dimenziju od one koju je omogućavao HJ. Dok je HJ odvodio mlade ljude na izlete kako bi ih izolirao i indoktrinirao,

izleti Edelweiss pirata udaljili su ih od Partije i dali im vremena i prostora da budu ono što jesu.

Na svojim bi se izletima sastajali s Piratima iz drugih gradova. Neki su čak proputovali Njemačku uzduž i poprijeko za vrijeme rata, kada je putovanje bez papira bilo ilegalno.

Usuditi se uživati samostalno bilo je kriminalno djelo, sve je trebalo biti pod kontrolom Partije. Neizbježno, naišli su na HJ-ove *Streifendienst* patrole. Umjesto bježanja, Pirati su često ostajali i borili se. Izvješća poslana službenicima Gestapa sugerirala su da su Edelweiss pirati nerijetko dobivali te borbe. “Stoga ja zahtijevam da se policija pobrine da se s tom neugodnom okolnošću obračuna jednom za svagda. Članovi HJ-a riskiraju svoje živote kad izađu na ulice.”

Aktivnosti Edelweiss pirata postajale su sve odvažnije kako je rat napredovao. Sudjelovali su u podvalama nacističkim saveznicima, borbama protiv svojih neprijatelja i manjim činovima sabotaže. Bili su optuženi da su zabušanti na poslu i društveni paraziti. Počeli su pomagati Židovima, vojnim dezerterima i ratnim zarobljenicima. Radili su grafite s antinacističkim sloganima, a neki su počeli skupljati letke sa savezničkom propagandom i stavljati ih u poštanske sandučiće.

“Postoji sumnja da su upravo to ti mladi ljudi koji su iscrtavali zidove pješačkih pothodnika u Altebbbergstraßeu sa sloganima ‘Dolje s Hitlerom’, ‘OKW (Vojna komanda) nam laže’, ‘Medalje za ubojstva’, ‘Dolje s nacističkom brutalnošću’ itd. Ti su natpisi izbrisani u roku od par dana, no ubrzo su se na zidovima pojavili novi.” (1943, Düsseldorf-Grafenberg, izvješće nacističke partije Gestapu).

Kako je vrijeme odmicalo nekolicina je Pirata postajala sve odvažnijima i hrabrijima. Pljačkali su vojne kampove kako bi pribavili oružje i eksplozive, napadali nacističke ličnosti izvan HJ-a i sudjelovali u partizanskim aktivnostima. Čelnik kölnskog Gestapa bio je jedna od njihovih žrtava.

Autoriteti su reagirali s punim arsenalom represivnih mjera. One su se protezale od individualnih upozorenja, prisilnih okupljanja i privremenog zadržavanja (popraćenog brijanjem glave), do kazni zatvora vikendom, radnih logora,

koncentracijskih kampova za mlade ili provođenja kaznenog postupka. Na tisuće su bile uhvaćene u tom lovu. Za mnoge, kraj je bila smrt. Takozvani vođe kölnskih Edelweiss pirata bili su javno obješeni u studenom 1944.

Međutim, sve dok su nacisti trebali radnike u tvornicama oružja i vojnike za njihov rat, nisu mogli potpuno pribjeći fizičkom istrebljenju tisuća mladih Nijemaca. Štoviše, moglo bi se reći da je država bila zbunjena u tome što učiniti s tim pobunjenicima. Bili su njemačkog podrijetla, vrsta ljudi koja je trebala biti zadovoljna onime što su im nacisti dali. Nevoljna smaknuti tisuće i nesposobna shvatiti što se događalo, država ih nije mogla zaustaviti.

ZID TIŠINE

Zašto se dakle tako malo čulo o Edelweiss piratima? Kada sam počeo istraživanje za ovaj članak shvatio sam da je jako teško pronaći informacije o njima. Većina se bazirala na istraživanju njemačkog povjesničara Detleva Peukerta, čiji tekstovi ostaju primarno štivo. Pretraživanje interneta otkrilo je tek dva članka.

Mnoga objašnjenja padaju na um. Poslijeratni saveznički autoriteti htjeli su rekonstruirati Njemačku u modernu, zapadnu, demokratsku državu. Kako bi to učinili proveli su stroge radne zakone, uključujući prisilni rad. Edelweiss pirati imali su snažnu antiradnu etiku te su tako došli u sukob i s novim autoritetima. Izvještaj iz 1949. govorio je o “proširenju fenomena odbijanja rada koji postaje navika među mladim ljudima”. Progon takozvanih “mladih mangupa” ponekad nije

bio ništa manje rigidan pod savezničkom okupacijom nego što je to bio pod nacističkom. Sud je 1947. poslao jednu mladu ženu u zatvor na pet mjeseci jer je “odbila raditi”. Mladi su postali neprijatelji i novom poretku.

Politički neprijatelji nacista bili su protjeravani u izgnanstvo, ubijani ili su njihove političke ideje bivale ugušene. Tajne aktivnosti opozicije centrirale su se oko održavanja stranačkih struktura netaknutima. Nisu si mogli priznati da je fizički otpor ostao živ i u dobrom stanju i još k tome pružan od grupa mladih ljudi! Političarima CDU-a (Kršćanska demokratska unija) i SPD-a Edelweiss pirati bili su jednako neugodna okolnost kao što su to bili nacistima. Mit o pravednom ratu korišten od strane saveznika većinom se oslanjao na ideju da su svi Nijemci bili barem pasivni tijekom nacističkog perioda, ako se već nisu aktivno suprotstavljali režimu. Da bi održali tu fikciju, akcije “uličnih huligana” u borbi protiv nacista trebale su biti zaboravljene.

Desetljećima kasnije, interes za Edelweiss pirate počinje ponovno izbijati na površinu. Više toga se objavljuje o njima, a priprema se i film. Moramo se pobrinuti da se više nikad ne zaborave. Kao što kažu producenti filma: “Edelweiss pirati nisu bili savršeni heroji, već obični ljudi koji su činili izuzetne stvari.” Upravo to nam daje nadu u budućnost.

*Marširamo oblama Ruhra i Rajne
I zajedno uništavamo Hitlerovu mladež.
Naša pjesma je sloboda, ljubav i život,
Mi smo Edelweiss pirati.*

GOVOR PRED SUDOM, 5. LIPNJA 1919. GODINE.

EUGEN LEVINÉ

✱ S NJEMAČKOG PREVELA MARIJA ČAČIĆ

Iznimno mi teško pada razlagati činjenice o svojem slučaju. Još prije prvog preslušavanja ukazao sam na to da je zapravo sve što se trenutno poduzima protiv mene, cjelokupni sudski proces, tek posljedica političke, a ne pravne situacije. Veleizdaja je točka optužnice zato što je Bavarska Sovjetska Republika poražena. Isto je to rečeno u uvodnom članku *Münchener Neuesten Nachrichten* u kojemu stoji da je “jedina veleizdaja neuspjela veleizdaja, a da se uspjelu veleizdaju ne smatra veleizdajom. Veleizdaja proistječe iz političkih, a ne iz pravnih razloga.”

Sud smatram predstavnikom one klase koju pak držim svojim dosadašnjim političkim protivnikom. Možda bih za svoje činove mogao odgovarati pred komunistima, ali kako bih se mogao braniti pred svojim protivnicima za činove koje oni zasigurno smatraju usmjerenima protiv njihove same egzistencije! U Rusiji sam se našao u sličnom položaju; ondje sam odbio dati iskaz te sam oslobođen krivnje zbog nedostatka dokaza. Ako sada već ne slijedim tu taktiku, moram iznijeti razloge zašto tako postupam. Ne branim se zato što od vas očekujem blažu kaznu; da sam to želio tada bih ustvari sada morao zaključiti svoj govor, jer bi moji branitelji – koji su vam politički i ljudski bliži od mene – tada mogli daleko učinkovitije postaviti obranu. Sada pak ponovno uzimam riječ iz istog razloga iz kojeg sam tijekom cijelog procesa živo sudjelovao u obrani. U tisku i javnosti proširene su najstrašnije glasine o Bavarskoj Sovjetskoj Republici, kako o meni osobno tako i o cjelokupnom slijedu događanja, zbog čega sam odlučio iskoristiti ovu priliku da pobijem te glasine. Minhensko me je radništvo tek nedavno upoznalo tako da je ponekog minhenskog radnika sada možda počeo nagrizati crv sumnje da je zaista poklonio svoje povjerenje nekome tko ga nije vrijedan. Budući da više nisam na slobodi, moram posegnuti za ovim sredstvom da bih mogao rasplesti to klupko.

Drugi je razlog to što sam član Komunističke partije, a upravo ona je najomraženija i najoklevetanija od svih stranaka u Njemačkoj. Stoga držim da je moja dužnost da jednom kažem u javnosti iz kojih pobuda članovi KP rade, iz kojeg razloga žele raditi te zašto pokušavaju i dalje raditi. Dugujem to svakom

radniku u Izvršnom odboru, svakom od preko 1200 članova radničkih vijeća, s kojima sam se u svakodnevnom zajedničkom radu ipak zbližio, iako su me u konačnici otjerali odande; njima sam također odgovoran da sperem ljagu s njihova imena. Ne branim se, dakle, da bih ishodio blažu kaznu, nego kako ne bih propustio priliku ustvrditi što jeste.

Najveći sukob između mene i državnog odvjetnika sastoji se u tome što on na sve političke i društvene procese – kako u Njemačkoj tako i u cijelom svijetu – gleda iz perspektive oprečne mojoj. Državni odvjetnik precjenjuje moć i sposobnost vođa da djeluju te da interveniraju na ovaj ili onaj način. Njemu se čini da se kocke svjetske povijesti kotrljaju već prema tome baca li ih ruka časnog ili nečasnog vođe. Ali i sami vođe potječu iz masa, mada možda iz drugačijeg miljea. Postaju vođama ne zato što se izdvajaju iz mase, nego zato što su sposobni da artikuliraju ono za čime mase same instinktivno žude i što ne mogu izraziti zbog manjkave formalne izobrazbe.

Zbog toga biste u buržuskim krugovima mogli pronaći velik broj ljudi koji imaju više znanja od mene, ali bih u zboru radnika ipak odnio pobjedu, gospodine državni odvjetniče, ne zbog moje osobne nadmoći, nego samo zato što sam izgovorio ono što su mase osjećale i htjele. Tragedija minhenskih masa sastoji se upravo u tome da još nisu dovoljno politički iskusne. Itekako su bili svjesni da proletarijat mora nastupiti jedinstveno da bi pobijedio; doduše, činilo im se da bi jedinstven proletarijat mogao imati različite programe i da bi bilo sasvim dovoljno da socijaldemokrati, nezavisni socijalisti i komunisti sklope formalni pakt. Upravo je to bila jedna od stavki na kojima je posrnula Bavarska Sovjetska Republika.

Kada je proletarijat jedinstven u svojem cilju i svojoj volji, tada je nepobjediv; isto ne vrijedi ako je to jedinstvo sačinjeno samo od sasvim formalnih vanjskih poveznica organizatorskog tipa. Iz tih je razloga moja prosudba svih činjenica, koje ću kasnije navesti, sasvim drugačija od one državnog odvjetnika. Ne želim ublažiti svoju kaznu, niti ću prebaciti pravnu odgovornost na Izvršni odbor. Preuzimam potpunu odgovornost za svoje postupke. Djelomično sam bio inicijator te prvi koji bi uobličio poneku ideju radnika koju su oni instinktivno osjećali; ali mogu

reći da nikada ne bih sudjelovao u revoluciji koju bi vođe nametnule masi, kako je to nastojao prikazati gospodin državni odvjetnik.

Kada sam kao mladi student odlazio u Rusiju već sam postajao svjestan da se služba političkog agitatora sastoji samo iz toga da formulira ono što je povijesna volja mase, a ne da masi nameće svoju vlastitu volju. Djelovao sam u skladu s time – okrenuo sam se masama. Kada bi se slagali sa mnom, reagirali bi; kada nije bilo tako, morao sam nažalost počesto igrati ulogu koju već jesam odigrao i ponijeti kaznenopravne posljedice za ono što su drugi u svojoj nerazboritosti zakuhali. To sve govorim ne iz svojih osobnih nazora, nego zato što je to osnovni nazor Komunističke partije koja je u javnosti uvijek uživala reputaciju skupine ljudi koja želi vršiti teror nad većinom i uspostaviti diktaturu proletarijata. Svaki redak programa Komunističke partije odiše vjerom da je proletarijat sam u stanju emancipirati se.

Iz tog stava izvire i naš stav o veoma spornom pitanju terora i nasilne borbe: mase ne da na sebe uzimaju većinu tereta tog zadatka nego im je on povjeren u svojoj cjelovitosti. Već sam imao priliku izložiti svoj stav o diktaturi proletarijata; naime, da je diktatura proletarijata tek prijelazni korak u periodu nakon diktature kapitala sve do onog trena kada se može uspostaviti punu demokraciju u kojoj bi postojala samo jedna klasa radnika. Komunistička partija uvjerena je da bi se taj program itekako mogao provesti bez nasilja, kada minula klasa posjednika ne bi zatvarala oči pred povijesnom nužnošću. Oružana borba, za koju nas se krivi, počinje tek tada kada ta minula manjina unatoč svemu ustane s oružjem u obranu privilegija svojeg staleža i klase. “Proleterska revolucija ne treba za svoje ciljeve teror, ona mrzi umorstvo i gnuša ga se. Njoj to sredstvo borbe nije potrebno jer se ona ne bori protiv pojedinaca nego protiv ustanova, jer ona ne stupa u arenu s naivnim iluzijama kojima bi se morala krvavo svetiti jer su je razočarale.” (1)

Kako je, dakle, došlo do te borbe? Kako se dogodilo da smo mi, došavši na moć, izgradili Crvenu armiju? To proizlazi iz spoznaje o povijesti, da se svaka dotad privilegirana klasa oružano bori

protiv toga da joj se oduzmu njezine privilegije. Budući da to znamo, jer ne živimo u oblacima, budući da ne možemo računati na to da u Bavarskoj vladaju drugačiji odnosi i da će bavarska buržoazija i kapitalistička klasa bez otpora pustiti da budu izvlašteni, moramo naoružati radnike kako bismo mogli odbiti napade tih izvlaštenih kapitalista. Tako je dosad bilo svugdje i tako ćemo mi naravno uvijek djelovati, kad god nam pođe za rukom da dođemo na vlast. Nismo poticali radništvo da se naoruža iz želje za krvoprolićem, štoviše, bilo bi nam veoma drago da u bilo kojem slučaju dotad povlaštena klasa odluči ne započeti tu bezizglednu borbu jer će borba u jednom trenu postati bezizlazna za njih. Želio bih vam svratiti pozornost na činjenicu da je pobjeda proletarijata u novembru prošla bez prolijevanja krvi. Da su, primjerice, u Berlinu prvi hici pali oko šest sati uvečer iz kneževske konjušnice iz koje su časnici pucali na nenaoružane prolaznike iz nezadovoljstva zbog razvoja situacije.

Mišljenja sam da je naoružavanje proletarijata, koje se dogodilo ovdje, potaknuto željom da se doskoči buržoaziji u pokušajima oružanih protunapada. Gospodin državni odvjetnik ili gospodin predsjedavajući ranije je pročitao naglas članak iz glasila Izvršnog odbora u kojemu se izražava bojazan da puške koje nisu otpremljene tu stoje da bi se njima pucalo na proletarijat.

Dok sam prije situaciju smatrao krajnje pesimističnom i nisam vjerovao kada su mi proturječili i govorili da je u Bavarskoj drugačije – da se bavarska vlada neće usuditi pustiti Pruse da uđu u Bavorsku – ponadao sam se da ćemo možda opstati toliko dugo da će negdje drugdje u Njemačkoj također biti proglašena Sovjetska Republika i da nas Hoffmannova vlada neće napasti iz tog razloga. Svi držimo da razvoj situacije u prvim danima maja nije napad proletarijata nego krvoproliće bez pokrića u koje su bjelogardejci sunovratili minhensko radništvo. Za vrijeme cijelog svojeg boravka u Münchenu imao sam tu sreću da sam mogao raditi sa svojim komunističkim prijateljima. Uvijek je vladala potpuna sloga te se stoga pri svojim istupima ovdje nisam osjećao kao stranac nego sam se prije svega osjećao povezano s tim komunističkim radnicima a kroz njih i s cijelim minhenskim radništvom; zato sam barem

privremeno smio govoriti u njihovo ime.

Zatim dolazi druga točka koja isto tako slijedi moje nazore uopće: mogućnost razrješavanja dužnosti i smjenjivanja svakog funkcionera Sovjetske Republike u bilo koje doba. Sovjetska Republika sazdana je na radničkim vijećima. Radnici su se okupili, ne prema svojem mjestu stanovanja, već prema svojim radnim mjestima, na kojima se svakodnevno susreću, gdje se mogu upoznati za vrijeme svakodnevnog rada i tamo gdje se izbori funkcionera odvijaju prema sasvim drugačijim načelima. Jer radnik zna da je izabrani ili neko naklapalo ili netko tko će se čvrsto založiti za njih. Zato prihvaćamo takav oblik organiziranja kao normalan i adekvatan, tim više što bi novo državno uređenje uključivalo samo one koji rade. Svaki predstavnik radnika ostao bi na svojem položaju dok god bi to željeli njegovi birači. Dakle, kada sam svoj mandat opetovano davao na raspolaganje radničkim vijećima nije to bila tek puka prazna gesta.

Iz tog razloga mogu reći da smo se ja i moji prijatelji iz Akcijskog odbora – smijem ih zvati prijateljima – svih 35 nas, povukli 27. travnja i da smo u svako vrijeme bili spremni to učiniti. Nijedan od nas nije očajnički čuvao svoj mandat te vas mogu uvjeriti da život kakav smo mi vodili nikoga od nas nije pretjerano privlačio, čak ni radnike koji bi bili umorni nakon svakodnevnog rada. Svi su ti ljudi bili na svojim položajima iz osjećaja dužnosti te su našli da je njihova služba teško breme. Stoga odbijam tvrdnju da je itko od nas žudio za moći ili da je bio opijen njome. Nitko od nas nije ugrabio moć koju nam je uostalom dalo minhensko radništvo. Isto to radništvo tri nas je puta u dva tjedna prinudilo da zadržimo svoje mandate. Odbijam dakle tvrdnju da je samo trolist Levien, Leviné i Axelrod, ili neki drugi tuđinski klan, stajao iza tih poteza.

Nitko od navedene trojice nije bio član niti Revolucionarnog tribunala, niti Komisije za suzbijanje kontrarevolucije. Želio bih isto tako osobno podići prigovor koji doduše državni odvjetnik nije podignuo na samom sudu, ali jeste izvan sudnice: naime, činjenicu da smo tuđini. Jako dobro znam da sam prema svojem porijeklu Rus, da sam Židov i da ne dolazim iz Bavarske. Kako bih se onda mogao drznuti zauzeti položaj o kojemu je

moj branitelj ustvrdio da odgovara položaju predsjednika vlade? Da biste to shvatili morali biste se uživjeti u ideje radništva. Naš ideal je buduća njemačka sovjetska republika, koja bi kasnije stasala u internacionalnu sovjetsku republiku. Ali dok god to nije moguće sovjetske republike mogu nastajati samo izdvojeno, a mi smo samorazumljivo bili uvjereni da bi svatko mogao sudjelovati u tome, ako bi se osjećao dorašlim poziciji i kada nitko drugi ne bi stajao na raspolaganju za taj položaj. Svoju sam poziciju preuzeo zato što sam smatrao da su mi moje prethodne aktivnosti dale uvid u ekonomske odnose i zato što sam se držao sposobnim i obvezanim da ga preuzmem dok se ne nađe netko drugi tko bi preuzeo taj položaj. Dok god sam zauzimao taj položaj, imao sam dužnost djelovati u interesu kako njemačkog tako i internacionalnog proletarijata te komunističke revolucije.

Gospodin državni odvjetnik predbacio mi je da sam naložio desetodnevni generalni štrajk. Prijedlog za odluku o pokretanju generalnog štrajka svakako jesam dao. Bilo je samorazumljivo da za zaštitu proletrske diktature na raspolaganju mora stajati sav proletarijat i da, k tome, mora biti naoružan. Nismo imali policiju pa je bilo veoma bitno spriječiti pljačkanje i slično. Gospodin državni odvjetnik zapitao se kako mi je pošlo za rukom držati ljude podalje od posla na deset dana, sada kada je rad tako prijeko potreban. Njemačka vlada težila je Bagdadu i Longwyju, a mi smo htjeli komunizam. No metodu, koju niste osudili u njihovom slučaju, ne biste smjeli osuđivati niti u našem samo zato što smo mi imali drugačije ciljeve. Državni odvjetnik tvrdi da su samo strojnice privolile radništvo na štrajk. Poziv na stupanje u generalni štrajk jednoglasno su donijeli predstavnici svih postrojenja i njihovo uredsko osoblje; organizacije službenika, kao i poštanski činovnici – svi su bili za štrajk. Gdje je tu teror, gdje je tu silovanje manjine? Zašto se državni odvjetnik laća bajki koje ocrnjuju minhensko radništvo, zašto ne želi priznati da su radnici napravili nešto što je proizašlo iz odluka mase?

Potom je predloženo da se u utorak nakon Uskrsa prekine generalni štrajk zbog njegovih posljedica po ekonomiju. Izložit ću svoj protuprijedlog. U nedjelju i ponedjeljak padali su

(1) Citirano prema: Luxemburg, Rosa (1974). Izabrani spisi. Zagreb: Naprijed. Citirano poglavlje, “Što hoće Spartakov savez”, s njemačkog je preveo Hrvoje Šarinić.

uskršnji praznici. Ako bi se počelo s radom u utorak činilo bi se kao da se štrajk razmrvio; kao dostojanstveniji zaključak, koji bolje odgovara zaključcima volje radništva, predložio sam da se još jednom štrajka u utorak, da se drži sve teatre pod ključem, da se ne pušta da tramvaji voze itd., tako da se jasno vidi da sve to ovisi o slobodnoj odluci samih radnika koji ili žele ili ne žele raditi. I taj je zaključak jednoglasno usvojen. Kako se odluka provela već će dobro znati državni odvjetnik. Radništvo i stotine poštanskih činovnika i činovnica u svojim svijetloplavim uniformama marširali su na čelu kolone do palače Wittelsbacher kako bi izrazili svoju solidarnost s onima koje se ovdje predstavlja kao teroriste i navodne tlačitelje minhenskog proletarijata.

Kao prvo, morali smo onemogućiti propagandu buržuskog tiska; nismo bili u stanju vršiti prostu cenzuru u njima te smo stoga morali zatvoriti listove. Kažu da je to teror; doista, to jeste teror, isti teror kakav provodi Hoffmannova vlada kada zabranjuje Rote Fahne, isti teror koji me prisiljava da se svojim partijskim drugovima opravdam apeliranjem predsjedavajućem da otvoreno iznesem svoj slučaj.

Gospodin državni odvjetnik optužio me da sam se osobno zalagao za strogu pravdu i istovremeno mi predbacuje da sam kriv za pljačke koje su se dogodile u Bavarskoj Sovjetskoj Republici. Ne razumijem njegovu logiku. Ili nisam smio, kao što je posvjedočila svjedokinja, dodatno podjarivati Revolucionarni tribunal: tada mi se ne bi moglo predbacivati pljačke; ili sam pak morao imati mogućnost davati upute Tribunalu o njegovim zaduženjima već prema tome što mi se činilo da je nužno u interesu našeg rada i zadaća: tada mi se ne bi moglo predbacivati što sam učinio tako. Kada mi državni odvjetnik predbacuje što sam se premišljao o mogućnosti uvođenja smrtno kazne, on istovremeno zahtijeva da me se osudi na smrtnu kaznu – mene koji niti sam ubijao niti pljačkao.

Državni odvjetnik priča o miru unutar države koji sam ja ugrozio. Nisam ga ugrozio, jer nikakvog mira nije bilo. Dok god riječ socijalizam stoji samo na zaglavljima papira različitih vlada, nema unutaršnjeg mira, dok god postoje ljudi, dioničari, koji su u pet ratnih godina udvostručili svoj imetak bez ikakvog rada do

tada će radnici iskati svoj udio u tom umnoženom bogatstvu, a dioničari to neće dopuštati. I što se više gospodarski odnosi budu zaoštravali pod utjecajem rata, ako se ratni zarobljenici vrate natrag, ako ih ne dočeka nikakav posao, ako ne budu imali osigurano stanovanje i odjeću a ono malo što tamo pronađu ne bude pravedno raspodijeljeno zato što nemamo komunističku republiku, odvijat će se unutarnja borba u možebitnom obliku koji ja i moji prijatelji ne odobravamo, a koji je ipak prirodna nužda protiv koje ne možemo podići prigovor.

Pogledajte samo oko sebe! U ovoj zgradi suda nalaze se dužnosnici koji u trenutnim životnim uvjetima mjesečno raspolažu sa sto pedeset do sto osamdeset maraka. Pogledajte stanove u današnjim “jazbinama spartakista” i razumjet ćete da nismo mi ti koji su ugrozili unutarnji mir, već da smo naprosto podigli koprenu i otkrili da se ispod nje ne nalazi mir. A dokle god nema tog unutarnjeg mira borba će se nastaviti. I kada borba poprimi oblik oružanog sukoba i sa sobom donese svu moguću strahovitu bijedu i nesreću (što je zapravo vladalo u Münchenu za prvih dana maja), tada krivicu nećemo snositi mi, već oni koji su radništvu odrekli pravo da odlučuje samo o sebi.

Državni je odvjetnik također rekao da sam moralno kriv za strijeljanje talaca. Odlučno odbijam tu krivnju. Za to su krivi oni koji su prvi uzeli taoce u kolovozu 1914. godine, a da njemačko državno odvjetništvo nikada nije podnijelo tužbu niti je zahtijevalo smrtnu kaznu za njih. Ako je još netko kriv za to, tada su to oni koji su se pritajili u Bambergu pa odande slali zavedene proletere zajedno s oficirskom satnijom i crncima da se bore protiv Münchena.

[Veliko negodovanje nastalo je među sucima; predsjedavajući prekida i želi zabraniti Levinéu da nastavi dalje.]

Leviné: Gospodine predsjedavajući, jako dobro znam što time mogu navaliti na sebe. Ali moram reći da sam od strane gospodina državnog odvjetnika iziritiran kao nikada dosada u svome političkom životu. Gospodin državni odvjetnik je, kako bi na nečemu zasnovao presudu smrtno kaznu, pledirao na moje nečasne motive – što je jedna od najtežih zamjerki koja se može podići protiv čovjeka koji već šesnaest godina ustraje u

revolucionarnoj borbi.

Zanemarit ću to i samo reći sljedeće: ako mi državni odvjetnik predbacuje što sam istupio iz vlade i zbilja više nisam imao ikakvih dužnosti moram vas upozoriti na ono što je moj branitelj već rekao, da se u svojim postupcima ravnam prema poimanju časti kakvo prevladava među mojim prijateljima. Posljednje sam večeri imao sastanak s prijateljima, među kojima su se nalazili radnici, članovi Crvene armije i drugi, te su prisutni jednoglasno donijeli odluku: članovi Crvene armije upućuju se na svoje pozicije, a oni koji su bili članovi vlade moraju nestati. Ja sam nestao. Iskrao sam se u dogovoru sa svojim komunističkim prijateljima. Ali ne kako bih spasio vlastitu kožu.

Moja gospodo suci, vi ste bili veoma srditi zbog toga što sam izrekao. Neću govoriti u istom tonu, ali u suštini je sve što sam rekao bilo istinito. Sâm sam pročitao u novinama da su se među trupama koje su umarširale u München nalazili crnci. Nije se valjda Hoffmannova vlada u Bambergu ustezala od stanovitih drugih mjera. Ipak se mora priznati da blokada Münchena – izvršena zahvaljujući zatvaranju željezničkih puteva i obustavi dovoza namirnica kako se to činilo u “slobodnoj državi” – nije ništa drugo doli ponavljanje engleske blokade koju se pak u moralnom pogledu smatralo krajnje neprihvatljivom.

Što se tiče optužbe da sam kukavica, ne mogu gospodinu državnom odvjetniku braniti da iznosi takve optužbe, ali ga možda mogu zamoliti da, kada već traži smrtnu kaznu, prisustvuje mojem smaknuću. Može biti da bi tada priznao da je pogrešno pretpostavljati da su oni koji su se borili u redovima Crvene armije zasigurno nosili glave u torbama. Znaite onu borbenu pjesmu “Naprijed”, nakon prosinačkih borbi u Berlinu: “Stotinu proleterskih leševa u jednom redu; Karl, Rosa i kompanija nitko više nije među nama.”

Tri dana nakon toga ubijeni su Karl Liebknecht i Rosa Luxemburg, kao i kompanija. Moji prijatelji Werner Möller i Wolfgang Fernbach su također ubijeni, a nijedan od njih dvojice nije bio pripadnik Crvene armije. Gospodo suci! Dva sam puta

optužen za kukavičluk od strane predstavnika bavarske vlade. Prvi put od strane Schneppenhorsta, zato što nisam odobravao uspostavljanje Bavarske Sovjetske Republike, a drugi puta je to učinio državni odvjetnik zato što se nisam borio s oružjem u rukama, nego na svoj vlastiti način i već prema svojoj prosudbi; k tome sam, u suglasnosti s Komunističkom partijom, napustio poprište borbe.

Približavam se kraju. Već šest mjeseci ne mogu biti sa svojom obitelji. Moja me žena nije mogla uvijek posjećivati i nisam mogao vidjeti svog sina koji ima tri godine, jer su pred mojom kućom vrebali policijski kobci.

Takav je bio život koji sam vodio i ne može ga se poistovjetiti niti s osjećajem moći niti s kukavičlukom. Kada mi je isponova predbačen kukavičluk – i to još od strane Tollera koji me želio nagovoriti da proglasim Bavarsku Sovjetsku Republiku – uzvratilo sam: “Što bi ti htio, socijaldemokrati su počeli bježati i izdaju nas, nezavisni su nasjeli lažima, prvo otkazuju poslušnost da bi kasnije iznenada mijenjali mišljenje, a nas komuniste se stavlja pred zid.” Mi, komunisti, mrtvi smo na dopustu. Toga sam svjestan. Ne znam hoćete li mi još produživati dopusnicu ili se moram pridružiti Karlu Liebknechtu i Rosi Luxemburg. Dakako, Vašu presudu očekujem prisebno i ispunjen mirom. Jer znam kakvu ćete presudu donijeti; tijek događaja nije moguće zaustaviti. Gospodin državni odvjetnik smatra da su vođe uzbukavale mase. Kao što vođe nisu mogle osujetiti pogreške mase pod tzv. Sovjetskom Republikom, isto tako i odlazak jednog ili drugog vođe ni pod kojim okolnostima neće zapriječiti napredak pokreta.

Usprkos svemu znam: prije ili kasnije u ovome će prostoru vijećati drugi suci i tada će se za veleizdaju kažnjavati oni koji su se ogriješili o diktaturu proletarijata. Donesite presudu koju držite ispravnom. Branio sam se samo zato što je moje političko agitiranje, ime Sovjetske Republike s kojom se osjećam povezano i dobar glas minhenskih radnika okaljano u ovom procesu. Oni, a i ja s njima, svi smo mi pokušali najbolje kako smo znali svjesni svoje obaveze da djelujemo k Internacionali, komunističkoj svjetskoj revoluciji.

* Viesel, Hansjörg (ur.) 1980. *Literaten an die Wand. Die Münchner Räterepublik und die Schriftsteller. Frankfurt na Majni, str. 443-450.*

NEPOKORENI GRAD HUSINSKA BUNA⁽¹⁾

BEOGRAD, 6. MAJA 1920.

Ministarstvo unutrašnjih poslova javlja telegramom Zemaljskoj vladi da se mogu progoniti stranci uz odobrenje Ministarstva.

** Presbiro je dobio od tamošnjeg ureda za štampu sljedeću depešu:*

“Posljednji antidržavni elementi kao što je bio željeznički štrajk ukazali su na potrebu da se mora rasčistiti sa stranim elementima, koji rove. Vlada je izdala uputstvo vlastima o sporovođenju repatriranja stranaca opasnih po državu. Osim toga biće izgnani još neki, koji su se ogriježili u posljednje vrijeme o državu i narod.”

Da bi izbjegli međunarodni konflikt povodom ovih progonjenja, neka vlada ne izvršuje ni jednu odluku o progonjenju lica, dok je ne dostavi ovom ministarstvu na rješenje.

*pov. u br. 514
Ministar Trifković*

ŠTRAJK RUDARA 21. DECEMBRA 1920. GODINE

Dvadeset i prvog decembra izbija štrajk rudara u Kreki, Zenici, Brezi, Mostaru i Banja Luci. Odmah je pojačana žandarmerija u rudnicima iako su radnici ostavili dovoljan broj najspreminijih radnika da čuvaju rudnike od poplave i požara i koji su jamčili za sigurnost rudnika. Zabranjeno je održavanje skupova, čak i odborničkih sjednica. Radnicima je objavljeno da će svi koji se za tri dana ne vrate na posao otpušteni i izbačeni iz državnih stanova.

Evo kako je u kratkim crtama Asim Behmen opisao događaje od 21. do 24. decembra:

“Progone se pojedini radnici koji su nešto istaknutiji. Rudarske uprave vode crne knjige što su ih još za Austrije vodile i naznačuju radnike koji treba da se progone. U Tuzli, Zenici, Sarajevu, Mostaru i Banjaluci otpočinje strahovito rasplinjavanje mržnje protiv štrajkača. Porodice rudarskih radnika iseljavaju se iz državnih kuća, milom ili silom. U Brezi su bačene 24 porodice na ulicu, na studen i u blato, u Zenici takođe se izbacuju gladne žene i djeca na ulicu ili snijeg. Bilo je među njima i bolesnih, i žena pri porodu. Policija i građanstvo pljuje na njih i vrijeđa ih. Pravoslavni i katolički sveštenici drže propovjedi protiv štrajkača. Rudarski delegati posreduju kod povjerenika Ministarstva za

socijalnu politiku, koje pokazuje dosta pravilno shvatanje stvari, ali vlade neće da popusti. Rudarski delegati konačno sastavljaju ovakav predlog: Neka se obrazuje jedna paritetna komisija koja ima da ispita cijene životnih namirnica u Tuzli, Zenici, Mostaru i Banjaluci, pa neka donese rješenje o radničkim nadnicama. Zemaljska vlada odbija i tu komisiju. Na to onda krečenski rudari iseljavaju svoje porodice u obližnja sela i smještaju ih u kuće svojih drugova. Tuzlanski okružni načelnik šalje žandare i vojsku da kupe po selima rudare i njihove porodice. Preko 300 porodica određeno je na izgon. Iz svih ugljenokopa stižu vijesti o nečuvenim nasiljima. Na sam katolički božić desio se poznati sukob na Husinu između radnika i vlasti.”

Dodajmo dakle, da je predsjednik vlade u Sarajevu Srškić tri dana pred štrajk odbijajući stvaranje paritetne komisije koja bi spriječila štrajk izjavio predstavnicima rudara: “Mi imamo dovoljno mašinskih pušaka da sačuvamo autoritet vlasti”. Radnici su izbacivani iz stana na samo badnje večer po naređenju vlade iz Sarajeva koja u isto vrijeme da se i radnici – stranci prebace preko granice. Ti stranci, to su bili rudari Slovenci, koji su bili većina kvalifikovani rudarski radnici, a granica je bila granica Bosne. Tako su stvari postavljali jugoslavenski centralisti kad im je to bilo u račun za progonjene radnike. Baš su ti slovenački rudari bili stanovnici državnih kuća, dok su ostali radnici bili iz okolnih sela. Odbor podružnice rudarskih radnika riješi 25. decembra da se radnici iz sela solidarišu sa svojim slovenačkim drugovima i prime ih u svoje kuće, pa da se ako treba i silom usprotive njihovom izgonu. Slovenci su se presleli, ali je žandarmerija pošla da ih traži kako bi ih potjerala preko “granice”. Tada je došlo do oružanog sukoba između žandara i seljaka u Husinu i u Lipnici. Toga dana potpisao je Aleksandar Karađorđević uredbu o mobilizaciji rudarskih radnika za slučaj štrajka ili za slučaj same pripreme štrajka. Prvi član te uredbe glasio je:

“U slučaju pobune, štrajka ili za slučaj konstatovanja pripreme za ovo među osobljem zaposlenom u rudnicima u Kraljevini, ministar vojni na predlog ministra šuma i ruda i ministra unutrašnjih djela, Ukazom će pozvati na vojnu vježbu potreban broj rudarskih službenika i radnika zaposlenih ili nezaposlenih na rudnicima, u godinama starosti od 18 do navršene 50 godine, i to za vrijeme dok potreba bude trajala“.

Pored svega toga obrazovana je i tzv. ‘narodna garda’, banda

koja se sa policajcima i žanradmima takmičila u svirepostima nad radnicima i njihovim porodicama. O tome sam i ja pisao u jednom članku u broju časopisa – Nova Evropa, koji je bio posvećen akciji za pomilovanje Jure Keroševića.”

„Na sam badnji dan istjerani su rudari i njihove porodice iz državnih stanova, bijedni namještaj i stvari lome se i nose, a gladne porodice bježe u snijegom pokrivene planine. Vojnici, žanradmi i ‘narodni gardisti’ obilaze sela u okolici rudnika, pronalaze štrajkače, terorišu ih i tjeraju u zatvor ili rudnike. Okružni načelnik u Tuzli, Grudić postupa strožije i nečovječnije od svih ostalih. On naređuje protjerivanje svih rudara koji nisu iz te oblasti. Ta naredba pogađa velik broj rudara koji nisu Slovenci. Protjerivanje njihovo i njihovih porodica po zimi bez igdje ičega izvršeno je pod osobito nepovoljnim upravo tragičnim okolnostima...”

U ugušenje štrajka uvele su državne vlasti naročitu ogorčenost i bezbjednost. Teror “narodnih gardista” bio je svirep, i istupanje oružane sile, koja je naručito oštra bila u okrugu načelnika Grudića, dovelo je do otpora radnika, poginuo je i žandar Reljić za čiju smrt je optužen i osuđen Jure Kerošević.

...Kako se postupalo prema štrajkačima iz rudnika najbolje pokazuju izkazi rudara dati pred istražnim vlastima, koje bi dugo bilo ovdje nabrajati, jer ih ima na stotine. Batine i pljačke najmanje su još optužbe protiv žandara i “gardista”, u više slučajeva progonjeni i isprebijani ljudi – među njima ima i žena i djece – podlegli su ranama ili posljedicama toga postupanja. Zbog događaja na Husinu dopalo je zatvora 350 radnika kojima je suđenje bilo tek 14 mjeseci kasnije. U tom procesu osuđen je i Jure Kerošević na smrt.

Suđenje u Tuzli trajalo je 40 dana jer se sudilo 350-orici osuđenih. Osim smrtne presude nad Keroševićem, izrečena je presuda još 11-orici rudara koji su kažnjeni na zatvor ili robiju od 1 do 8 godina. Dok je na strani vlasti poginuo samo žandar Reljić, dotle je na strani radnika život izgubilo njih 7: Blaško Kovačević, rudar, otac devetero djece, umro na cesti od uboja odmah po štrajku u decembru 1920; Tunjo Grgić, rudar, otac petero djece, umro u zatvoru od rana u decembru 1920; Franjo Božić, rudar, otac petero djece, umro od uboja kod kuće u januaru 1921; Petar Iličić, težak, sa četvero djece, umro od uboja kod kuće u

Luka Čuljak je član MAZ-a.

Djordje Andrejevic Kun, "Mapa za slobodu", 1939.

februaru 1921; Mato Pavljašević, težak, troje djece, leš nađen u šumi u januaru 1921; Šimo Franjić, rudar, otac jednog djeteta, umro kod kuće od rana u februaru 1921; Ivo Pavljašević, težak, oženjen, star 18 godina, umro od uboja nakon 18 mjeseci.

Svirepost izvršena za ugušivanje rudarskog štrajka trebalo je da posluži za dokaz o tome da je to bila pobuna koja je htjela da obori vlast države. Svega 10 dana poslije izbijanja štrajka Vesnićeva vlada objavila je poznatu >>Obznanu<< kojom su zatvorene i zabranjene sve sindikalne organizacije okupljene oko Centralnog radničkog sindikalnog vijeća, a pola godine kasnije donijet je i Zakon o zaštiti države.

U broju časopisa "Nova Evropa" o kojem govorim izašao je u decembru 1922. godine, dakle, dvije godine poslije rudarskog štrajka i donošenja >>Obznane<<, pa sam mogao u ovom članku da se osvrnem i na druge posljedice koje je donijelo ovakvo brutalno ugušivanje štrajka i zabrana radničkih organizacija. Navešću o tome nekoliko redaka:

"Ovakvo ugušivanje rudarskog štrajka u Bosni za koje je vezano i donošenje >>Obznane<< stavljanjem van zakona cjelokupne radničke klase bacilo je rudarske radnike u krajnju bijedu. Položaj rudara u Bosni danas je više nego užasan, jer su za dvije godine od onda nadnice podigle za 10 do 20 posto, dok su životne namirnice poskupile za 350 posto. I onako porezna realna nadnica pretrpjela je dakle, strahovit pad. Zabrane vlasti ne dopuštaju osnivanje radničkih organizacija. Dok su slovenački rudarski radnici ove godine mogli, okupljeni oko svoje nove organizacije - Zveze rudarskih mladića, da jednim novim opštim štrajkom izvoju znatno poboljšanje svojih nadnica, dotle rudari u Bosni stoje na nadnicama gotovo istim kao prije dvije godine, ne smiju se organizovati i ne smiju ni pomišljati o štrajku. Iznimnim zakonom koristili su se naravno najizdašnije svi poslodavci u smislu pogoršavanja uslova nad radnicima, a država kao poslodavac prednjačila je u svojim preduzećima u ništenju kolektivnih ugovora, u rasturanju sindikata, u produženju radnog vremena i obaranju nadnice. Rudarski radnici u Bosni daju danas strahovit izgled poluidivljih ljudi koje su naporan i pretjeran rad i glad ubili fizički i duševno."

(1) Izvor: Generalni štrajk rudara Bosne i Hercegovine i Husinska buna 1920. dr. Božo Madžar, 2. izd.- Tuzla : IGTR "Univerzal", OOUR Izdavačka djelatnost Tuzla : Regionalni istorijski arhiv Tuzla, 1984.

SARAJEVO, 22. FEBRUARA 1921.

Đuro Đaković piše Franji Kobačiću u Kiseljak i obavještava ga o slanju potpore za otpuštene rudare u Kiseljaku, Fojnici i Kreševu.

Zdravo Druže Franjo!

Prvo ti mogu javiti da sam sinoć došao iz Beograda, i dobro sam, kako si ti i drugarica i ostali tamošnji drugovi. Dragi Franjo evo ti šaljem ovoga druga koji je isto od proterani rudara, on donosi za proterane drugove u Fojnici i Kreševu nešto malo para, kažem malo pošto njih ima dosta, zato neka se da onima koji su najnužniji, u Fojnicu 1000 K, to pošalji na Andriju Krainu ili na Stjepu Marušića, pa neka oni razdjele za one koji su najpotrebniji, toje sada tako dok nebude više, toće biti uskoro, pošto će na skoro biti otvoreni domovi, jer je radnička komora u Beogradu dobila pismeni akt od Ministra za socijalnu politiku, daće se sindikalne organizacije otvarati za 15 dana, a to bi bilo oko prvog marta, za Kreševo pošalji 800 K na Peru Tapića ili Tvrtkovića Ivu, pa neka oni tamo isto podele svima koji su najnužniji. Evo ti šaljem 10 kalendara pa ih prodaj našim najpouzdanijim drugovima pošalji par i Topiću u Kreševo.

Dragi Franjo molim te kad dođeš u Sarajevo, navrati se malo i kod mene jaću prvom prilikom doći opet tamo da vas posetim i celi taj kraj.

Pozdravi sve tamošnje drugove i drugarice, reci im neka nekolonu duhom što nas buržoazija ovako gonja. Mi znamo da im je i za nuždu, pošto nas se boje pa nas oće da zataru dok još nismo dosta jaki, ali neka se tješe mi znamo daje pobjeda na našoj strani. Nije niko bio tako jak kao Ruski car pa ipak mu narod dohaka.

Raditi i boriti se mora i treba, samo pametno, paće biti i uspjeha.

Molim te pošalji što prije po sigurnom čovjeku i u Fojnicu i u Kreševo.

Zdravo Tvoj Đaković.

Ostaj mi zdravo Ti i Tvoja Drugarica i ostali.

Vaš iskreni Drug Đuro Đaković.

Gore: Rizah Stetic, "Divlje naselje", 1933.
Dolje: Djordje Andrejevic Kun, "Mapa krvavo zlato", 1935.

Časopis NEPOKORENI GRAD

br. 3, srpanj 2014. godine

ISSN 1849-2584

UREDNIŠTVO

Katerina Duda, Velimir Gašparac, Nataša Kovačević,
Iva Ivšić, Iva Marčetić, Milena Ostojić

LEKTURA

Ljiljana Marčetić, Jana Pamuković, Nikola Ptić

SURADNICI NA POJMOVNICIMA

Vedrana Bibić
Bojan Nonković
Nikolina Rajković
Tina Tešija

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Katerina Duda, Iva Marčetić

TISAK

Kerschhoffset

IZDAVAČ

Mladi antifašisti Zagreba, Zagreb

ZA IZDAVAČA

Velimir Gašparac

ADRESA IZDAVAČA:

Mladi antifašisti Zagreba
Ulica Pavla Hatza 16
10 000 Zagreb, Hrvatska
nepokorenigrad.zagreb@gmail.com
mladi.antifasisti@gmail.com
www.maz.hr

Časopis izlazi tri puta godišnje. Broj je izdan uz potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Časopis je besplatan.